

Історичний часопис
з богемістики і словакістики

Випуск 4

СЛОВАКИ І ЧЕХИ В ІСТОРИЧНИХ ВІТРАЖАХ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ЦЕНТР ІСТОРИЧНИХ СТУДІЙ З БОГЕМІСТИКИ І СЛОВАКІСТИКИ

Історичний часопис
з богемістики і словакістики

Випуск 4

СЛОВАКИ І ЧЕХИ В ІСТОРИЧНИХ ВІТРАЖАХ

Ужгород
Поліграфцентр "Ліра", 2014

MINISTERSTVO ŠKOLSTVA A VEDY UKRAJINY
ŠTÁTNA VYSOKÁ ŠKOLA
"UŽHORODSKÁ NÁRODNÁ UNIVERZITA"
CENTRUM HISTORICKÝCH ŠTÚDIÍ Z BOHEMISTIKY A SLOVAKISTIKY

Historický časopis
z bohemistiky a slovakistiky

Číslo 4

SLOVÁCI A ČESI V HISTORICKÝCH VITRÁŽACH

Užhorod
Poligrafcentr "Lira", 2014

ББК 63.3 (УКР)5

УДК 94 (477.87)

I-90

Редакційна колегія:

Ліхтей Ігор Михайлович, кандидат історичних наук, доцент (відповідальний редактор, Ужгород); **Віднянський Степан Васильович**, доктор історичних наук, професор (Київ); **Вегеш Микола Миколайович**, доктор історичних наук, професор (Ужгород); **Вовканич Іван Іванович**, доктор історичних наук, професор (Ужгород); **Гарбульова Любиця**, кандидат історичних наук, доцент (Пряшів, Словачька Республіка); **Дoubек Вратислав**, кандидат історичних наук, доцент (Прага, Чеська Республіка); **Коня Петер**, кандидат історичних наук, професор (Пряшів, Словачька Республіка); **Кріль Михайло Михайлович**, доктор історичних наук, професор (Львів); **Сераніонова Єлена Павлівна**, доктор історичних наук, професор (Москва, Російська Федерація); **Тиводар Михайло Петрович**, доктор історичних наук, професор (Ужгород); **Товтин Яна Іванівна**, кандидат історичних наук, доцент (Ужгород); **Шворц Петер**, кандидат історичних наук, професор (Пряшів, Словачька Республіка); **Шніцер Ігор Омелянович**, кандидат історичних наук, доцент (Ужгород).

Упорядник: І.М.Ліхтей

Рецензенти:

Адам Ян – кандидат історичних наук, доцент Інституту історії Філософського факультету Пряшівського університету у Пряшеві (Словачька Республіка).

Віздал Маріан – кандидат історичних наук, доцент Інституту історії Філософського факультету Пряшівського університету у Пряшеві (Словачька Республіка).

Матеріали публікуються в авторській редакції. Автори статей несуть повну відповідальність за достовірність наведених фактів, цитат, дат, географічних назв, власних імен та інших відомостей.

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри історії Стародавнього світу і Середніх віків ДВНЗ "УжНУ" (протокол № 3 від 21 жовтня 2014 р.)

В оформленні використано фотофрагмент пам'ятника Кирилові й Мефодієві в Мукачеві (2000 р.). Автор – народний художник України Іван Бровді.

ISBN 978-617-596-053-0 (серія)
ISBN 978-617-596-174-2

© Центр історичних студій з богемістики і
словакістики ДВНЗ "УжНУ", 2014
© Автори статей, 2014
© Ліхтей І.М., упорядкування, 2014
© Поліграфцентр «Ліра», 2014

ЗМІСТ

ВІД УПОРЯДНИКА	7
<i>Adriána VOLANSKÁ. DEJINY PALEOLITICKÝCH VÝSKUMOV A PRIESKUMOV V OBLASTI ŠARIŠA .....</i>	9
<i>Павло ПЕНЯК. ЯРОСЛАВ БЕМ І ВИВЧЕННЯ ДАВНЬОЇ ІСТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ .....</i>	26
<i>Юліанна ТУРОК. ВІДНОСИНИ МЕФОДІЯ З ВІХІНГОМ ТА ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОМОРАВСЬКОГО КНЯЗЯ СВЯТОПОЛКА .....</i>	37
<i>Ігор ЛІХТЕЙ. СЛОВАЦЬКИЙ ІСТОРИК ФРАНТИШЕК ВІТЯЗОСЛАВ САСІНЕК (1830–1914) І УГОРСЬКІ РУСИНИ.....</i>	55
<i>Тетяна ЛІХТЕЙ. СЛОВАЦЬКА ПОЕЗІЯ В КРИТИЦІ ТА ПЕРЕКЛАДАХ НА СТОРІНКАХ ЗАКАРПАТСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ХІХ ст. ....</i>	68
<i>Максим МОЛНАР. УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ДИТЯЧІ ІГРИ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛІВ “ВІНОЧОК ДЛЯ ПІДКАРПАТСЬКИХ ДІТОЧОК” ТА “НАШ РІДНИЙ КРАЙ” .....</i>	78
РЕЦЕНЗІЇ	91
<i>Židia pred a za Karpatmi v priebehu stáročí / Ed. Peter Kónya. – Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej university, 2013. – 440 s. (Igor Lixmei) .....</i>	91
<i>Rekatolizácia, protireformácia a katolícka reštaurácia v Uhorsku / Ed. Peter Kónya. – Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej university, 2013. – 426 s. (Igor Lixmei) .....</i>	93

ХРОНІКА НАУКОВОГО ЖИТТЯ	95
МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ “Підкарпатська Русь в історії Чехословаччини 1919–1946”	95
<i>Ігор Ліхтей</i> . ЮВІЛЕЙ ЛЮБИЦІ БАБОТИ	97
БІБЛІОГРАФІЯ ПРАЦЬ ЛЮБИЦІ БАБОТИ	99
 ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	 129

ВІД УПОРЯДНИКА

Четвертий випуск “Історичного часопису з богемістики і словакістики” продовжує розвивати тему українсько-чесько-словацьких взаємин у суспільно-культурному дискурсі. Видання презентує широку палітру тем і проблем від найдавніших часів до сьогодення.

Перший блок часопису пропонує наукові студії закарпатських та пряшівських вчених. Відрадно, що серед уже відомих у науковому колі імен зустрічаємо й нові, публікації яких вселяють оптимізм і дають надію, що історичні дослідження з україністики, богемістики і словакістики триватимуть. Ідеться про докторантку Інституту історії Пряшівського університету у Пряшеві *Адріану Волянську* (науковий керівник доц.Маріан Віздал), випускника кафедри історії Стародавнього світу і Середніх віків Державного вищого навчального закладу “Ужгородський національний університет” (ДВНЗ “УжНУ”) *Максима Молнара* (науковий керівник проф.Михайло Тиводар), магістрантку кафедри історії Стародавнього світу і Середніх віків ДВНЗ “УжНУ” *Юліанну Турок* (науковий керівник доц.Ігор Ліхтей).

Рецензійний блок збірника презентує огляд наукових видань *“Євреї перед і за Карпатами у вирі віків”(2013)* та *“Рекатолизація, контрреформація і католицька реставрація в Угорщині” (2013)*, упорядкованих першим проректором Пряшівського університету, завідувачем кафедри історії Стародавнього світу, Середніх віків та Раннього Нового часу профессором *Петером Конєю*.

У хроніці наукового життя міститься інформація про перебіг міжнародної наукової конференції *“Підкарпатська Русь в історії Чехословаччини 1919–1946”*, організованої Інститутом історії Пряшівського університету та Центром історичних студій з богеміс-

тики і словакістики ДВНЗ “УжНУ”, що проходила в листопаді 2013 року у Пряшеві й була присвячена 80-літтю від дня народження відомого словацького славіста *Міхала Данілака*, почесного доктора (*Doctor honoris causa*) ДВНЗ “УжНУ”.

Також у хроніці міститься інформація про ювілей відомого пряшівського карпатознавця, почесного доктора (*Doctor honoris causa*) ДВНЗ “УжНУ” *Любиці Баботи*, життя і чин якої є символічним втіленням українсько-словацько-чеських взаємин. Видання пропонує також вибір з бібліографії дослідниці.

УДК 903 "632"(437.67)

DEJINY PALEOLITICKÝCH VÝSKUMOV A PRIESKUMOV V OBLASTI ŠARIŠA

Adriána VOLANSKÁ (Prešov, Slovensko)

Волянська Адріана. Історія вивчення й дослідження палеолітичних стоянок в регіоні Шариша; 12 сторінок, кількість бібліографічних джерел – 71 + 1 малюнок, мова словацька.

Резюме. У статті простежується історія палеолітичних досліджень та знахідок в регіоні Шариша (Східна Словаччина). Палеолітичні стоянки на цій території віддзеркалюють перехідний і сезонний характер її заселення. Найбільш вагомими знахідками віднайдено на території довкола Шариської замкової гори та в басейнах рік Ториси, Топлі та Ондави.

Ключові слова: палеолітичні дослідження, регіон Шариша, археологічні знахідки.

Úvod

Územie Šariša patrí v rámci Slovenska k najvýznamnejším sídelným oblastiam v období pravekých a včasnohistorických dejín. Náhodné nálezy kniežacích hrobov z doby rímskej v Ostrovanoch /1790; 1865/ vyvolali záujem v kruhoch vzdelancov o poznanie kultúrnych a hospodárskych etník sídliačich na tomto území. So vznikom Československej republiky a vytvorením štátnych vedeckých inštitúcií registrujeme systematickejší prístup aj k poznaniu pravekých dejín. Šariš k tomuto procesu opäť prispel dôležitými nálezmi z lokalít situovaných najmä na terasách Torisy, ktorá začala byť interpretovaná ako dôležitá časť komunikačnej spojnice medzi Potisím a nadkarpatskými priestormi.

Prvými nálezmi z obdobia paleolitu na území Šariša boli, pre svoju veľkosť, fosílie chladnomilných stádovitých zvierat, nájdené vo Veľkom Šariši, Dulovej Vsi a v Záhradnom. V päťdesiatych rokoch 20. storočia

sa sformovala skupina vlastivedných bádateľov v zložení Ferdinand Blahuta, Štefan Jendrek, Jozef Repčák a Štefan Šebeš, spolupracujúcich s múzeom v Prešove, ktorá sa podieľala na prvých prieskumoch a záchranných výskumoch v širšom okolí Prešova. Tieto aktivity boli koordinované archeológom Vojtechom Budinským-Kričkom. Prieskumom východného Slovenska priniesli v tomto období prvé objavy dokladov hmotnej kultúry zberačov a lovcov v oblasti, ktoré boli potvrdené aj archeológmi Františkom Prošekom a Josefom Kabátom z Archeologického ústavu Česko-slovenskej akadémie vied v Prahe. Na výsledky práce Františka Proška nadväzujú Juraj Bárta a Ladislav Bánesz – prví špecialisti na problematiku paleolitu zo Slovenska. V auguste 1958 Ladislav Bánesz spolu so Stanislavom Šiškom realizujú prieskum údolia Torysy, kde rozpoznávajú sedem paleolitických nálezísk. V roku 1960 bol pod jeho vedením na hlinisku, ležiacom na juho-juhovýchodnom úpätí Šarišského hradného vrchu uskutočnený jediný archeologický výskum zameraný na paleolit v regióne Šariša.

Deväťdesiate roky priniesli ďalšie dôležité poznatky o paleolitickom osídlení prešovsko-veľkošarišského mikroregiónu. Zaslúžil sa o ne Marián Vizdal, ktorý na vyvýšenine Bikoš a Kráľovej hore lokalizoval vzácne paleolitické stanice. Počas posledných rokov sa podarilo nájsť nielen mladopaleolitické, ale aj stredopaleolitické táboriská zberačov-lovcov. Ich miestom sú Šarišské Michaľany, Červenica pri Sabínove, či opäť Veľký Šariš. Paleolitu Slovenska sa v súčasnosti venujú archeológovia ako Ľubomíra Kaminská, Bibiána Hromadová, Michaela Polanská, Ľubica Blašková, Amira Adaileh, Ondrej Žaár, Peter Schreiber, Adrián Nemergut, Tomáš Michalík, Martin Novák, Martin Vlačíky (zameraný na paleofaunu) a Dušan Thurzo.

Najstaršie osídlenie Šariša vo svetle archeologického bádania

Genézu zberateľských aktivít, ktoré v mnohom boli motivované pravekými hmotnými nálezmi, podáva priekopnícka monografia Bela Pollu „Archeológia na Slovensku v minulosti“.¹ Stretávame sa v nej s po-

---

¹ POLLÁ, B. 1996. *Archeológia na Slovensku v minulosti*. Martin : Matica slovenská, 1996. 270 s.

stavami, ktoré v súlade s prostredím a trendami 19. storočia sústredili, v rámci kabinetných zbierok aj archeologické artefakty (Gabriel Fejérváry, František Aurel Pulszky).² V súvislosti s nálezmi druhého ostrovianskeho hrobu v roku 1895, Imrich Henszelmann,³ maďarský archeológ orientujúci sa na oblasť horného Uhorska, zachránil a vy publikoval bohatý inventár hrobu. Bol to prvý realizovaný archeologický výskum v regióne Šariša.

Pokusy o zriadenie múzea v Prešove súvisia aj s konštituovaním združení, ktorých súčasťou bola v roku 1910 založená prvá muzeálna komisia. Najmä ekonomické dôvody spôsobili, že sa jej aktivity spojené s archeologickými výskumami nerozvinuli do želateľných iniciatív.

V roku 1930 sa objavujú zmienky o objave mamutích kostí južne od Veľkého Šariša v týždenníku Šariš.⁴ Významnosť nálezu iniciovala príchod komisie na čele so štátnym konzervátorom Janom Eisnerom (nesprávne uvedený ako Eichler). Trvalo takmer 60 rokov, kým sa tieto skoro už zabudnuté udalosti stali vďaka novým objavom zvlášť dôležité.

Nová kvalita v získavaní muzeálnych akvizícií je spätá s rokom 1950, kedy bolo zriadené Krajské vlastivedné múzeum v Prešove. Jeho archeologické oddelenie rozvinulo intenzívnu prospekčnú činnosť, na ktorú sporadicky nadviazali záchranné výskumy. Po organizačných zmenách súvisiacich s prenesením Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied z Martina do Nitry /1952/ a zriadením Výskumného pracovného strediska Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied do Košíc, došlo k ďalšiemu skvalitneniu postupov pri archeologicky zameraných terénnych prácach. Nemožno nespomenúť zásluhu Vojtecha Budinského

---

² POLLA, B. 1996. *Archeológia na Slovensku v minulosti*. Martin : Matica slovenská, 1996, s. 70.

³ POLLA, B. 1996. *Archeológia na Slovensku v minulosti*. Martin : Matica slovenská, 1996, s. 252.

⁴ Mamutové pozostatky v Šariši. 1930. In *Šariš* 1. 16.8.1930, č. 31, s. 6. Bližšie aj: EISNER, J. 1931. Archeologický výskum na Slovensku v roku 1930. In *Bratislava* V. 1931, s. 356.; EISNER, J. 1931. Prehistorický výskum na Slovensku a Podkarpatskej Rusi roku 1930. In *Sborník muzeálnej slovenskej spoločnosti* 25. 1931, č. 3-4, s. 140.

Nálezy mamutích kostí, klov a zubov sa našli v okolí Veľkého Šariša na lokalite Nad ľudrami, ďalej v Dulovej Vsi, Prešove, na pravom brehu Delne pri Šváboch, a v Medzanoch na Kamenci-Na hore III.

ho-Kričku⁵ na týchto aktivitách, ktoré našli svoj odraz aj v modernizácii vtedajších muzeálnych expozícií na východnom Slovensku.

Táto ústredná postava, zakladateľa modernej slovenskej archeológie, sa opierala o skupinu zanietených spolupracovníkov, z ktorých je potrebné uviesť zakladateľa archeologického krúžku pri prešovskom múzeu Ferdinanda Blahu, ⁶ knihovníka Jozefa Repčáka, ⁷ ale aj Štefana Jendreka, Štefana Šebeša. Bez tohto kolektívu by dnešná topografia archeologických nálezísk bola menej detailná.

Tieto aktivity spolupracovníkov priniesli objavy prvých dokladov hmotnej kultúry zberačov a lovcov v oblasti, potvrdené archeológmi Františkom Prošekom a Josefom Kabátom z AÚ ČSAV v Prahe. František Prošek⁸ bol prvý, ktorý upozornil na nové pohľady ohľadom vývoja a členenia mladšieho paleolitu a spolu s Vojenom Ložekom položili aj základy pre stratigrafiu a geochronológiu paleolitických lokalít.⁹

Na výsledky práce Františka Proška nadväzujú Juraj Bárta a Ladislav Bánesz – prví špecialisti na problematiku paleolitu zo Slovenska. V auguste 1958 Ladislav Bánesz spolu so Stanislavom Šiškom realizujú prieskum údolia Torysy, kde rozpoznávajú sedem paleolitických nálezísk.¹⁰ V roku

⁵ Prof. PhDr. Vojtech Budinský-Krička, DrSc. bol nestorom slovenskej archeológie. Objavil množstvo významných lokalít po celom Slovensku. Za svoju prácu dostal cenu Andreja Kmeťa, štátne vyznamenanie „Za zásluhy o výstavbu“ a Zlatú plaketu Ludovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách. K jeho najvýznamnejším prácam týkajúcich sa oblasti Šariša patria: BUDINSKÝ-KRIČKA, V. 1965. Prešov a okolie v praveku. In *Dejiny Prešova I*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965. s. 31-45.

BUDINSKÝ-KRIČKA, V. 1974. Veľký Šariš v praveku a na prahu dejín. In *Nové obzory 16*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1974. s. 85 – 109.

⁶ BLAHUTA, F. 1960. Archeologický profil Šariša. In: *Nové obzory 2*. Bratislava : Osveta, 1960, s. 95 – 119.; BLAHUTA, F. 1961. Archeologický príspevok k dejinám vzniku a prvého rozvoja Prešova. In *Nové obzory 3*. Košice : Krajské nakladateľstvo všeobecnej literatúry, 1961, s. 181 – 193.

⁷ J. Repčák vyzdvihol nad horským hrebeňom Okruhliak z jednej neskoroneolitickéj mohyly rohovcový úštep.

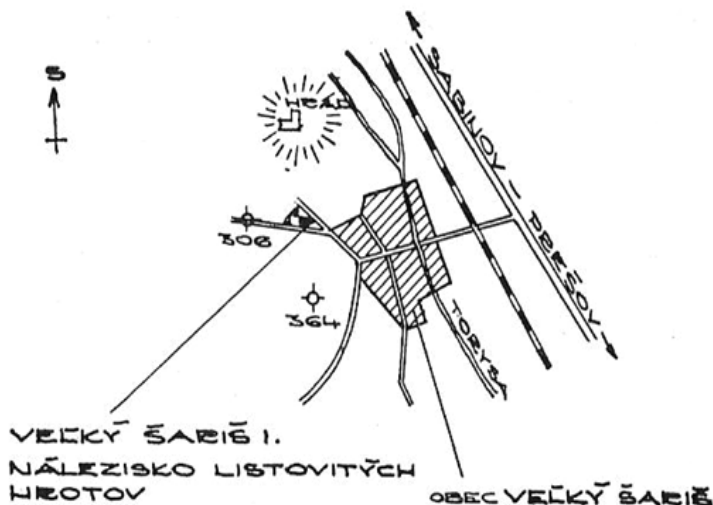
⁸ PROŠEK, F. 1953. Szeletien na Slovensku. In *Slovenská archeológia 1*, 1953. s. 133-194.

⁹ PROŠEK, F. – LOŽEK, V. 1954. Stratigrafické otázky československého paleolitu. In *Památky archeologické XLV*, 1-2, 1954, s. 35-74.

¹⁰ BÁNESZ, L. 1965. Údolie Torysy v staršej dobe kamennej. In *Nové obzory 7*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965. s. 153 – 168.

1960 bol pod jeho vedením na hlinisku, ležiacom na juho-juhovýchodnom úpätí Šarišského hradného vrchu, resp. 700 m východne od kóty 306, uskutočnený jediný archeologický výskum zameraný na paleolit v regióne Šariša (obr. 1).¹¹

Súčasne v tom istom roku prebehli opäť terénne prehliadky a zisťovacie výskumy údolím Torysy. Medzi inými sa v Medzanoch na polohe, chybné označovanej ako Nižný Počkaj, našlo jadro a hrotitý čepelovitý úštep.¹² Výsledky týchto prospekcií vypublikoval Ladislav Bánesz v práci, ktorá je dodnes významným zdrojom informácií týkajúcich sa staršej doby kamennej.¹³ Prieskum údolia dokumentoval jej význam ako dôležitej komunikácie využíwanej paleolitickými skupinami.¹⁴

Obr. 1. Veľký Šariš I. Situačný náčrt lokality. (Podľa: L. Bánesza, 1960).

¹¹ BÁNESZ, L. 1961. Zisťovací výskum na paleolitickéj stanici vo Veľkom Šariši roku 1960. In *Študijné Zvesti*. 1961, č. 6, s. 225 – 232.

¹² Zbery vykonali V. Budinský-Krička a F. Blahuta. AÚ SAV Nitra. Fond Medzany. Nálezová správa č. 85/59, 1550/63.

¹³ BÁNESZ, L. 1965. Údolie Torysy v staršej dobe kamennej. In *Nové obzory* 7, Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965. s. 153 - 168.

¹⁴ BÁNESZ, L. 1958. Svedectvo staršej doby kamennej na Slovensku. In *Pravda*. 8.9.1958, s. 15.

V roku 1965, v náväznosti na zaujímavé zistenia ohľadom praveku Slovenska, vyšla aj prvá publikácia zameraná na staršiu dobu kamennú – „Pravek Slovenska I“¹⁵ a o rok nasleduje vydanie monografie „Pravek východného Slovenska“.¹⁶ V týchto prácach sa syntetizujú prvé poznatky o paleolite na východnom Slovensku.

Ladislav Bánesz, ako významný odborník v oblasti štúdia paleolitu, sa okrem prieskumnej činnosti zaoberal aj riešením závažných teoretických problémov tohto obdobia v širšom rozsahu.¹⁷ Základným prínosom jeho prác bolo doloženie vzniku aurignacien vo viacerých samostatných centrách v Európe a na Blízkom východe a rozlíšenie najstarších fáz aurignacien v Európe. Riešenie problematiky aurignacien na území Slovenska, hľadanie jeho koreňov a vývojových etáp v meniacom sa prírodnom prostredí veľkej časti Európy i Blízkeho východu sa stalo na dlhé roky jeho hlavným bádateľským záujmom.

V nasledujúcom období sa v šarišskej oblasti nachádzajú ojedinelé nálezy, ktoré indikujú stále intenzívnejšiu prítomnosť paleolitických staníc. V Medzanoch na polohe Kamenec-Na hore III (opäť chybné

¹⁵ BÁRTA, J. 1965. *Pravek Slovenska I. Slovensko v staršej a strednej dobe kamennej*. Bratislava : SAV, 1965. 230 s.

¹⁶ *Pravek východného Slovenska. Malá monografia východného Slovenska VIII/1*. 1966. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1966. 313 s.

¹⁷ BÁNESZ, L. 1965. K otázke pôvodu, triedenia a rozšírenia aurignacien v Európe. In *Slovenská archeológia*. 1965, roč. XIII-2, s. 261 – 302.; BÁNESZ, L. 1961. Niektoré otázky mladšieho paleolitu na východnom Slovensku. In *Pamätky archeologické*. 1961, roč. LII, č.6, s. 40 – 45.

Z jeho ďalších dôležitých prác treba spomenúť: BÁNESZ, L. 1960. K otázke listovitých hrotov z Veľkého Šariša. In *Archeologické rozhledy*. 1960, roč. XII, č. 3, s. 313 – 319.; BÁNESZ, L. 1961. Prehľad paleolitu východného Slovenska. In *Slovenská archeológia*. 1961, roč. IX-1, s. 33-48.; BÁNESZ, L. 1968. *Barca bei Košice – paläolithische Fundstelle*. Bratislava : SAV, 1968. 228 s.; BÁNESZ, L. 1968. Nové paleolitické nálezy z východného Slovenska. In *Nové obzory* 10. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1968. str. 229 – 278.; BÁNESZ, L. 1980. Počiatky mladšieho paleolitu na východnom Slovensku. In *Historica Carpatica*. 1980, roč. 11, s. 185-210.; BÁNESZ, L. 1990. Súčasná problematika paleolitu východného Slovenska a severovýchodnej časti Karpatskej kotliny. In *Historica Carpatica*. 1990, č. 21, s. 9-19.; BÁNESZ, L. 1998. Socio-historical and Palaeo-ecological Considerations of Aurignacian in Europe and Near East. In *Slovenská archeológia*. 1998, roč. XLVI-1, s. 1-30.; BÁNESZ, L. 1999. Stratigraphic position of the Aurignacian. In *Slovenská archeológia*. 1999, roč. XLVII-1, s. 1-5.; BÁRTA, J. – BÁNESZ, L. 1971. Výskum staršej a strednej doby kamennej na Slovensku. In *Slovenská archeológia*. 1971, roč. XLX-2, s. 291-314.

označenej ako Nižný Počkaj) Marián Klčo,¹⁸ technický pracovník, ktorý dokumentoval výskum neolitickej a eneolitickej osady na polohe Fedelemka v Šarišských Michalánoch v spolupráci s miestnym terénnym pracovníkom Oliverom Lorencom, získal nálezy pozostávajúce z retušovaného úštepu z rádiolaritu, rádiolaritovej čepele, čepelovitého škrabadla, hrotitej čepele, čepelovitých úštepov a zlomkov zvieracích kostí a drevených uhlíkov z borovice.¹⁹

V roku 1989 nastáva ale výrazný posun v poznávaní paleolitu v regióne, kedy Marián Vizdal²⁰ povrchovými zbermi uskutočňovanými v priestoroch Šarišskej vrchoviny – najmä na výšinnej polohe Bikoš a terase Kráľovej hory, objavil 16 staníc z rôznych období paleolitu,²¹ svedčiacich o dôležitosti kontroly prelomového údolia Torysy medzi Dúbravou a Bikošom.²²

Od konca 90. rokov sa záujem sústredil na extravilán Medzian, v ktorom sa študuje profil hliniska (Kamenec-Na hore III), z ktorého boli odobrané pedologické a osteologické vzorky. Po roku 2000, v náväznosti na staršie zbery Olivera Lorenca,²³ sa pristúpilo k zberom na vlastnom sprasovom návrší Kamenca, kde boli Antonom Ka-

¹⁸ V súčasnosti je riaditeľom Balneologického múzea v Piešťanoch.

¹⁹ KLČO, M. 1988. Paleolitický nález z Medzian. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku 1987*. Nitra : AÚ SAV, 1988. s. 75 – 76, 155., tiež KLČO, M. 1996. *História Medzan*. [b.m.] : [b.v.], 1996. 53 s.; AÚ SAV Nitra. Fond Medzany. Nálezová správa č. 12167/88.

²⁰ Archeológ, prednáša na Inštitúte histórie FF Prešovskej univerzity v Prešove.

²¹ VIZDAL, Marián. 1991. Prieskumy v okolí Prešova. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku 1989*. Nitra : AÚ SAV, 1991. s. 105-106, 147-149.

²² VIZDAL, Marián. 1999. Praveké a včasnohistorické osídlenie. In *Veľký Šariš – mesto a hrad*. Veľký Šariš : Vydavateľstvo Pavel Sárossy, 1999. s. 16, 17.

DERFIŇÁK, P. - VIZDAL, Marek - VOLANSKÁ, A. 2011. Súčasný stav poznania paleolitického osídlenia na terasách Šarišskej vrchoviny. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2011, roč. 10, č. 1-2/2010, s. 11-30.

BÁNESZ, L. – VIZDAL, Marián. 1993. Ďalšie paleolitické nálezy z extravilánu Veľkého Šariša. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku 1992*. Nitra : AÚ SAV, 1993. s. 22-23.

BÁNESZ, L. – VIZDAL, Marián. 1993. Poznámky k interpretácii listovitých hrotov z Veľkého Šariša. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku 1993*. Nitra : AÚ SAV, 1995. s. 24.

²³ Na lokalite sa našli rôzne kamenné nástroje, kosti mamuta, ako aj ohorené úlomky ľudských kostí. Pozri LEVENDOVSKÝ, M. 1997. Mamuty a ich lovci na našom území. In *Šarišské Michalány*, roč. III, 1997, č. 2, s. 6.

rabinošom,²⁴ Mariánom Vizdalom, Patrikom Derfiňákom²⁵ a autorkou rozpoznané dve stanoviská (Kamenec - Na hore I a II).²⁶ V roku 2005 sa z katastra obce Veľký Šariš pri Mlynskom náhone našlo rádiolaritové jadro²⁷ a v roku 2008 sa rozpozнала stanica na polohe Povrazy.²⁸ V tomto období sa našli aj ďalšie lokality v oblasti strednej Torysy, ktoré dokladujú význam tohto priestoru pre lovcov a zberačov. Stopy po neandertáľcoch sa zaznamenali v Šarišských Michalánoch na polohe Bogone a v Červenici pri Sabinove na polohe Háj.²⁹ V súčasnosti sa výskumom staršej doby kamennej na Slovensku zaoberá Ľubomíra Kaminská,³⁰ Bibiána Hromadová, Michaela Polanská, Ľubica Blašková,³¹ Amira Adaileh, Peter Schreiber, Tomáš Michalík, Dušan Thurzo,³² Mar-

²⁴ PhDr. Anton Karabinoš - archeológ Krajského pamiatkového úradu v Košiciach – pracovisko Levoča.

²⁵ PhDr. Patrik Derfiňák, PhD. – zabezpečuje výučbu najstarších dejín na Inštitúte histórie FF Prešovskej univerzity v Prešove.

²⁶ DERFIŇÁK, P. - KARABINOŠ, A. – VIZDAL, Marián. 2009. Mladopaleolitické stanice v Medzanoch. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2007*. Nitra: AÚ SAV, 2009. s. 59-61, 232.

²⁷ KAMINSKÁ, Ľ. – KARABINOŠ, A. 2007. Radiolaritové jadro z Veľkého Šariša. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2005*. Nitra: AÚ SAV, 2005. s. 100.

²⁸ DERFIŇÁK, P. - KARABINOŠ, A. – VIZDAL, Marián. 2005. Nová paleolitická stanica v extraviláne Veľkého Šariša. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2008*. Nitra: AÚ SAV, 2005. s. 81-82.

²⁹ DERFIŇÁK, P. - KARABINOŠ, A. – VIZDAL, Marián. 2009. Stredopaleolitická industria zo Šarišských Michalian. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2007*. Nitra: AÚ SAV, 2009. s. 61-62.

³⁰ Doc. PhDr. Ľ. Kaminská, CSc. (Archeologický ústav SAV, Výskumné pracovné stredisko Košice).

Z monografií a štúdií venujúcich sa paleolitu možno spomenúť: KAMINSKÁ, Ľ. 1990. Plošné retušované hroty zo začiatku mladého paleolitu na východnom Slovensku. In *Historica Carpatica*. 1990, č. XI, s. 107-115.; KAMINSKÁ, Ľ. 2000. *Hôrka-Ondrej. Osídlenie spišských travertínov v staršej dobe kamennej*. Nitra: AÚ SAV, 2000. 171 s.; KAMINSKÁ, Ľ. 1991. Význam surovínovej základne pre mladopaleolitickú spoločnosť vo východokarpatskej oblasti. In *Slovenská archeológia*. 1991, roč. XXXIX-1, s. 7-53.

³¹ BLAŠKOVÁ, Ľ. 2013. Ducové – Nad humnami, prieskum 3.4.2010. In *Stránky o paleolite a mezolite na Slovensku* [online]. 2013 [cit. 2014-02-03]. Dostupné na internete: <<http://www.paleolit.org/?p=439>>.

³² THURZO, D. 2008. Paleolitický idol z Čečejeviec. In *Zborník SNM Archeológia*. 2008, roč. CII, č. 18, s. 62-68.; THURZO, D. 2008. Hrot typu Kostienky z Modrovky. In *Zborník SNM Archeológia*. 2008, roč. CII, č. 18, s. 82-92.

tin Novák,³³ Adrián Nemergut, Martin Vlačíky a Ondrej Žaár.³⁴

Obdobiu staršej doby kamennej sa v okolí Svidníka dlhodobo a systematicky venuje aj historik Róbert Hriž.³⁵ Všetkými týmito novými stanicami zaznamenávame kvantitatívny, ale aj kvalitatívny posun v poznaní paleolitu na východnom Slovensku.

Technologickému a typologickému spracovaniu kamennej štiepanej industrie sa venujú bádatelia predovšetkým zo zahraničia. Preto pre určovanie jednotlivých artefaktov slovenskí archeológovia využívajú ich terminológie pre stredopaleolitické a mladopaleolitické nástroje. Opierajú sa o klasické práce od Françoisa Bordesa,³⁶ Denise de Sonnevile-Bordes a Jacquesa Perrota,³⁷ ktoré pre stredoeurópsky región upravili a preložili českí bádatelia Bohuslav Klíma³⁸ a Jan Fridrich.³⁹ Kvalitné spracovanie určovania štiepanej kamennej industrie sa nachádza aj v publikácii poľských autorov Boleslawa Gintera a Janusza Krzysztofa Kozłowskeho.⁴⁰

³³ NOVÁK, M. 2002. Gravetienske osídlenie spodnej vrstvy Kašova I. In *Slovenská archeológia*. 2002, roč. L, č. 1, s. 1 – 52.; NOVÁK, M. 2004. Priestorová analýza paleolitických sídlisk. Distribúcia artefaktov na gravettienských sídliskách Pavlov a Kašov. In *Přehled výzkumů* 47. Brno : AÚ AV ČR, 2004, s. 49-68.

³⁴ Výberové štúdie: ŽAÁR, O. 2009. Lovci mamutov a tí druhí. In *Historická Revue*. 2009, roč. XX, č. 10, s. 8-12.; ŽAÁR, O. - BLÁŠKOVÁ, L. 2012. Výsledky analýz sídliskovej štruktúry v mladom paleolite na strednom a dolnom Považí z hľadiska surovinovej základne. In *Zborník Slovenského národného múzea : Prírodné vedy*, 2012, roč. LVIII, s. 15-25.; KAMINSKÁ, L. – NEMERGUT, A. – ŽAÁR, O. 2011. Prieskum stredného Považia. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2008*. Nitra : AÚ SAV, 2011, s. 122-124.

³⁵ V rámci terénnych ohliadok objavil zaujímavé nálezy z obdobia paleolitu a vydal ich v práci HRIŽ, R. 2002. *Lovci mamutov na hornej Ondave*. [b.m] : Gras, 2002. 64 s.

³⁶ BORDES, F. 2000. *Typologie du Paléolithique ancien et moyen*. 2000. Paris : Éditions du C.N.R.S., 2000. 101 f.

³⁷ SONNEVILLE-BORDES, D. – PERROT, J. 1954-1956. Lexique typologique du Paléolithique Supérieur. In *Bulletin de la Société Préhistorique Française*. Tom. 51, 52, 53, B.S.P.F. 1954-1956, f. 327-335, 76-79, 408-412, 547-559.

³⁸ KLÍMA, B. 1956. Statistická metoda – Pomůcka při hodnocení paleolitických kamenných industrií. Návrh české terminologie mladopaleolitických kamenných nástrojů. In *Památky archeologické*. 1956, č. 47, s. 193-210.

³⁹ FRIDRICH, J. 1970. Typologie středního paleolitu. In *Zprávy Čs. Společnosti Archeologické při Čs. akademii věd XII*. Praha-Nitra-Brno, 1970. s. 57-86.

⁴⁰ GINTER, B. – KOZŁOWSKI, J. K. 1990. *Technika obróbki i typologia wyrobów kamiennych paleolitu, mezolitu i neolitu*. Wyd. 3. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990. 249 s.

Pri určovaní surovínovej základne kamennej industrie je v šarišskej oblasti potrebné venovať pozornosť aj paleolitickým staniciam v západných oblastiach Ukrajiny (Zakarpacie, Volyň, Prikarpatie). Medzi významnými prácami, ktoré ovplyvňujú skúmanie paleolitu v rámci východného Slovenska, patria nepochybne príspevky od autorov Vladimira Petroviča Saviča, Aleksandra Pankraťeviča Černyš, ⁴¹ Petra Sovu, ⁴² Larissy Kulakovskej, ⁴³ Vitalyho Usika, ⁴⁴ Valéryho Sitliva, Alexandry Zięby ⁴⁵ a Yuriho Demidenka. ⁴⁶

⁴¹ ČERNÝŠ, A. P. – SAVIČ, V. P. 1987. Prikarpatje, Volyň i Zakarpacie v period paleolita. In *Archeologija Prikarpatija, Volyni i Zakarpatija (kamennyj vek)*. Kyjev : Naukova Dumka, 1987. s. 9-65.

⁴² SOVA, P. 1995. Paleolitični misce nachodžennjaja v Užgorodi. In *Naukovij zbirnik Zakarpatskogo kraje znavčogo muzeju. Vipusk I. Užgorod* : Vydavnicтво „Karpaty“, 1995. s. 179-187.

⁴³ KULAKOVSKA, L. V. 2001. Šarentskie tradicii v srednem paleolite stojanki Korolevo. In *Davnija istorija Ukraini i sumižnich regioniv. Karpatika, Vipusk 13. Jubilejnij zbirnik na čest' 70-riččja vid. dňa narodžennja profesora Eduarda Al'bertoviča Balaguri*. Užgorod : Užgorodskij nacionalnyj universitet Institut karpatoznavstva. 2001. s. 7-12.

KULAKOVSKA, L. V. 2004. Le Paléolithique moyen de Korolevo (Ukraine). In *Actes du XIVème Congrès UISPP, Université de Liège, Belgique, 2-8 septembre 2001. Section 5. Le Paléolithique moyen. Sessions générales et posters*. Présidents: Van Peer P., Semal P., Bonjean D. BAR International Series. Oxford. Pp. 141-148.

⁴⁴ USIK, V. I. 2001. Sokirnica I – novaja stratificirovannaja paleolitičeskaja stojanka v Zakarpacie. In *Davnija istorija Ukraini i sumižnich regioniv. Karpatika, Vipusk 13. Jubilejnij zbirnik na čest' 70-riččja vid. dňa narodžennja profesora Eduarda Al'bertoviča Balaguri*. Užgorod : Užgorodskij nacionalnyj universitet Institut karpatoznavstva, 2001. s. 13-21.

MONIGAL, K. – USIK, V. I. – KOULAKOVSKAYA, L. – GERASIMENSKO, N. P. 2006. The Beginning of the Upper Palaeolithic in Transcarpathia, Ukraine. In *Anthropologie*. roč. XLIV, č. 1, 2006, s. 61-74.

USIK, V. I. – KOULAKOVSKAYA, L. – MONIGAL, K. – GERASIMENSKO, N. P. – MATVYISHYNA, Z. – KONONENKO, O. – KOVALUKH, N. 2004. Verchni Paleolit Zakarpacia. In *The Stone Age of Ukraine*. Kyjev : Shlyakh, 5, s. 99-111.

USIK, V. I. – MONIGAL, K. – KULAKOVSKA, L. V. 2003. Transcarpathians: New Investigations, New Data. In *The Stone Age of Ukraine*, 4. Kyjev, s. 247-255.

⁴⁵ SITLIVY, V. – ZIĘBA, A. 2006. Eastern and Central Europe before 30 kyr BP: Mousterian, Levallois and Blade Industries. In *KABAZI II: The 70.000 Years Since the Last Interglacial. The Palaeolithic Sites of Crimea*. vol. II, 2006, Académie de Sciences d'Ukraine & University of Cologne, Simferopol, Cologne, Shlyakh, pp. 361-437.

⁴⁶ DEMIDENKO, J. E. 2001. Verchne paleolitičeskie komplekxy Korolevo i ich mesto v paleolite Centralnoj Evropy. In *Davnija istorija Ukraini i sumižnich regioniv. Karpatika, Vipusk 13. Jubilejnij zbirnik na čest' 70-riččja vid. dňa narodžennja profesora*

Keďže pri spracovávaní archeologického materiálu z paleolitu je potrebná aj surovinová analýza, jej výskumom a lokalizovaním sa zaoberajú geológovia Dušan Hovorka a Ľudmila Illášová,⁴⁷ z českých bádateľov je to predovšetkým Antonín Přichystal.⁴⁸ Významnú prácu pre surovinovú základňu v období paleolitu vypublikovala Ľubomíra Kaminská,⁴⁹ ktorá tvorí základ pre poznanie surovinovej proveniencie.

Záver

Paleolitické stanice v oblasti Šariša odzrkadľujú prechodný a sezónny charakter osídlenia tohto územia. Najintenzívnejšie nálezy späté s paleolitickým osídlením sa sústreďujú v blízkom okolí Šarišského hradného kopca a v povodiach riek najmä Torysy, Tople a Ondavy, pričom všetky tieto náleziská spájajú severovýchodné Slovensko s predkarpatskou oblasťou dnešného Poľska.

Oblasť okolo Šarišského hradného kopca bola v paleolite pravdepodobne najdôležitejšia. Centrálnym priestorom rozmiestnenia paleolitických táborísk bolo v Šariši údolie strednej Torysy okolo Šarišského hradného kopca. To zohrávalo a v ďalšom období pravekých, ale aj včasnohistorických dejín významnú úlohu v rámci diaľkových komunikačných a obchodných trás.

Ak by sa potvrdili predpoklady, že prešovsko-veľkošarišská oblasť bola dôležitou strategickou oblasťou už v paleolite, dokázala by sa tým

---

sora Eduarda Al'bertoviča Balaguri. Užgorod : Užgorodskij nacionalnyj universitet Institut karpatoznavstva, 2001. s. 22-27.

DEMIDENKO, J. E. 2000-2001. The European Early Aurignacian of the Krems-dufour Types Industries : A View from Eastern Europe. In *Préhistoire Européenne*, vol. 16-17, p. 147-162.

⁴⁷ Prof. RNDr. Dušan Hovorka, DrSc. (Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave).

Doc. RNDr. Ľudmila Illášová, PhD. (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre).

HOVORKA, D. – ILLÁŠOVÁ, Ľ. 2002. *Anorganické suroviny doby kamennej*. Nitra : UKF, 2002. 187 s.

⁴⁸ Prof. RNDr. Antonín Přichystal, DSc. (Masarykova univerzita v Brne)

PŘICHYSTAL, A. 2009. *Kamenné suroviny v pravěku. Východní části střední Evropy*. Brno : Masarykova univerzita, 2009. 331 s.

⁴⁹ KAMINSKÁ, Ľ. 1991. Význam surovinovej základne pre mladopaleolitickú spoločnosť vo východokarpatskej oblasti. In *Slovenská archeológia*. 1991, roč. XXXIX, s. 7-53.

významovosť tohto mikroregiónu ako „centra“, z ktorého mohli tu sídliať komunity kontrolovať široký priestor, v ktorom sa pohybovali zvieracie čriedy a ľudské kolektívy. Dôležitosť spomínaného priestoru zvyšovali hojné výskyty kamenných surovín, vhodné klimatické a hydrologické pomery.

Šariš zaberajúci severovýchod Slovenska je stále pre súčasných paleolitikov – vedcov *terra incognita*. Paleolitické výskumy vykonávané pravidelne v blízkom zahraničí (Poľsko, Ukrajina, Maďarsko), ale aj na západnom Slovensku, v tomto regióne absentujú.

Výskum zameraný na paleolit bol uskutočnený vlastne iba jeden a to v roku 1960 Ladislavom Báneszom na sprášových návejoch vo Veľkom Šariši. Terénny prieskumom získané artefakty a lokalizované nové náleziská predstavujú indície poskytujúce možnosť pochopiť a vnímať región Šariša v širšom dejinnom kontexte ako doteraz.

LITERATÚRA

1. AÚ SAV Nitra. Fond Medzany. Nálezová správa č. 85/59, 1550/63.
2. AÚ SAV Nitra. Fond Medzany. Nálezová správa č. 12167/88.
3. BÁNESZ, L. 1958. Svedectvo staršej doby kamennej na Slovensku. In Pravda. 8.9.1958, s. 15.
4. BÁNESZ, L. 1960. K otázke listovitých hrotov z Veľkého Šariša. In Archeologické rozhledy. 1960, roč. XII, č. 3, s. 313–319.
5. BÁNESZ, L. 1961. Niektoré otázky mladšieho paleolitu na východnom Slovensku. In Památky archeologické. 1961, roč. LII, č. 6, s. 40–45.
6. BÁNESZ, L. 1961. Prehľad paleolitu východného Slovenska. In Slovenská archeológia. 1961, roč. IX-1, s. 33–48.
7. BÁNESZ, L. 1961. Zisťovací výskum na paleolitickej stanici vo Veľkom Šariši roku 1960. In Študijné Zvesti. 1961, č. 6, s. 225–232.
8. BÁNESZ, L. 1965. K otázke pôvodu, triedenia a rozšírenia aurignacienu v Európe. In Slovenská archeológia. 1965, roč. XIII-2, s. 261–302.
9. BÁNESZ, L. 1965. Údolie Torysy v staršej dobe kamennej. In Nové obzory 7. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965, s. 153–168.
10. BÁNESZ, L. 1968. Barca bei Košice – paläolithische Fundstelle. Bratislava : SAV, 1968. 228 s.
11. BÁNESZ, L. 1968. Nové paleolitické nálezy z východného Slovenska. In Nové obzory 10. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1968, str. 229–278.

12. BÁNESZ, L. 1980. Počiatky mladšieho paleolitu na východnom Slovensku. In *Historica Carpatica*. 1980, roč. 11, s. 185–210.
13. BÁNESZ, L. 1990. Súčasná problematika paleolitu východného Slovenska a severovýchodnej časti Karpatskej kotliny. In *Historica Carpatica*. 1990, č. 21, s. 9–19.
14. BÁNESZ, L. 1998. Socio-historical and Palaeo-ecological Considerations of Aurignacian in Europe and Near East. In *Slovenská archeológia*. 1998, roč. XLVI-1, s. 1–30.
15. BÁNESZ, L. 1999. Stratigraphic position of the Aurignacian. In *Slovenská archeológia*. 1999, roč. XLVII-1, s. 1–5.
16. BÁNESZ, L. – VIZDAL, Marián. 1993. Ďalšie paleolitické nálezy z extravilánu Veľkého Šariša. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku 1992*. Nitra : AÚ SAV, 1993, s. 22–23.
17. BÁNESZ, L. – VIZDAL, Marián. 1993. Poznámky k interpretácii listovitých hrotov z Veľkého Šariša. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku 1993*. Nitra : AÚ SAV, 1995, s. 24.
18. BÁRTA, J. 1965. Pravek Slovenska I. Slovensko v staršej a strednej dobe kamennej. Bratislava : SAV, 1965, 230 s.
19. BÁRTA, J. – BÁNESZ, L. 1971. Výskum staršej a strednej doby kamennej na Slovensku. In *Slovenská archeológia*. 1971, roč. XLX-2, s. 291–314.
20. BLAHUTA, F. 1960. Archeologický profil Šariša. In: *Nové obzory 2*. Bratislava : Osveta, 1960, s. 95–119.
21. BLAHUTA, F. 1961. Archeologický príspevok k dejinám vzniku a prvého rozvoja Prešova. In: *Nové obzory 3*. Košice : Krajské nakladateľstvo všeobecnej literatúry, 1961, s. 181–193.
22. BLÁŠKOVÁ, Ľ. 2013. Ducové – Nad humnami, prieskum 3.4.2010. In *Stránky o paleolite a mezolite na Slovensku* [online]. 2013 [cit. 2014-02-03]. Dostupné na internete: <<http://www.paleolit.org/?p=439>>.
23. BORDES, F. 2000. Typologie du Paléolithique ancien et moyen. 2000. Paris : Éditions du C.N.R.S., 2000. 101 f.
24. BUDINSKÝ-KRIČKA, V. 1965. Prešov a okolie v praveku. In *Dejiny Prešova I*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965, s. 31–45.
25. BUDINSKÝ-KRIČKA, V. 1974. Veľký Šariš v praveku a na prahu dejín. In *Nové obzory 16*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, s. 85–109.
26. ČERNÝŠ, A. P. – SAVIČ, V. P. 1987. Prikarpatje, Volyň i Zakarpatje v perióde paleolitu. In *Archeologija Prikarpatija, Volyni i Zakarpatija (kamenyj vek)*. Kyjev : Naukova Dumka, 1987, s. 9–65.

27. DEMIDENKO, J. E. 2001. Verchne paleolitičeskie kompleksy Korolevo i ich mesto v paleolite Centralnoj Evropy. In *Davnija istorija Ukraini i sumižnich regioniv. Karpatika*, Vipusk 13. Jubilejnij zbirnik na česť 70-riččja vid. dňa narodžennja profesora Eduarda Al'bertoviča Balaguri. Užgorod : Užgorodskij nacionalnyj universitet Institut karpatoznavstva, 2001, s. 22–27.
28. DEMIDENKO, J. E. 2000–2001. The European Early Aurignacian of the Krems-dufour Types Industries : A View from Eastern Europe. In *Pré-histoire Européenne*. vol. 16–17, p. 147–162.
29. DERFIŇÁK, P. – KARABINOŠ, A. – VIZDAL, Marián. 2005. Nová paleolitická stanica v extraviláne Veľkého Šariša. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2008*. Nitra : AÚ SAV, 2005, s. 81–82.
30. DERFIŇÁK, P. – KARABINOŠ, A. – VIZDAL, Marián. 2009. Mladopaleolitické stanice v Medzanoch. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2007*. Nitra: AÚ SAV, 2009, s. 59–61, 232.
31. DERFIŇÁK, P. – KARABINOŠ, A. – VIZDAL, Marián. 2009. Stredopaleolitická industria zo Šarišských Michalian. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2007*. Nitra: AÚ SAV, 2009, s. 61–62.
32. DERFIŇÁK, P. – VIZDAL, Marek – VOĽANSKÁ, A. 2011. Súčasný stav poznania paleolitického osídlenia na terasách Šarišskej vrchoviny. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2011, roč. 10, č. 1–2/2010, s. 11–30.
33. EISNER, J. 1931. Archeologický výskum na Slovensku v roku 1930. In *Bratislava V*. 1931, s. 356.
34. EISNER, J. 1931. Prehistorický výskum na Slovensku a Podkarpatskej Rusi roku 1930. In *Sborník muzeálnej slovenskej spoločnosti* 25. 1931, č. 3–4, s. 140.
35. FRIDRICH, J. 1970. Typologie středního paleolitu. In *Zprávy Čs. Společnosti Archeologické při Čs. akademii věd XII*. Praha-Nitra-Brno, 1970, s. 57–86.
36. GINTER, B. – KOZŁOWSKI, J. K. 1990. Technika obróbki i typologia wyrobów kamiennych paleolitu, mezolitu i neolitu. Wyd. 3. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990. 249 s.
37. HOVORKA, D. – ILLÁŠOVÁ, Ľ. 2002. Anorganické suroviny doby kamennej. Nitra : UKF, 2002. 187 s.
38. HRIŽ, R. 2002. Lovci mamutov na hornej Ondave. [b.m] : Gras, 2002. 64 s.
39. KAMINSKÁ, Ľ. 1990. Plošné retušované hroty zo začiatku mladého paleolitu na východnom Slovensku. In *Historica Carpatica*. 1990, č. XI, s. 107–115.

40. KAMINSKÁ, Ľ. 1991. Význam surovínovej základne pre mladopaleolitickú spoločnosť vo východokarpatskej oblasti. In *Slovenská archeológia*. 1991, roč. XXXIX-1, s. 7–53.
41. KAMINSKÁ, Ľ. 2000. Hôrka-Ondrej. Osídlenie spišských travertínov v staršej dobe kamennej. Nitra : AÚ SAV, 2000. 171 s.
42. KAMINSKÁ, Ľ. – KARABINOŠ, A. 2007. Radiolaritové jadro z Veľkého Šariša. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2005*. Nitra : AÚ SAV, 2005, s. 100.
43. KAMINSKÁ, Ľ. – NEMERGUT, A. – ŽÁÁR, O. 2011. Prieskum stredného Považia. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2008*. Nitra : AÚ SAV, 2011, s. 122–124.
44. KLČO, M. 1988. Paleolitický nález z Medzian. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku 1987*. Nitra : AÚ SAV, 1988. s. 75 – 76, 155.
45. KLČO, M. 1996. História Medzan. [b.m.] : [b.v.], 1996. 53 s.
46. KLÍMA, B. 1956. Statistická metoda – Pomůcka při hodnocení paleolitických kamenných industrií. Návrh české terminologie mladopaleolitických kamenných nástrojů. In *Památky archeologické*. 1956, č. 47, s. 193–210.
47. KULAKOVSKA, L. V. 2001. Šarentskie tradicii v srednem paleolite stojanki Korolevo. In *Davnija istorija Ukraini i sumišnich regioniv. Karpatika*, Vipusk 13. Jubilejnij zbirnik na česť 70-riččja vid. dňa narodžennja profesora Eduarda Al'bertoviča Balaguri. Užgorod : Užgorodskij nacionalnyj universitet Institut karpatoznavstva. 2001, s. 7-12.
48. KULAKOVSKA, L. V. 2004. Le Paléolithique moyen de Korolevo (Ukraine). In *Actes du XIVème Congrès UISPP, Université de Liège, Belgique, 2-8 septembre 2001. Section 5. Le Paléolithique moyen. Sessions générales et posters. Présidents: Van Peer P., Semal P., Bonjean D. BAR International Series*. Oxford. Pp. 141–148.
49. LEVENDOVSKÝ, M. 1997. Mamuty a ich lovci na našom území. In *Šarišské Michalany*, roč. III, 1997, č. 2, s. 6.
50. Mamutové pozostatky v Šariši. 1930. In *Šariš* 1. 16.8.1930, č. 31, s. 6.
51. MONIGAL, K. – USIK, V. I. – KOULAKOVSKAYA, L. – GERASIMENSKO, N. P. 2006. The Beginning of the Upper Palaeolithic in Transcarpathia, Ukraine. In *Anthropologie*. roč. XLIV, č. 1, 2006, s. 61–74.
52. NOVÁK, M. 2002. Gravetienske osídlenie spodnej vrstvy Kašova I. In *Slovenská archeológia*. 2002, roč. L, č. 1, s. 1–52.
53. NOVÁK, M. 2004. Priestorová analýza paleolitických sídlisk. Distribúcia artefaktov na gravettienových sídliskách Pavlov a Kašov. In *Přehled výzkumů* 47. Brno : AÚ AV ČR, 2004, s. 49–68.

54. POLLA, B. 1996. Archeológia na Slovensku v minulosti. Martin : Matica slovenská, 1996. 270 s.
55. Pravek východného Slovenska. Malá monografia východného Slovenska VIII/1. 1966. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1966. 313 s.
56. PROŠEK, F. 1953. Szeletien na Slovensku. In Slovenská archeológia 1, 1953, s. 133–194.
57. PROŠEK, F. – LOŽEK, V. 1954. Stratigrafické otázky československého paleolitu. In Památky archeologické. 1954, roč. XLV, č. 1–2, s. 35–74.
58. PŘÍCHYSTAL, A. 2009. Kamenné suroviny v pravěku. Východní části střední Evropy. Brno : Masarykova univerzita, 2009. 331 s.
59. SITLIVY, V. – ZIĘBA, A. 2006. Eastern and Central Europe before 30 kyr BP: Mousterian, Levallois and Blade Industries. In KABAZI II: The 70.000 Years Since the Last Interglacial. The Palaeolithic Sites of Crimea. vol. II, 2006, Académie de Sciences d'Ukraine & University of Cologne, Simferopol, Cologne, Shlyakh, pp. 361–437.
60. SONNEVILLE-BORDES, D. – PERROT, J. 1954–1956. Lexique typologique du Paléolithique Supérieur. In Bulletin de la Société Préhistorique Française. Tom. 51, 52, 53, B.S.P.F. 1954–1956, f. 327–335, 76–79, 408–412, 547–559.
61. SOVA, P. 1995. Paleolitični misce nachodžennjaja v Užgorodi. In Naukovij zbirnik Zakarpatskogo kraje znavčogo muzeju. Vipusk I. Užgorod : Vydavnictvo „Karpaty“, 1995, s. 179–187.
62. THURZO, D. 2008. Paleolitický idol z Čečejoviec. In Zborník SNM Archeológia. 2008, roč. CII, č. 18, s. 62–68.
63. THURZO, D. 2008. Hrot typu Kostienky z Modrovky. In Zborník SNM Archeológia. 2008, roč. CII, č. 18, s. 82–92.
64. USIK, V. I. 2001. Sokirnica I – novaja stratificirovannaja paleolitičeskaja stojanka v Zakarpat'je. In Davnija istorija Ukraini i sumižnich regioniv. Karpatika, Vipusk 13. Jubilejnij zbirnik na čest' 70-riččja vid. dňa narodžennja profesora Eduarda Al'bertoviča Balaguri. Užgorod : Užgorodskij nacionalnyj universitet Institut karpatoznavstva, 2001, s. 13–21.
65. USIK, V. I. – KOULAKOVSKAYA, L. – MONIGAL, K. – GERASIMENSKO, N. P. – MATVYISHYNA, Z. – KONONENKO, O. – KOVALUKH, N. 2004. Verchni Paleolit Zakarpatiya. In The Stone Age of Ukraine. Kyjev : Shlyakh, 5, s. 99–111.
66. USIK, V. I. – MONIGAL, K. – KULAKOVSKA, L. V. 2003. Transcarpathians: New Investigations, New Data. In The Stone Age of Ukraine, 4. Kyjev, s. 247–255.

67. VIZDAL, Marián. 1991. Prieskumy v okolí Prešova. In Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku 1989. Nitra : AÚ SAV, 1991, s. 105–106, 147–149.
68. VIZDAL, Marián. 1999. Praveké a včasnohistorické osídlenie. In Veľký Šariš – mesto a hrad. Veľký Šariš : Vydavateľstvo Pavel Sárossy, 1999, s. 16, 17.
69. ŽAÁR, O. 2009. Lovci mamutov a tí druhí. In Historická Revue. Roč. XX, 2009, č. 10, s. 8–12.
70. ŽAÁR, O. - BLAŠKOVÁ, L. 2012. Výsledky analýz sídliskovej štruktúry v mladom paleolite na strednom a dolnom Považí vzhľadom na surovinovú základňu. In Zborník Slovenského národného múzea : Prírodné vedy, 2012, roč. LVIII, s. 15–25.
71. VLAČIKY, M. – SCHLÖGL, J. – JONIAK, P. – HYŽNÝ, M. – HOLEC, P. – VAŠÍČEK, Z. – PIVKO, D. 2011. Významné paleontologické lokality Slovenska. Bratislava : Univerzita Komenského, 2011.

THE STUDY AND RESEARCH OF PALEOLITHIC SITES IN THE AREA OF SHARISH

Adriana VOLYANSKA (Preshov, Slovakia)

Summary. *The article traces the history of Paleolithic studies and findings in the area of Sharish (Eastern Slovakia). Paleolithic sites of the area reflect the inconstant and seasonal nature of its settlement. The most important findings were discovered on the territory around the Sharish Castle Hill and of the river basins of Tysa, Toplia and Ondava*

Key words: *Paleolithic research, area of Sharish, archaeological findings.*

УДК 902 (477.87)

ЯРОСЛАВ БЕМ І ВИВЧЕННЯ ДАВНЬОЇ ІСТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ

Павло ПЕНЯК (Ужгород, Україна)

Пеняк Павло. Ярослав Бем і вивчення давньої історії Закарпаття; 10 сторінок, кількість бібліографічних джерел 15, мова українська.

Резюме. Стаття присвячена науковим здобуткам чеського археолога Ярослава Бема на теренах Закарпаття у 20–30-ті роки ХХ ст. За його участю було проведено розкопки на неолітичному і енеолітичному поселеннях у селі Неветленфолу Виноградівського району, селі Дийда Берегівського району та Малій горі в Мукачеві, курганного могильника раннього залізного віку в селі Куштановиця Мукачівського району. Результати розкопок не були опубліковані, залишилися лише звіти в архіві Інституту археології Академії наук Чехії.

Ключові слова: Ярослав Бем, розкопки, поселення, могильник.

Під час перебування Закарпаття в складі Чехословаччини (1919–1939) вивченням давнього минулого краю займалися не лише місцеві історики, археологи, краєзнавці, але й науковці цієї країни. Серед них, зокрема, потрібно назвати ім'я Ярослава Бема (8.03.1901 – 6.12.1962), "закарпатський" період діяльності якого ще недостатньо досліджений.

Із біографічних даних відомо, що Ярослав Бем народився в містечку Голешов у сім'ї службовців, у 1918–1922 роках навчався на філософському факультеті Карлового університету Праги [2, с. 450–451]. У стінах цього поважного навчального закладу у майбутнього вченого проявився потяг до пізнання давноминулих епох, тут він зробив перші кроки в археології завдяки спілкуванню і наставництву з боку всесвітньовідомого славіста Любора Нідерле. З 1924 року, після закінчення університету, Ярослав Бем працював в Інституті археології у Празі, протягом 1939 – 1962

років був його очільником. У 1952 році обраний академіком Чехословацької академії наук, протягом 1952–1956 років виконував обов'язки віце-президента академії [2, с. 450–451]. Паралельно викладав на філософському факультеті Карлова університету, з 1946 року на посаді доцента, а потім і професора.

Працюючи в Інституті археології, серед пріоритетних напрямків наукових зацікавлень Ярослав Бем обрав для дослідження регіон Верхнього Потисся – район контактів східно- і центрально-європейських культур і цивілізацій. Інститут археології направив його на Підкарпатську Русь з метою ознайомлення з археологічною колекцією відкритого в 1929 році Мукачівського земського музею [3, с. 34]. Передбачалося також надання кваліфікованої допомоги у проведенні польових досліджень на теренах краю. Саме тут на протязі 20 – 30-х років минулого століття він вивчав старожитності різних епох, які базувалися на суворій науковій методичці. Так, у 1929 році Я.Бем провів розвідкові роботи поселення культури Тисополгар (4000/3900 – 2800/2700 років до н.е.) на горі Гомпольог у селі Дийда Берегівського району, де були розкопані три об'єкти [4, с. 1–9]. Серед фрагментованого матеріалу вдалося реконструювати дві миски із дзьобоподібними виступами на стінках та одну маленьку мисочку, що мала сферичні виступи на опуклій частині. Посудини орнаментовані комбінацією вдавлень, зроблених пустотілою кісткою. В цілому, керамічний матеріал був багатий на фрагменти із дзьобоподібними вушками, які належать посудинам з пустотілим піддоном. Окрему і досить виразну групу керамічного матеріалу складали фрагменти посуду, які належали носіям баденської культури. Цікавою знахідкою виявився мідний сокиро-молот [4, с. 8]. На думку Я.Бема, мідний і ранній бронзовий віки на Закарпатті не змогли розвинутих посправжньому, подібно до того, як це відбувалось у Західній Європі, через відсутність сировини – мідних руд, і тому цей період тут був набагато коротшим, ніж в інших країнах Європи. Перехідний період від неоліту до доби бронзи у Верхньому Потиссі, як вважав вчений, представляла бодрогкерестурська культура, яка, крім своєрідної кераміки, відзначалася наявністю мідних знарядь праці, зброєю, прикрасами [4, с. 9].

Значну увагу чеський вчений приділив старожитностям Закарпаття доби неоліту. Відомі на той час поселення, відкриті ще Т.Легоцьким, були піддані повномасштабним розкопкам. У 1929 році перший директор Мукачівського земського музею Й.Янкович за участю Я.Бема розпочинають розкопки неолітичного поселення на Малій горі в Мукачеві [6, с. 20–31]. Уже перші обстеження показали, що поселення було укріплене валами і ровами. Його мешканці жили в землянках глибиною від 1,5 до 2 м, шириною від 6 до 10 м. Бокові стінки і стріха споруджувалися з пруття і обмазувалися глиною. В середині житла було вогнище, відокремлене стінкою, сплетеною з пруття. По боках стінок житлового котловану розміщалися лежанки [13, с. 17]. Звісно, що на початковому етапі вивчення неоліту краю дослідники не змогли встановити культурну належність поселення на Малій горі, але, ґрунтуючись на аналогії кераміки, висловили думку, що вона споріднена з керамікою неолітичного населення Середнього Подунав'я [6, с. 31]. У 1930 році Я.Бем разом з Й.Янковичем розпочав вивчення поселення в урочищі Кішерде у селі Неветленфолу Виноградівського району. Науковцям вдалося встановити, що поселення багатощарове, представлене горизонтами артефактів новокам'яної та бронзової епох [5, с. 10–19].

Протягом 1929–1931 років вчений разом з Й.Янковичем розкопували курганий могильник у селі Куштановиця Мукачівського району (урочище Береги), який на той час нараховував 16 курганів. Розкопки стосувалися важливої проблеми, яку, починаючи з 90-х років XIX ст., дебатували румунські, польські та угорські вчені. Йдеться про появу скіфів у Центральній Європі та їх подальше просування на захід. Знахідки із непорушених куштановицьких курганів мають певне відношення до вирішення цієї проблеми.

Могильник ще в другій половині XIX ст. був виявлений Т.Легоцьким, який розпочав його дослідження. У кургані, що згодом став відомим під номером VII, він знайшов неолітичні обсидіанові відщепи та свердло з тахіту [3, с. 104]. Базуючись на цих знахідках, Т.Легоцький зарахував могильник до доби неоліту. Цю помилку повторив Я.Пастернак, а виправив Я.Ейснер, який від-

ніс куштановицький могильник до доби пізнього гальштату [13, с. 32; 15, с. 56].

На основі вивчення 14 курганів, розкопаних повністю, встановлено, що вони насипані з глини, взятої поблизу. У жодному з розкопаних курганів не засвідчено кам'яної або дерев'яної конструкції, а центральний стовп зафіксовано лише в курганах III і V [12, с. 64]. Усі могили округлі в плані, найменші з яких діаметром 7 – 8 м, висотою до 0,5 м, найбільші – 13–18 м, діаметром при висоті 2 і більше метрів [11, с. 65–66]. Вони розташовувалися спорадично, але були випадки, коли менші кургани групувалися навколо великого. Розташування поховань не було сталим. Виявлено два способи розміщення залишків тілоспалення в урнах: на давньому горизонті і нижче нього. В окремих випадках урни з прахом небіжчика розміщалися в природних заглибинах [12, с. 72]. Спалення небіжчика відбувалося поза місцем поховання з досить чітким порядком розміщення останків кальцинованих кісток в урнах: спочатку кістки ніг, потім рук, тулуба, і, насамкінець, голови (черепа).

У курганах V, X, XI, XIV було поховано по одному небіжчику, а колективні поховання виявлено у курганах III, VIII, XIII, XV, XVI. Колективні поховання мали різну кількість поховань, наприклад, у кургані VIII було 8 поховань, у кургані XVI – 7 (3 на купках і 4 в урнах) поховань [12, с. 69]. На могильнику було виділено родинні і колективні поховання. Родинні містили поховання, що здійснювалися протягом певного часу, натомість колективні були одноразовими, про що свідчить незайманий земляний насип та ритуальне вогнище над похованням.

Речове наповнення поховань було досить одноманітним. Найбіднішим виявився інвентар, що представляв знаряддя праці (залізні ножі, кільця, кам'яні бруски) та прикраси (намиста зі скляної маси, бронзові браслети, персні) [12, с. 70]. На увагу заслуговують кістяні вироби з кургану VIII (різьблені накладки ножа), а також електрові пластини із звіриним мотивом. Найбагатшою є кераміка, виявлена в підкурганних похованнях. У ній можна виділити кілька основних типів, які повторюються в різних варіантах: горщики, миски, корчаги, кухлі, черпаки. Виявлено також кілька типів посудин, які траплялися в одиничних екземплярах [12,

с. 70]. Основний тип кераміки – горщики (урни) баночної і біконічної форми, які на денці мали отвори діаметром 0,5 см. Миски теж мали кілька варіантів. Частими знахідками були черпаки, що використовувались як посудини-приставки. В цілому кераміка могильника досить одноманітна, грубого виробництва та з бідною орнаментациєю. На основі аналізу поховального ритуалу його було зараховано до куштановицького типу і попередньо віднесено до “скіфсько-гальштатського часу” [12, с. 80].

У кургані XI, що розміщувався в центрі могильника, знаходився переважно речовий інвентар часів латену, типовий для пам’яток Центральної Європи. Кругла насипка кургану мала висоту 0,55 м, діаметр 8 м [12, с. 53–54]. Після зняття насипу в східній частині кургану на рівні давнього горизонту Я.Бем і Й.Янкович зафіксували вугольки, а ближче до центру кургану стояла урна зі спаленим прахом [11, с. 69]. Це був сіроглиняний гончарний горщик латенського типу з підлискованою поверхнею. Серед кальцинованих кісток знаходилися три фібули, бронзове кільце від поясного ланцюжка і застібка ланцюжка. Остання довжиною 12,2 см, витягнутої підтрикутної форми, у середній частині відлитий випуклий кружечок з бороздинкою по периметру. Невеликим відростком на кінці застібка з’єднувалася з наступними ланками ланцюжка. Протилежний кінець застібки закінчувався маленькою кулькою, відігнутою в сторону. Нею скріплювалися кінці ланцюжка [1, с. 80].

Підбиваючи підсумки дослідження куштановицького некрополя, Я.Бем його знахідки вважав за такі, що були пов’язані етнічною і культурною належністю. Тому, як наголошував археолог, куштановицький могильник завдяки одноманітності поховального ритуалу, виразності і багатству речових знахідок є повноцінним джерелом, що дає право для виділення окремої культурної групи [11, с. 71]. На її знахідках виникла можливість порівняти характер матеріальної і духовної культури суміжних із Закарпаттям територій. Отже, як вважав Я.Бем, від результатів розкопок могильника в Куштановиці дослідники отримали своєрідний еталон для визначення хронології та культурних відмінностей між суміжними і віддаленими територіями.

За результатами розкопок Я.Бем і Й.Янкович опублікували велику статтю “Skythove na Podkarpatské Rusi” [12, с. 1–80]. Вона складається з чотирьох частин, у першій з яких розглядається ряд етапів становлення закарпатської археології як науки. Як вважали автори, початковий припадає на період до входження краю до Чехословаччини і охоплює наукову діяльність Т. Легоцького, створення земського музею у Мукачеві, спорадичний аналіз археологічних знахідок краю в літературі [7, с. 5–8; 8, с. 249–253]. Наступний етап – вивчення історії краю за участі Мукачівського земського музею ім. Т.Легоцького і Інституту археології в Празі.

Далі Я.Бем і Й.Янкович розглядають питання появи скіфів у Центральній Європі, подають докладний опис окремих скіфських прикрас та їх датування [10, с. 9–32; 12, с. 64–71]. За концепцією чеського вченого, скіфи, підійшовши до Карпат, розділилися на дві групи: одна пішла в Галичину, а друга перейшла Карпати. Він піддав аналізу скіфські знахідки на річці Марош та її притоках у Трансільванії і Польщі. На його думку, власне ці скіфські групи заселили Трансільванію та Верхнє Потисся. Загалом, як підкреслював Я.Бем, скіфських речей гальштатського часу та раннього латену небагато. Всі знахідки, які стали відомими на згаданих територіях, потрапляли туди шляхом торгово-обмінних відносин [12, с. 3–14].

На думку Я.Бема, ситуація змінюється на етапі розвинутого латену, а головне, в його пізніх фазах, коли кельти зіткнулися зі скіфами на південному Дунаї. Він вважав, що вторгнення скіфів у Середню Європу не мало такого впливу, якого йому надають окремі дослідники. Інша річ – Східна Європа, де скіфи проживали тривалий час і створили свою оригінальну матеріальну і духовну культуру [10, с. 30–31; 12, с. 11]. В обох випадках, резюмує Я.Бем, проникнення скіфів у Галичину, Верхнє Потисся, Трансільванію можливо датувати до кінця VII ст. до н.е., тобто близько 600 року до н.е. [12, с. 11]. Зникнення елементів скіфської культури припадає на час появи латенської, тобто не пізніше III ст. до н.е. і підтверджується речовими знахідками з Потисся і Трансільванії. В епоху пізнього гальштату, вважав вчений, торгово-економічні і культурні зв'язки Підкарпаття з Центральною і Західною Євро-

пою припиняються у зв'язку з вторгненням скіфів. Останні, як носії своєрідної матеріальної і духовної культури, не знищили місцевого населення, а запозичили від нього окремі елементи побуту. Тільки цим можна пояснити панування гальштатської культури в Карпатській улоговині в той час, коли в Західній Європі розквітає латенська культура [10, с. 31–32].

На основі проведених розкопок, а також залученням матеріалів Мукачівського земського музею, інших наукових установ, Я.Бем підготував науково-популярне видання “Podkarpatská Rus v pravěku”, яка побачила світ у 1933 році в Ужгороді [9, с. 1–11]. У ній було зроблено спробу дати загальний нарис первісної історії Закарпаття від найдавніших часів до раннього середньовіччя. На думку дослідника, Закарпаття в неолітичну епоху входило до ареалу поширення культури лінійно-стрічкової кераміки, носії якої перебували на великих просторах від Чорного моря до Рейну [9, с. 3]. Вони займалися мотичним землеробством, розводили свійських тварин, поклонялися культу жінки-прародительки. Що стосується питання, до якої місцевої групи носіїв лінійно-стрічкової кераміки належали мешканці краю, то автор через відсутність достатньої кількості матеріалів від відповіді утримався. Я.Бем категорично заперечував наявність у регіоні пам'яток буковогірської культури і, на жаль, помилявся. Як на нього, у Верхньому Потиссі була поширена своєрідна кераміка, орнаментована заглибленими врізними візерунками та помалюванням. На відміну від угорських дослідників, вчений запропонував назвати її культурою “верхньо-потиської лінійно-стрічкової кераміки” [9, с. 3–4]. Загалом, як вважав Я.Бем, пам'ятки пізнього етапу неоліту в краї поки що не відомі. Все ж можна припустити, що суспільний розвиток у Верхньому Потиссі проходив паралельно, як на всій території Тисо-Дунайського басейну. Лише на одне питання, зауважив Я.Бем, аргументовано відповісти не можемо: чи були поширені пам'ятки лендєлської культури у Верхньому Потиссі? Проблематичним залишився висновок про появу нової культури та її носіїв. Йдеться про культуру, названу на різних територіях культурою канельованої кераміки, котофені і баденською [9, с. 5]. Про історію Закарпаття доби неоліту, робить висновок Я.Бем,

знаємо в основному з пам'яток культури лінійно-стрічкової кераміки, носії якої, ймовірно, відрізнялися між собою елементами матеріальної і духовної культури.

Стосовно характеру старожитностей епохи бронзи Я.Бем погоджувався з тими дослідниками, які вважали, що Закарпаття у добу ранньої бронзи було слабо представлено пам'ятками, а ті, які були виявлені, нічим не відрізняються від уже відомих у Тисо-Дунайському басейні [3, с. 67]. На Закарпатті знайдено поодинокі бронзові вироби та гладка бідно орнаментована кераміка, яка сформувалася на базі енеолітичних культур. Найвірогідніше, на думку Я.Бема, їх слід пов'язувати з виявленими в нижній течії Марошу та Тиси артефактами культури, названої періамською. Вона, як вважав вчений, мала тісні стосунки зі своєрідними поселеннями на піскових дюнах Товсег в Угорщині [9, с. 4 – 7].

У “молодшому” бронзовому віці, за хронологією Я.Бема (пізній бронзовий вік – П.П.), Закарпаття відзначається великою кількістю бронзових скарбів та поодиноких знахідок, які щороку поповнюються. Окремі речі скарбів не дають можливості встановити їх належність до ранньої чи пізньої доби бронзи. Серед скарбів вирізняються торгові, особисті та жертвоприношувальні. Центром бронзолivarної індустрії, на думку Я.Бема, була Словаччина та суміжна з нею територія поширення пілінської культури [9, с. 4]. На жаль, підсумовує вчений, бронзові вироби не дають відповідей на те, як проходив подальший розвиток розглядуваних територій, та він впевнений, що їх набагато більше можна отримати, вивчаючи кераміку, бо вона містить у собі звістки про соціально-економічний, культурний і етнічний розвиток її носіїв [9, с. 5].

Я.Бем погоджується, що в добу середньої бронзи в Карпатській улоговині поширився тілопальний ритуал поховання, останки якого складали в урни і заривали в неглибокі ямки [3, с. 67]. Вірогідно, цим ритуалом користувалося населення краю, яке він попередньо відносить до культури північно-потиських урнових поховань, але через бідність матеріалів не визначає час, коли це відбувалося. Характерним для носіїв цієї культури було високоякісне керамічне виробництво. Рання фаза цієї кераміки свідчить про зв'язки з групою “Пустосентянош”, а в подальшому – з

керамікою південних потиських територій культури Товсег. Як вважав Я.Бем, деякі фрагменти нагадують кераміку віттенберзької та південно-потиської отоманської культур. Останній при-
таманні деякі західні риси і елементи, пов'язані з бронзовими ви-
робами пілінської культури [9, с. 7].

У кінці “молодшої” доби бронзи, на думку Я.Бема, з півночі в долини Тиси і Дунаю вклинюється нова культурна хвиля, носіями якої були лужицькі племена [9, с. 7]. Ця хвиля спочатку охопила Північну Словаччину, територію пілінської культури, а відтак поширилась у Потисся і Подунав'я. Чи охопила лужицька культур-
на хвиля безпосередньо терени краю, вчений вагався відповісти. Єдине, як він вважав, можна стверджувати – лужицька культура мала значний вплив на виробництво кераміки: з неї зникає ба-
гатий орнамент, натомість з'являються прості нарізки. Це, зре-
штою, зближує північні культури із заходом і півднем, особливо з пілінською культурою. Не слід також забувати про безпосередній вплив бронзоливарного виробництва з північно-альпійських те-
риторій, що відбувався через імпортовані бронзові вироби. Для підтвердження сказаного служить скарб 14 бронзових мечів, знай-
дених у Підгор'ях (нині це Мукачево), на яких руків'я мечів з клинками кріпилося залізними заклепками. На жаль, резюмує Я.Бем, поховання ранньої гальштатської культури в краї невідомі і тому наші знання про кераміку цього часу незначні. Все ж наявні дані говорять, що подальший розвиток кераміки проходив у на-
прямі збіднення форм і орнаментатії. Ці зміни стали більш вираз-
ними тоді, коли Закарпаття опинилося під впливом Сходу [9, с. 7].

Я.Бем відніс територію Закарпаття у I тис. до н.е. до велико-
го фракійського етнокультурного масиву. При цьому підкреслю-
валося, що скіфське проникнення на захід захопило в основному Трансільванію і лише частково Середнє Потисся. Але автор від-
кидав можливість прямого проникнення скіфів на територію За-
карпаття. На основі здобутих матеріалів могильника у Куштано-
виці, що вказують на безпосередній зв'язок місцевого населення з Трансільванією і Середнім Потиссям та територіями на схід від Карпат, незаперечним він вважав лише вплив скіфської культури на місцевий етнос [9, с. 7–8].

Що стосується періоду “великого переселення народів”, то автор підкреслив, що в кінці IV ст. н.е. вандали, після того як залишили Паннонію, знову з’являються у Верхньому Потиссі. Після 453 року могутній германський союз гепідів утверджується і на теренах Закарпаття. Про це, наприклад, свідчить багате жіноче поховання із села Косино Берегівського району [9, с. 9]. На думку Я.Бема, з названими подіями завершується протоісторичний період на Закарпатті і починається у VI ст. н.е. слов’янська епоха. У ній вчений виділив аварський період, який завершується останнім десятиріччям IX ст., а наступний пов’язується з приходом у Тисо-Дунайський басейн угорців і закінчується XI ст. [9, с. 10–11]. Як на нього, слов’янські артефакти Закарпаття доволі фрагментарні, що репрезентовані окремими знахідками з поселень і з ще не досліджених курганних могильників у селах Червеньово і Зняцево Мукачівського району. Автором було проаналізовано давньоугорські поховання, що виявлені в кінці XIX ст. у Сваляві і Берегові і датовано їх початком X ст., вказано на час переходу угорців через Верецький перевал і подальше просування в Подунав’я [9, с. 11].

Закінчуючи коротку розповідь про академіка Ярослава Бема, хочемо наголосити на тому, що його життєвий і творчий шлях, наукова діяльність – це приклад тісних взаємозв’язків і взаємобогачення українського і чеського народів у сфері культури і духовності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бідзіля В.І. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери / Василь Іванович Бідзіля. – К., 1971. – 182 с.
2. Пеняк П. Ярослав Бем // Енциклопедія сучасної України. – К., 2003. – Т.2. – С. 450 – 451.
3. Пеняк С.І., Пеняк П.С. Археологія Закарпаття: історія дослідження / Степан Іванович Пеняк, Павло Степанович Пеняк. – Ужгород, 2013. – 256 с.
4. Böhlm J. Sidliště na hore Hompolog u Dědova (okres Berehovo) // Československý statní archeologický ústav. – 1933. – С. 822. – S. 1–9.

5. Böhм J. Sidlište z doby neolitické a bronzové u Ďakova (okres Sevluš) // Československý statni archeologický ústav. – 1933. – C.J. 822. – S. 10–19.
6. Böhм J. Neoliticke sidlište na Male Hore // Československý statni archeologický ústav. – 1933. – C.J. 822. – S. 20–31.
7. Böhм J. Prehistorická archeologie na Podkarpatské Rusi // Carpatica. – 1936. – 1-a. – S. 5–8.
8. Böhм J. Prehistorie // Technická práce v zemi Podkarpatoruské 1919 – 1933. – Užhorod, 1933. – S. 249–253.
9. Böhм J. Podkarpatská Rus v pravěku. Zvl. otiskneno z časopisu «Rok». – Užhorod, 1933. – S. 11.
10. Böhм J. Otazka Skythů ve středni Evropě // Carpatica. – 1936. – 1-a. – S. 9–32.
11. Böhм J. Ráz kuštanovické nekropole // Carpatica. – 1936. – 1-a. – S. 64–71.
12. Böhм J., Jankovich J.M. Skythové na Podkarpatské Rusi. Čast prva. Mo-
hylové pohřebište v Kuštanovich (20 příloh a 1 tabule) // Carpatica.
– 1936. – 1-a. – S. 1–80.
13. Eisner J. Slovensko v pravěku. – Bratislava, 1933. – 245 s.
14. Jankovich J. Podkarpatska Rus v prehistorii. – Mukačevo, 1931. – 56 s.
15. Pasternak J. Ruské Karpaty v archeologie. – Praha, 1928. – 128 s.

JAROSLAV BEM AND STUDY OF ANCIENT HISTORY OF TRANSCARPATHIA

Pavlo PENYAK (Uzhhorod, Ukraine)

Summary. *The article is devoted to the scientific job of the Czech archaeologist Jaroslav Bem in Transcarpathia during 20 – 30 years of the XX century. At his participation excavations of settlements of neolith and epoch of copper age in district Berehovo and Vinogradovo, near Mukachevo, burial ground of iron age in district Irshava were conducted. The results of excavations were not published, there are only reports in the archive of Institute of archaeology of Academy of sciences of Czech Republic.*

Key words: *Jaroslav Bem, excavations, settlement, burial ground.*

УДК 94(437.2) "9"

ВІДНОСИНИ МЕФОДІЯ З ВІХІНГОМ ТА ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОМОРАВСЬКОГО КНЯЗЯ СВЯТОПОЛКА

Юліанна ТУРОК (Ужгород, Україна)

Турок Юліанна. Відносини Мефодія з Віхінгом та позиція великоморавського князя Святополка; 13 стор., кількість бібліографічних джерел – 18; мова українська.

Резюме. У статті висвітлено історію Великоморавської держави, простежено процес і наслідки християнізації. В історії Великоморавської держави IX ст. релігійне питання відігравало чи не домінуючу роль. Ключовими фігурами тогочасся були архієпископ Мефодій та нітрянський єпископ Віхінг. Лавіруючу позицію займав великоморавський правитель Святополк, який переслідував загальнодержавну мету.

Ключові слова. Великоморавська держава, Моймир, Растислав, Святополк, Константин (Кирило), Мефодій, Віхінг.

Об'єднання племен у Моравії та на території південно-західної Словаччини у IX ст. створили передумови для утворення міцної ранньосередньовічної держави – Великої Моравії. На початку IX ст. сформувалися два князівства – Моравське й Нітрянське. Згодом вони відчули сильний політичний тиск з боку німецького Східнофранкського королівства. 882 року моравани були вимушені присягнути на вірність східнофранкському королю у Франкфурті. Тоді ж еліта Моравського князівства була навернена у християнство німецькими місіонерами. Через деякий час Зальцбурзький єпископ освятив християнський храм у резиденції князя Прибіни в Нітрі. 845 року чотирнадцять чеських князів були хрещені в Регенсбурзі й визнали Східнофранкське королівство своїм сюзереном. Так разом з проникненням християнства із заходу посилювалися намагання німецьких правителів установити контроль над чеськими та словацькими землями.

Прискорений процес феодалізації та необхідність захистити себе від натиску франків призвели до виникнення великого державного утворення, в яке увійшли як чеські, так і словацькі племена. Рішучий крок у цьому напрямку зробив моравський князь Моймир I (бл.830–846), коли в 30-х роках IX ст. вигнав із Нітрянського князівства його володаря Прибіну та об'єднав Нітрянське князівство з Моравією [5, с.37]. Вигнаний Прибіна невдовзі знайшов прихисток при дворі майбутнього східнофранкського правителя Людовіка II Німецького (843–876). Той створив для Прибіни та його сина Коцела окреме князівство в Нижній Паннонії. Це було так зване Блатенське князівство, центром якого став заснований Прибіною Блатноград-Мозабург (поблизу сучасного поселення Залавар, біля річки Зали) [12, с.8].

Найбільшого розквіту Великоморавська держава досягла за часів правління Святополка (870–894. Територія країни тоді охоплювала землі сучасної Моравії, Чехії, Словаччини, Нижньої Австрії (до Дунаю), середньої течії Лаби та Одри, верхньої течії Вісли й, найвірогідніше, нижньої Паннонії. На думку сучасних істориків, її площа в цей час становила 40 тис. кв.км, а проживало там 250–300 тис. осіб [10, с. 50].

Моймировичі стояли на чолі Великоморавської держави до початку X ст. Протягом даного часу представники династії Моймировичів намагалися реалізувати єдине та основне політичне завдання, яке полягало у прагненні розширити кордони та забезпечити усталеність і правонаступність Великоморавської держави. Успішне його виконання було можливе лише з прийняттям християнства, яке було сходинкою до суспільства цивілізованих народів. Іншими словами, шлях до державності лежав через хрещення. Тому у випадку мораван відмова від християнства вважалась би безглуздом.

Тож, згідно з повідомленням джерел, у 831 році моравські вельможі та можливо їх очільник Моймир I охрестились в Регенсбурзі єпископом Пассау (Баварія) заради того, щоб не відставати в часі та втілити політичні амбіції, посівши почесне місце в ієрархічній драбині християнських правителів Європи [17, с.83]. З прийняттям християнства у Великій Моравії відбувався про-

цес ідеологічної перебудови суспільства, в якому дотлівав світ слов'янських богів і в усі сфери життя проникало християнство, що впливало на політичну організацію держави в період раннього феодалізму. Християнство сприяло формуванню духовної та політичної цілісності країни. Церковна організація, яку створили в Моравії єпископи Пассау, не тільки служила християнізації країни, а водночас була інструментом франкської експансії, посилювала залежність Великоморавської держави від імперії [6, с.14].

Варто зауважити, що саме тут слід шукати коріння майбутніх релігійних дуелей. Адже баварське духівництво, яке підпорядковувалося східнофранкським правителям, встановило свій релігійний контроль над освяченими землями. В результаті, моравани залишились у програті. Тож спадкоємець Моймира I князь Рагислав (846–870) чітко усвідомлює: щоб стати повновладним господарем власної країни, потрібно позбутися німецьких священиків, які отримували численні підношення й земельні дариння й спирались на активну підтримку німецьких королів та втручались у зовнішню та внутрішню політику. Отже, князеві Рагиславу потрібно було створити таку церкву, яка б підпорядковувалась тільки йому [18, с. 87]. Через це Рагислав хотів, щоб Моравія стала окремою церковною єпархією, існування якої свідчило б про її значимість і сприяло б зміцненню незалежності його держави. А ще віднайти союзника у боротьбі проти східнофранкського правителя Людовика II Німецького (843–876), який мав намір перетворити моравські землі на власні володіння.

Близько 860–862 років Рагислав відправив до Риму листа, в якому йшлося про його прагнення звільнити Моравію від впливу баварського єпископства. Та з огляду на стратегічні причини і в силу власних багатосторонніх інтересів (тенденція до церковного універсалізму спонукала курію спиратися на східнофранкського правителя) Папа Римський не взяв до уваги прохання Рагислава. Тоді в 862 або 863 році Рагислав звернувся з подібним проханням до другої найвищої особи християнського світу того часу – Константинопольського патріарха [6, с.14–15].

При цьому, як свідчить “Житіє” Константина (св.Кирила), Рагислав “радився з князями своїми та мораванами”, а потім від-

рядив послів до візантійського василевса Михаїла III (842–867), мовлячи: „Хоч люди наші язичництво відкинули й тримаються закону християнського, немає в нас такого вчителя, щоб нам мовою нашою виклав праву християнську віру, щоб і інші землі, дивлячись на це, уподібнилися до нас. Так пошли нам, владико, єпископа й учителя такого. Адже від вас іде в усі землі закон добрий” [8, с.226]. У цих словах ховався серйозний політичний план задля вирішення державного завдання.

Можемо припустити, що для візантійських можновладців прохання моравського князя було несподіваним. Адже Моравія знаходилася порівняно далеко від Візантійської імперії, не межувала з нею, і в ті часи до прямих дипломатичних відносин між двома країнами не дійшло. Візантійська владна верхівка, особливо Константинопольський патріарх Фотій (858–867, 877–886), мали свої розрахунки. Інтереси і плани Растислава були для них другорядними. Фотій був зацікавлений у розширенні впливу своєї патріархії. Не можна, однак, вважати, що відряджаючи місіонерів, він хотів порушити суверенні права папської курії, оскільки територія Великої Моравії не перебувала під прямою юрисдикцією Папи Римського. Лише опосередковано могла йти мова про суперництво з Папою Римським та помсту за спробу усунення Фотія з патріаршого престолу. Патріарх мав на меті інше. Якби Візантійській імперії вдалося утвердити свій вплив на Велику Моравію, то вона б змогла з обох боків чинити тиск на Болгарську державу, яка була сусідкою Моравії.

Таким чином, план Константинополя створити нову велику церковну провінцію з Болгарією та іншими слов'янськими землями цього регіону включно ставав більш реальним. Проникнення в Центральну Європу також зміцнило б візантійську позицію на шкоду франкам і папі. В той же час, константинопольські правителі не володіли точною інформацією про ситуацію у Великоморавській державі і не бажали створювати єпархію в регіоні, який не межувала з Візантією і в будь-який час міг вийти з-під їхнього контролю. Принаймні до того часу, поки вони не поширили християнство і на Болгарію. І все ж, коли виникла така можливість, сам імператор і патріарх частково задовольнили прохання мо-

равського князя. Було вирішено, що до Моравії вирушить місія на чолі з братами із Солуні Константином (Кирилом) та Мефодієм з метою ознайомлення з ситуацією в країні, взяття до своїх рук керівництва церквою та створення умов для подальшого поширення візантійського впливу.

З іменами братів та їх місією пов'язано створення у Велико-моравській державі перших зразків слов'янської писемності і переклад слов'янською мовою церковних книг. Вони також виховали там чимало учнів. У 867 р., вважаючи свою місію завершеною, Константин і Мефодій залишили Моравію. Вони подалися до Риму, де Константин поринув у монастирське життя. Незадовго до смерті він прийняв чернече ім'я Кирила, а Мефодія на прохання князя Коцела, сина Прибіни, папа Адріан II (867–872) висвятив у сан архієпископа Моравії й Паннонії [8, с.230–231; 9, с.237; 10, с.50; 12, с.12].

З огляду на візантійські інтереси релігійна місія Константина і Мефодія до Великої Моравії була вторинною і другорядною справою. З іншого боку, з точки зору моравського правителя Растислава, то діяльність братів повністю відповідала його інтересам [6, с. 18–20]. Що ж до Східнофранкського королівства, то німецькі єпископи ніяк не могли змиритися як з місією братів, так і з рішенням папи Адріана II призначити Мефодія архієпископом Моравії та Паннонії.

Неочікуваний поворот подій неабияк стурбував Людовіка II Німецького та Зальцбурзького архієпископа Адальвіна (859–873), який став непримиренним ворогом Мефодія. Адже папа проігнорував трактат "*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*" 870 року, у якому обстоювалися "претензії Зальцбурга на право бути єдиною місіонерською організацією у Паннонії" [4, с. 91]. Причина невдоволення була пов'язана не тільки із втратою пастви, але передусім із втратою прибутку, який надходив зі слов'янських земель.

Водночас сум'яття охопило й Великоморавську державу. У 870 р. тут відбувся державний переворот: Растислава було позбавлено влади і ув'язнено. Це сталося внаслідок змови знаті, яку організував його племінник Святополк. Після цього Святополк став великоморавським князем. Однак східнофранкський король

Людовік II Німецький вирішив використати зміну правителя для утвердження у Великій Моравії свого панування. Він кинув Святополка за ґрати, а управляти країною доручив двом німецьким маркграфам. У 871 р. проти засилля німців у Великоморавській державі піднялося народне повстання під проводом священика Славомира – учня Мефодія. Для його придушення німецькі можновладці відрядили військо, яке очолив звільнений із ув'язнення Святополк. Однак він перейшов на бік повсталих, допоміг розгромити німців і повернув собі владу в країні. Щоправда, у 872 р. розпочалася нова німецько-моравська війна. На цей раз Святополк також прогнав німців і перейшов у контрнаступ. Тоді Людовік II Німецький розпочав зі Святополком переговори і в 874 р. у Форшгаймі (Форхгаймі) було укладено мир, згідно з яким східнофранкський правитель визнав незалежність Моравії, але за умови сплати нею данини. За правління Святополка (870–894) Моравська держава досягла найбільшої могутності і стала власне “Великою” [10, с.50, 12, с.18].

Без вагомих причин та з огляду на політичні обставини, що склалися в Моравії, німецькі єпископи владою Східнофранкського короля вимагали суду над Мефодієм. Незаконно засуджений зальцбургським архієпископом Адальвіном і двома його суффраганами Германріхом, єпископом Пассау, та Ганноном (Анноном), єпископом Фрейзінгенським, Мефодій у 870–873 роках перебував в ув'язненні десь у Швабії [9, с. 237; 13]. Однак сподівання німецьких церковнослужителів не справилися і за підтримки папи Іоанна VIII (872–882) стосовно Мефодія було відновлено справедливість. При цьому не обійшлося без політичного розрахунку: зростання політичної сили моравського князя Святополка викликало в папській курії побоювання, що нещодавно визнана моравсько-паннонська церква може вийти з-під юрисдикції західно-церковної влади, якщо папа стане на ворожі позиції німецького духовенства. Звільненню Мефодія посприяв збіг обставин. Як відомо, Фрейзінгенський єпископ Ганнон відмовлявся доповісти в Римі про долю архієпископа Мефодія, твердячи, що не має про це інформації [14, с.324]. Знаючи про провідне становище Святополка після військової кампанії проти Людовіка II Німець-

кого, Іоанн VIII, для з'ясування місцезнаходження Мефодія, відрядив єпископа Павла з Анкони [4, с.92]. Отримавши відомості про несправедливий суд над Мефодієм, папа звинуватив баварців у зневазі до апостольського престолу [14, с.323].

Відтак Мефодій у супроводі папського легата – єпископа анконського Павла прибув у Моравію. Зауважимо, що залишатися в Паннонії (Блатенське князівство), Мефодій не був у змозі, адже спочатку слабодухому князю Коцелу лаконічно пригрозили баварські священики, а після смерті князя, десть у 874 році, влада в Паннонії перейшла до сина Людовіка II Німецького – Карломана. Саме ж князівство було перетворене на графство чи жупанат Дублеб, територія якого включала нижню Паннонію й простягалася до Блатенського озера, разом із частиною Каринтії (Хорутанії), підвладної Карломану. За таких умов церковна влада контролювалася, звичайно ж, німцями, точніше новим Зальцбурзьким архієпископом Дітмаром I (873–907) [13].

Папа Римський прагнути, вивести з-під влади німецької церковної ієрархії Паннонію та Моравію, щоб володарювати над ними від імені Мефодія, як римського ставленика – легата римської кафедри, у травні 873(4) року пише листа Карломану, в якому сповіщає про відновлення Паннонського єпископства на чолі з Мефодієм [1, с. 109].

Все це змусило німецьке духовенство протидіяти Мефодію, хоча архієпископ-місіонер, не мав у підпорядкуванні інших єпископів та фіксованого єпископату, прив'язаного до столиці країни [4, с. 93].

Черговим лідером латинсько-німецької опозиції став німець Віхінг – особа, яка не відповідала християнським канонам. Хитрістю та інтриганством він здобув єпископство. Всі сили німецький єпископ спрямував на знищення Мефодія та його послідовників. Його поява при моравському дворі була пов'язано із встановленням 879 року моравським князем Святополком дружніх відносин з Карломаном та його позашлюбним сином – каринтійським герцогом Арнульфом. Герцог запропонував князю німецького священика в якості другого придворного священика-дипломата. Першим моравським дипломатом з німецьким

корінням і приближеним до Святополка був Іоанн Венеційський (Ян з Венеції) [13].

Постає питання: за яких умов, причин німецькі священики стали відігравати вагомий роль при дворі Святополка, адже після перемоги в моравсько-німецькій війні 872–874 років баварське духовенство в більшості було вигнано. Переконливу відповідь знаходимо в праці І.Малишевського [7]. Вчений стверджує, що Святополк як моравсько-слов'янський князь, усвідомлював, що не зможе уникнути політичних зносин з іншими західно-європейськими правителями. Тому він вирішує зберегти союзницькі відносини з найближчим сусідом, носієм латино-німецької цивілізації, адже освічені дипломати могли б вести переговори з Людовіком II Німецьким від його імені [13]. Не забуваймо й про те, що світська влада тоді перепліталася з духовною, мовою тодішньої дипломатії була передусім латинська, якою володіли католицькі священики.

Таким шляхом Віхінг втирається в довіру до Святополка й розпочинає плести інтриги проти Мефодія. Аналізуючи джерела, бачимо, що очільник опозиції врахував усі аспекти для реалізації плану змови. Противники Мефодія усвідомлювали, що Святополк – це не слабодухий Коцел, й діяти відкрито не вдасться, а тому вирішують тиснути на “слабкі місця” князя. Так, Віхінг уміло скористався з дуалістичної політики Святополка. Вона полягала в тому, що князь прагнув зростання політичної могутності Моравії за допомогою незалежної національної церкви, де б богослужіння велося на рідній мові, та одночасно він не відмовлявся від латинського богослужіння та співпраці зі Східнофранкським королівством. Коли до Велеграда (столиці Великоморавської держави) прибували німецькі можновладці, то в стінах князівської резиденції лунало богослужіння латинською мовою. Цим опозиціонер Віхінг добився того, що Мефодій рідше служив або взагалі не служив при дворі, тим самим віддаляючись від Святополка, натомість латино-німецьке духовенство зміцнювало свої позиції [13].

Другий крок був спрямований на потурання забаганкам князя Святополка, який мав пристрасний, неприборкуваний характер “грубого варвара”. Всіляко задобрювали князя та його рад-

ників, розбурхували його пристрасть до жінок та любовних втіх. Так агіографічна література характеризує великоморавського володаря як “раба жіночих насолод”. Натомість Мефодій як високоморальний священик і вчитель вважав святим обов’язком говорити правду і викривати людські беззаконня і пристрасті, яким потурають його вороги [11, с.41]. Як результат, німецьке духівництво налаштовує Святополка проти Мефодія, нашіптує князю, що архієпископ порушив наказ папи Іоанна VIII, бо слухить на слов’янській мові, проводить святкові церковні служби на честь св. Дмитра Солунського за східним звичаєм 26 жовтня, а не 8 жовтня, як передбачено західним, а його великопісні настанови відображають практику Східної Церкви й, нарешті, перекручує християнське вчення [4, с.84]. Згідно зі вченням східної (візантійської) церкви, він відкидав франкське доповнення про походження Св. Духа не лише від Бога-отця, але й від Сина (лат. *filioque*) до Символу віри (лат. *credo*). Не обійшлося без зовнішнього політико-релігійного аспекту. Пропаганда слов’янської церкви на новозавойованих землях, особливо в Чехії (де правив князь Борживой), зачепила франкські інтереси.

Князеві Святополкові не так просто було розібратися у незрозумілих суперечках його священиків, тож у 879 р. Святополк вирішив передати згадані релігійні питання на розсуд папи Іонна VIII і спорядив у Рим посольство. Разом з Мефодієм туди вирушив і Віхінг який сподівався, що в Римі зуміє знищити слов’янського архієпископа. Причиною впевненості слугувало давнє доручення папи Миколая I франкським богословам боронити *filioque* від нападів греків та проголошення папою Андріаном II вчення догматом.

Вчинок Святополка можна розтлумачити як звичайний крок у контексті тодішніх правил ведення міжнародних відносин. У політиці великого князя постійно йшлося про утвердження рівноправного становища Великої Моравії поміж іншими європейськими державами. Шлях до поставленої мети в середньовічній цивілізації для слов’янських народів залежав від добрих відносин з папою, аби в подальшому зміцнити свої позиції і здобути незалежність церковної організації. Тож почуте зі слів улесливих німецьких прелатів про нібито єресь зі сторони Мефодія неаби-

як насторожило князя. У його плани не входило, щоб моравська церква була облутана єрессю і цим самим Символ віри відрізнявся від догм віровчень західно-християнських держав. Зрештою, за твердженням деяких чеських істориків, Святополк прагнув установити спокій у моравській церкві, врегулювати відносини свого архієпископа з папською курією [12, с. 14].

Окрім Віхінга, перед папським престолом вправлявся в ораторському мистецтві, вище згаданий Іоанн Венеційський. На жаль, інформація яка лунала з їх вуст на адресу Мефодія виявилася недоречною. Справа в тому, що посольство прибуло до Риму в час проведення VIII Вселенського (IV Константинопольського) собору 879–880 рр., який розглядав незаконний додаток до Символу віри *filioque* та ратував за недоторканість Нікейсько-Константинопольського Символу віри (утверджений на перших двох Вселенських соборах 325 р. і 381 р.). Адже на соборі 867 року, який було скликано візантійським імператором у Константинополі, тамтешній патріарх Фотій засудив цей догмат як єретичний. Одна з причин скликання собору 879–880 р., прагнення папи Іоанна VIII відновити мир з Візантією, яка б допомогла у боротьбі з арабами й добитись певних поступків з боку Болгарії. Тому для того, щоб втілити цей план, папа змушений був перейти на позиції константинопольського патріарха Фотія й визнати символ *filioque* незаконним догматом.

Третя поїздка моравського єпископа до Риму 880 року виявилася вдалою. На думку І.Малишевського, Фотій заздалегідь простягнув руку допомоги Мефодію. Хоча жоден із них не припускав такого збігу обставин [13].

Задоволений таким політичним маневром папи Мефодій вирішує втілити в дійсність прохання Святополка, що полягало у визнанні римською курією суверенітету моравського князя. Відповідь папи була позитивною, що пояснювалось прагненням закріпити за римською кафедрою Моравію та Паннонію, на яку останнім часом претендували німецькі прелати. Так, у червні 880 року Іоанн VIII видав славнозвісний привілей "*Industriae tuae*", адресований великоморавському князеві. У вступній частині привілею декларувалося те, що папа бере Святополка разом з його вельможами і всім народом під захист св. Петра та його на-

місників. У такий спосіб Іоанн VIII визнав Святополка суверенним правителем, який не повинен підпорядковуватися жодному світському володареві, а лише духовній владі папської курії [12, с.15]. Далі папа підтвердив Мефодієве архієпископство: "...постановили, що з Божою допомогою залишиться навіки дійсним так, як владою наших попередників установлено і як підтверджено всі права і обов'язки Божою церквою..."; підтвердив також дозвіл на проведення меси та інших богослужінь, а також читання Євангелія і божественних текстів слов'янською мовою. Щоправда, папа звелів, аби спочатку читалось латиною, а потім у перекладі слов'янською мовою "лунало для вух людей, які не розуміють латини, як це зараз у деяких церквах і робиться". Якщо ж Святополкові та його вельможам більше подобається латина, то папа повелів служити для них месу цією мовою.

Окрім цього, на прохання Святополка (напевно, під впливом німецького духовенства, яке з дозволу папи прагнуло посилити свій вплив на західнослов'янські землі), папа призначив Віхінга єпископом Нітрянської церкви, на кордоні Моравії – Каринтії [2, с.233–234]. Таким чином, опозиція вирушила до Риму не з однією метою. Мефодій не підтримував кандидатуру Віхінга, та не міг суперечити волі Святополка. Але є припущення, що в Римі він чинив опір щодо призначення Віхінга. Це підтверджує булла, в якій зафіксовано вимогу Віхінгу стосовно послуху своєму архієпископу. Потім папа наголошує на можливості у майбутньому освятити третього єпископа у разі появи відповідного кандидата.

Дослідник І.Малишевський підсумовує зміст булли так: папа намагався створити самостійну Моравську єпархію, яка б не була підзвітна Зальцбурзькому архієпископству, а визнавала над собою тільки владу папи. Тож підтримка папи була продиктована лише політичною необхідністю [13].

Таким чином, упродовж 880–885 рр. у Великій Моравії були дві церковно – адміністративні області, якими управляли Мефодій і Віхінг [16, с. 87].

Проте після того, як Мефодій улітку 880 року, підтвердивши свою правоту, повернувся до Моравії з "*Industriae tuae*" на руках, напруга не спала.

Рішення папи викликало паніку в середовищі Святополка. До того ж, напевно, баварське духовенство прийшли до висновку, що Святополк через Мефодія прагне підпорядкуватися безпосередньо папській курії, і якщо так, то він стане незалежним від східно-франкської ієрархії. Щоб якось це призупинити, Віхінг знаходить опору для подальших інтриг в кумівських та дружніх відносинах князя Святополка і короля Арнульфа. Вище згадувалось, що король став покровителем Віхінга, тому в разі невдачі він уникне кари. Тому Віхінг пропонує Святополку відкласти оприлюднення папської булли на невизначений час. На цьому єпископ Віхінг не зупинився. Він вирішив пред'явити підроблений привілей від папи, в якому Мефодій повинен йому підкоритися. З іншого боку, папа Римський зробив помилку, не надавши особливої булли Мефодію, яку він міг би оприлюднити для вгамування народу, збентеженого фактом суду над Мефодієм, що тягнувся так довго [11, с.43].

Віхінговий "привілей папи" обвинувачував Мефодія і забороняв слов'янське богослужіння. У ньому папа нібито таємно дорукає Віхінгу, і навіть бере з нього обіцянку, наглядати за Мефодієм. Опозиціонери рішуче в один голос заявляли, що "папа дав владу нам, а цього велить вам вигнати [разом з] його вченням" [9, с. 238]. Наслідком цих дій стали масові протести моравського люду.

Однак Мефодій написав про це папі, й підлий задум єпископа був викритий 23 березня 881 року.

Моравський люд прагнув почути правду про вигнання Мефодія, адже "усі люди, крім слабких, засмучувалися, що втрачають такого пастиря й учителя..." [9, с.238]. Святополк зрозумів свою помилку, неухважність до приближеного Віхінга й пристав на прохання Мефодія оголосити перед усіма лист папи, який оправдував ім'я архієпископа. Прибічники Віхінга, які частково вірили його задуму, на народному зібранні сподівалися, що хтось пред'явить лист на противагу Мефодію. Але ніякого листа не було зачитано, а самого автора на зібранні не було.

Папа Іоанн VIII обіцяв здійснити суд над інтриганом, та не зробив цього. Причиною відсутності відкритого суду між Мефодієм та Віхінгом стала позиція папи, яка розійшлася з політикою німецького кліру. Останній був незадоволений папою у зв'язку з

усуненням його від влади над Моравією та Паннонією та обурений розходженнями щодо Символу Віри. Віхінг, таким чином, маючи односторонній, не побоювався папського суду. Мефодій також розумів, що все німецьке духовенство займе сторону свого побратима, попри фальсифікації, вони навпаки піднімуть питання про свої права у Великій Моравії, що спричинить нові клопоти для папи, в якого і без того напружені відносини зі Східнофранкським королівством. Із цього випливало, що папа не надасть Мефодієві міцної підтримки, й тому той відмовляється від судового процесу. Другою причиною стала раптова смерть папи Іоанна VIII в 882 році за загадкових обставин [13].

Наступні події, засвідчують, що Мефодій не забуде здійснити правосуддя щодо свого затятого опонента. Передусім він прагне завоювати прихильність Святополка. Для цього потрібно заручитися зовнішньою підтримкою, якої від Римського Папи в силу різних обставин важко було дочекатися. Даний план склався не відразу. Почалося з того, що інтриги позначилися на здоров'ї архієпископа. Мефодій, передчуваючи смерть, вирішує відвідати батьківщину, яку покинув майже двадцять років тому. Завдяки привітності патріарха Фотія та імператора Василя Македонянина архієпископ прожив у Візантії майже три роки, попри те, що Мефодій визнав свою залежність від Риму. Всі були переконані, що він, як і брат, був ревно відданий східному обряду, що відповідало дійсності (згадаймо *filioque*). Причиною такого прийому також виступало прагнення Візантії відновити рівновагу щодо свого впливу в Центрально-Східній Європі, адже у 879–880 рр. вона попри власну волю поступилася Далматинською Хорватією Риму. Зрозумівши наміри двору, Мефодій просить від імператора вплинути на Святополка, нагадавши князю про давні зв'язки, таким чином, ставши на його захист проти латино-німецьких інтриганів у Моравії [11, с. 44]

Після повернення Мефодія до Великої Моравії Святополк проявляє до нього неабияку прихильність. Причина може критися як у клопотанні Візантії, так і в особистих міркуваннях князя. Дізнавшись про шанобливе ставлення візантійського двору до архієпископа, Святополк зрозумів, що через Мефодія можна зміцнити

давно втрачені зв'язки з Візантійською імперією [15, с.228]. Святополк добре пам'ятав, що саме вона за часів Рагнвальда стала першою союзницею у боротьбі моравян проти німецької інтервенції, а гарантом союзу були Кирило та Мефодій. Швидка переміна орієнтації пояснюється, звичайно ж, незмінною державницькою ідеєю утвердитися в ієрархії європейських володарів.

Таким чином, політичні відносини Святополка зі Східнофранкським королівством можна умовно розділити на два етапи. Перший етап – пасивний (870–871 рр.) та активний (871–874 рр.), відповідно, другий етап – пасивний (874–883 рр.) та активний (883–894 рр.). Відповідь щодо нової позиції князя знаходимо в другому етапі. Підписання Форшгаймського миру 874 року не слід розглядати для Святополка програвшим, лиш тому, що Моравія зобов'язувалась сплачувати данину. Навпаки, він дав князеві набагато більше. Тимчасовий мир створив умови для експансії в сусідні слов'янські землі. Про умови дотримання пасивного курсу ми писали вище (німецькі наближені особи при моравському дворі). Після того, як Святополк заручився підтримкою володарів завойованих земель, він спрямовує головний удар на Паннонію. Мета – скинути васальну залежність та проголосити суверенну державу. Святополк завдав нищівного удару війську Арнульфа. У відповідь на це східнофранкський володар Карл Товстий (876–887) передчуваючи небезпеку, став ініціатором Кенінгштетського миру. За його умовами імператор віддав Святополку нижню Паннонію (крім графства Дудлейба), на що у 885 р. повинен був пристати й Арнульф.

В церковні справи Паннонії втручався Віхінг, опираючись на тісні відносини з Арнульфом, а також на посаду нітрянського єпископа. Він намагався підірвати владу Мефодія, витіснити слов'янське духовенство, вводив символ з *filioque*. Мефодій як Моравський та Паннонський архієпископ, звинувачує Віхінга у недотриманні рішень собору 879–880 рр., який відкидав *filioque* й дозволяв слов'янське богослужіння [13]. Те, що мало здійснитися в 881 році відбулося аж у 884 році: Мефодій ухвалює рішення про відлучення Віхінга від церкви.

Тепер Мефодію нічого не перешкоджало призначити собі вікарія-наступника, який буде відданий слов'янській богослужбі,

людину яка добре знала б і латинську мову та латинські книги, особу, яка була б обізнана в політичних та церковних справах з латинським заходом. Звичайно, всього цього не було у Віхінга. На цю посаду архієпископ призначає одного з найкращих своїх учнів, місцевого моравського священика Горазда, який упродовж 880–885 рр. здійснював за підтримки Мефодія активну проповідницьку діяльність [1, с.125; 15, с. 230]. Це було відкритим порушенням канонічних прав. Святополк у черговий раз закликає тодішнього папу Стефана V (885–891) встановити справедливість. Однак папа підтримав Віхінга, який для очищення свого імені застосував проти Мефодія та його прихильників давній метод, що став яблуком розбрату, – вчення про *filioque*. Віхінг звинувачував Мефодія у запровадженні візантійських норм у практику єпитимій, у відстоюванні слов'янської літургії. Папа, стурбований повідомленнями Віхінга, відряджає в Моравію трьох легатів з дорученням розібратися в ситуації [18, с.93].

Звертаючись до папи Стефана V, моравський князь не врахував, що останній був прихильником *filioque* й, таким чином, поновив боротьбу проти константинопольського патріарха Фотія й добивався, щоб візантійський імператор Лев відіслав його як єретика у вигнання [13]. Тож рішення папи, яке знаходимо в листі до Святополка 885 р., було не на користь Мефодія: "(...) той же Методій наважився служити слов'янською мовою, при найсвятішій тілі благословенного Петра присягався, що цього більше не робитиме". Далі папа зауважив, що не проти ведення служби для простого невченого народу слов'янською мовою, як виняток, спираючись на те, що кожен народ повинен воздавати хвалу та визнавати Бога на своїй мові, але з дотриманням норм римського канонічного права. А позаяк у Моравії збільшилося число норовливих та непокірних служителів, що сіють незгоди, то таких "наказуємо з церкви викинути, і щоб жодна паршива вівця не зіпсувала ціле стадо, нашою владою наказуємо їх затримати і вигнати далеко від ваших кордонів" [3, с.235].

Під час цих подій Мефодій 6 (19) квітня 885 року помер, а Святополк, зважаючи на вимоги папи та втомившись від постійних чвар між єпископами, вирішив питання таким чином, що вигнав

зі своєї держави всіх, хто не зрікся слов'янської літургії [12, с.20; 15, с. 231]. Щодо Горазда, Віхінг, опираючись на лист папи відсторонив його від справ і захопив усю владу в моравській церкві. Тобто сталося те, чого найбільше боявся Мефодій [13].

Отже, в історії Великоморавської держави IX ст. релігійне питання відігравало чи не домінуючу роль і не лише тому, що було основним компонентом середньовічної дипломатії. Його специфіка полягає також і в географічному розташуванні Великоморавської держави, яка знаходилася на перехресті впливів західного і східного християнства. Ключовими фігурами тогочасся були архієпископ Мефодій та нітранський єпископ Віхінг. Лавіруючу позицію займав Святополк, який переслідував загальнодержавну мету. Того ж принципу притримувалися римські папи, імператори Візантії, королі Східнофранкської держави. В імперських інтересах останніх було поширити свій вплив на вчорашніх варварів. Якщо відносини двох духівників накласти на загальноєвропейські події, то можна побачити паростки церковного розколу між двома християнсько-релігійними центрами на основі Символу Віри про *filioque*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернштейн С.Б. Константин- Философ и Мефодий. Начальные главы из истории славянской письменности / С.Б.Бернштейн. – М. : Изд-во Московского университета, 1984. – 169 с.
2. Булла Папи Римського Іоанна VIII про утворення Нітранського єпископату (880) // Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян (Давня доба, Середньовіччя) / упоряд. В.І Яровий, С.М. Мотрук, В.П. Шумило та ін.; за ред. В.І. Ярового. – К.: Либідь, 2011. – С.233–234.
3. Булла Папи Римського Стефана V до моравського князя Святополка I (885) // Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян (Давня доба, Середньовіччя) / упоряд. В.І Яровий, С.М. Мотрук, В.П. Шумило та ін.; за ред. В.І. Ярового. – К.: Либідь, 2011. – С.235.
4. Власто А.П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовічної історії слов'янства / А.П.Власто; [з англ. пер. Р.Ткачук та Ю.Терех]. – К.: Юніверс, 2004. – 496 с. – (Історична думка).

5. Гуса Вацлав. История Чехословакии. – Прага: Артия, 1963. – 372 с.
6. Гетені М. Деякі міркування стосовно звернення мораван до візантійського імператора Михайла III / Мартін Гетені // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 2010. – Вип. 59. – С.11–21.
7. Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2009.– [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Malyshevsky_I_G
8. Житіє Константина Філософа (869) // Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян (Давня доба, Середньовіччя) / упоряд. В.І Яровий, С.М. Мотрук, В.П. Шумило та ін.; за ред. В.І. Ярового. – К. : Либідь, 2011. – С. 226–232.
9. Житіє Методія (886) // Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян (Давня доба, Середньовіччя) / упоряд. В.І Яровий, С.М. Мотрук, В.П. Шумило та ін.; за ред. В.І. Ярового. – К. : Либідь, 2011. – С.236–239.
10. Історія Центрально-Східної Європи / За ред. Леоніда Зашкільняка. – Львів : Львівський національний університет ім.Івана Франка, 2001. – 660 с.
11. Истрин В.А. 1100 лет славянской азбуки / В.А.Истрин. – Изд. 2-е, переработанное и дополненное. Ответственный редактор Л.П.Жуковская. – М. : Наука, 1988. – 193 с. – (Серия “Литературоведение и языкознание”).
12. Ліхтей І. Міжнародна ситуація у Центральній Європі в IX – на початку X ст. та утворення Чеської держави Пршемисловичів / Ігор Ліхтей // Історичні студії: Збірник наукових праць з проблем давньої і середньовічної історії та етнології. – Ужгород: “Ліра”, 2012. – Випуск 4. – С. 4–43.
13. Малышевский И.И. Святые Кирилл и Мефодий, первоучители славянские / И.И.Малышевский. – К., 1886 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://krotov.info/history/09/2/malyshevs.htm>
14. Папа Иоанн Аннону, епископу фрейзингенскому (май 873) // Хрестоматія по истории Средних веков в 3-х томах / Под ред. акад.С.Д.Сказкина. – М. : Соцэкгиз, 1961. – Том I. Раннее средневековье. – С.323–324.
15. Пространное Житие Мефодия // Жития Кирилла и Мефодия / Под ред. П.Н. Динекова, Д.С. Лихачева, И.С. Дуйчев,а Б.Н. Флоря. – М., 1986.

16. Раткош П. Великая Моравия – территория и общество / П.Раткош // Великая Моравия, ее историческое и культурное значения. – М., 1985. – С.81–143.
17. Тржештик Д. Возникновение славянских государств в Среднем Подунавье / Д.Тржештик // Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне. VI–XII вв.) – М. : Наука, 1991. – С.69–86.
18. Тржештик Д. Великая Моравия и зарождение Чешского государства / Д.Тржештик, Б.Достал // Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне. VI – XII вв.). – М. : Наука, 1991. – С. 87–106.

RELATIONS OF METHODIUS AND VIKHINH AND POSITION OF THE GREAT MORAVIAN PRINCE SVIATOPOLK

Yulianna TUROK (Uzhhorod, Ukraine)

Summary. *The article deals with the history of Great Moravia, follows the process and effects of Christianization. In the history of Great Moravia of the IX century religious issue played almost dominant role. Key figures of that period were Archbishop Methodius and Bishop Vikhinh from Nitra. The ruler of Great Moravia Sviatopolk took the maneuvering position as he persecuted the national goal.*

Key words: *Great Moravia State, Moymyr, Rastyslav, Sviatopolk, Constantine (Cyril), Methodius, Vikhinh.*

УДК 94 (4777.87) „18/19” “Сасінек”

**СЛОВАЦЬКИЙ ІСТОРИК
ФРАНТИШЕК ВІТЯЗОСЛАВ САСІНЕК (1830–1914)
І УГОРСЬКІ РУСИНІ**

Ігор ЛІХТЕЙ (Ужгород, Україна)

Ліхтей Ігор. Словацький історик Франтішек Вітязослав Сасінек (1830 – 1914) і угорські русини; 10 сторінок, кількість бібліографічних джерел 18, мова українська.

Резюме. У статті розглядається життєвий шлях визначного словацького історика Франтішка Вітязослава Сасінка, а також аналізуються його праці, в яких висвітлено деякі аспекти історії угорських русинів (русів). Значну увагу приділено питанню популяризації наукового доробку Фр. В.Сасінка у таких тогочасних періодичних виданнях нашого краю, як газета “Свѣтъ”, духовно-літературний журнал “Листокъ” та ін.

Ключові слова: Франтішек Вітязослав Сасінек, угорські русини, Анатолій Кралицький, Євгеній Фенцик, Федір Корятович, Мукачівський замок, газета “Свѣтъ”, духовно-літературний журнал “Листокъ”, часопис “Словацькі погляди”, Закарпаття.

У другій половині XIX – на початку XX ст. у словацьких суспільних колах спостерігається значний поступ у розвитку гуманітарних наук, особливо тих галузей знань, які були пов’язані з національною історією, мовою, літературою. Визначною постаттю на ниві словацької науки й культури тогочася був Франтішек (Франк) Вітязослав Сасінек. Він щиро переймався піднесенням національної свідомості свого народу, залишивши у спадок наступним генераціям сотні досліджень. Можемо твердити, що вчений належав до найбільш продуктивних словацьких істориків другої половини XIX – початку XX ст. Зауважимо також, що запропонована студія про доробок Фр.В.Сасінка є першою ластівкою у вітчизняній історіографії.

Франтішек Вітязослав Сасінек народився 11 грудня 1830 року в містечку Скалиця в родині шевця. Вже наступного року помер

його батько Франтішек і мати майбутнього історика Анна не-вдовзі вийшла заміж за Імриха Благачка, який теж був шевцем. У 1840 році Фр.В.Сасінек став навчатися в Скалицькій гімназії. Через чотири роки він продовжив свої гімназійні студії у м.Сольнок, де навчання здійснювалося угорською мовою. Після закінчення шостого гімназійного курсу Фр.В.Сасінек разом зі своїм приятелем покинув Сольнок і подався в містечко Фраштак (нині воно називається Глоговець), що у Західній Словаччині. Там хлопці намагалися вступити до Ордену францисканців, але з цього нічого не вийшло. Тоді вони подалися до Братислави, де Фр.В.Сасінек вирішив стати членом Ордену капуцинів. На цей раз намір Фр.В.Сасінка увінчався успіхом: 30 серпня 1846 р. в монастирі капуцинів у Новому Місті його було прийнято в члени Ордену. Одягнувши чернечу рясу, він узяв собі ім'я Віктор – Вітязослав, яким від того часу й послуговувався [13, s.13–14, 70].

У 1847 р. після завершення новіціату Фр.В.Сасінка відрядили студіювати філософію в містечко Тата (70 км від Будапешта), яке тоді входило до складу комітату (жупи) Комарно. Нині це містечко знаходиться на північному сході Угорщини і належить до комітату Комаром-Естергом. Там Фр.В. Сасінка застали революційні події 1848–1849 років. У 1849 р. він покинув монастир у Таті і прибув до Братислави, аби тут завершити філософські студії. Відтак упродовж 1850–1851 років Фр.В.Сасінек вивчав теологічні науки в нижньоавстрійському місті Шайбс (*Scheibbs*), де знаходився монастир капуцинів і замок. Тут він також удосконалив свої знання німецької мови. Для завершення теологічних студій Фр.В.Сасінек знову повернувся до Братислави, де перебував протягом 1851–1853 років. За цей період він склав урочисту обітницю і був висвячений спочатку в дякони, а в 1853 р. – у священники. На цей час припадає і початок літературної діяльності Фр.В.Сасінка, а 1863 р. в часописі “Словесність” (*Slovesnost*) з'явилися і його перші історичні студії [13, s.14–19, 39, 70].

На початку 60-х років XIX ст. активізувався національний рух словаків. Їх головним культурним центром стала “Матиця словацька”, урочисте відкриття якої відбулося 4 серпня 1863 р. Очолив “Матицю словацьку” католицький єпископ у Банській Бистри-

ці Штефан Мойзес (1797–1869), а його першим заступником став євангелістський священик і поет Карол Кузмані (1806–1866) [7, с.112–113]. Прислужитися своєму народу прагнув і Фр.В.Сасінек. Він покладав великі надії на Ш.Мойзеса і аби мати ширші можливості для цієї діяльності навіть вирішив вийти з Ордену капуцинів. Тож на початку липня 1864 р. Фр.В.Сасінка було звільнено з Ордену капуцинів і завдяки великим зусиллям Ш.Мойзеса переведено в Банську Бистрицю. Там він обійняв посаду професора тамтешньої гімназії, у якій з липня 1862 р. викладання велося словацькою мовою. Відтак у 1865 р. Фр.В.Сасінек став куратором книг і збірок “Матиці словацької” [7, с.112; 13, s.21–22, 71].

Улітку 1869 р. помер єпископ Штефан Мойзес і Фр.В.Сасінка було обрано секретарем “Матиці словацької”. Щоправда, книги і збірки “Матиці словацької” було переправлено з Банської Бистриці в Турчанський Святий Мартин, тож сюди перебрався і Фр.В.Сасінек. Крім обов’язків секретаря “Матиці словацької” він виконував також функції редактора наукового органу цієї установи – “Літопису Матиці словацької”. Попри чималу адміністративну зайнятість, Фр.В.Сасінек не полишав активного наукового чину й опублікував низку історичних статей у часописі “Літопис Матиці словацької”. Крім того, у цей час Фр.В.Сасінек також плідно працював над окремими монографічними дослідженнями, маючи непохитне переконання в тому, що історія є однією з найважливіших складових у формуванні національної свідомості [12, s.84; 13, s.25–27, 71]. Тож у своїх численних працях він активно боронив національну самобутність словаків. Вважається, що Фр.В.Сасінек став фундатором дослідження історії словаків і Словаччини [18, s.291].

На думку М.Отченаша, період діяльності в “Матиці словацькій” належить до вершин творчого піднесення Фр.В.Сасінка як історика [12, s.84]. Свідченням цьому є не лише значна кількість публікацій у часописах, але й окремі праці, написані чи укладені Фр.В.Сасінком. Серед них заслуговують на увагу такі дослідження вченого, як “Історія стародавніх народів на території сучасної Угорщини” (*“Dejiny drevnych národov na území terajšieho Uhorska”*, Skalica, 1867; друге, виправлене, видання вийшло в Турчанському

Св.Мартині у 1878 р.), “Історія першопочатків сучасної Угорщини” (“*Dejiny počiatkov terajšieho Uhorska*”, Skalica, 1868), “Історія Угорського королівства” (“*Dejiny kráľovstva uhorského*”, I. diel Banská Bystrica 1869; 2 diel, 1 zošit, Turč. Sv. Martin, 1871), “Загальна і регіональна, світська і релігійна історія Угорщини” (“*Dejepis všeobecný a zvláštny Uhorska, svetský a náboženský*”, Viedeň, 1871), “Словаки” (“*Die Slovaken*”, Turč. Sv. Martin, 1875), “Словаки” (“*Die Slovaken*”, Harvatska Lipa, 1875) [12, s.84, 13, s.68]. У цих працях Фр.В.Сасінек розглянув питання прабатьківщини слов’ян та інших давніх народів на території Угорщини, висвітлив її політичну та релігійну історію, довівши виклад подій до початку XIV ст.

Крім того, під час своєї роботи в “Матиці словацькій” Фр.В.Сасінек підготував рекомендації щодо збору, дослідження та опису старожитностей (“*Návod k zberaniu, skúmaniu a opisovaniu starožitností*”, Turč. Sv. Martin, 1872), а також упорядкував збірник джерел “Архів давніх чесько-словацьких грамот, писемних та історичних джерел з історії та літератури словаків” (“*Archiv starých česko-slovenských listín, písomností a dejepisných pôvodín pre dejepis a literatúru Slovákov*”, diel 1., zv.1., Turč. Sv. Martin, 1872, diel 2, zv.1. Turč. Sv. Martin, 1873). Наукова спільнота належним чином оцінила діяльність Фр.В.Сасінка на ниві історії. У грудні 1870 р. на пропозицію видатного чеського історика Франтішка Палацького (1798–1876) Фр.В.Сасінка було обрано членом-кореспондентом Чеського королівського наукового товариства у Празі [12, s.84; 13, s.28, 68, 71].

Тим часом у словацьких землях набирає обертів мадяризація. Гімназію в Банській Бистриці зі словацької було перепрофільовано в угорську. У квітні 1875 р. було заборонено діяльність “Матиці словацької” [7, с.117]. Тож наступного року Фр.В.Сасінек повернувся у рідну Скалицю, де започаткував видання часопису, подібного до “Літопису Матиці словацької”. Нове видання отримало назву “Словацький літопис з історії, топографії, археології та етнографії” (“*Slovenský letopis pre históriu, topografiu, archeológiu a etnografiu*”). Всього упродовж 1876–1882 років Фр.В.Сасінек за власні кошти видав шість річників “Словацького літопису з історії, топографії, археології та етнографії” [13, s.29–31, 72].

У цей період на Фр.В.Сасінка почалися гоніння з боку змідяризаних словацьких діячів, тож у 1882 р. він переїхав у Прагу. Тут Фр.В.Сасінек спочатку працював у редакції католицької газети “Чех” (“*Čech*”), а потім був духовним управителем лікарні чернечого Ордену сестер милосердя св. Карла Борромео. Після повернення 1892 р. у Словаччину він деякий час жив у селах Радошовці та Кути (нині обидва населені пункти входять до складу Трнавського краю Словаччини), відтак перебрався в австрійське містечко Маріацель (нім. *Mariazell*). З 1901 р. Фр.В.Сасінек мешкав при монастирі Ордену Братів милосердя в австрійському місті Граці, де 17 листопада 1914 р. й помер [13, s.31–36, 72–74]. Відспівали вченого в Кайнбаху (Кайнбах-Грац, нім. *Kainbach*) на кладовищі Ордену Братів милосердя, а 10 червня 1930 р. було здійснено процедуру ексгумації, після чого його перепоховали в Скалиці [13, s.36, 74].

У контексті нашого дослідження на особливу увагу заслуговує празький період життя та останні десятиліття Фр.В.Сасінка. Вчений не полишає власні зацікавлення щодо глибшого вивчення проблем розселення давніх слов'ян, минулого Угорщини, також приділяє чималу увагу дослідженню історії окремих германських народів, Великоморавської держави, середньовічної Чехії, Словаччини й под. Упродовж цього часу з'явилися такі праці вченого: “Св.Методій і Угорщина” (“*Sv.Method a Uhorsko*”, Turč. Sv. Martin, 1884), “Арпад і Угорщина” (“*Árpád a Uhorsko*”, Turč. Sv. Martin, 1884; друге видання – Turč. Sv. Martin, 1885), “Життя св.Кирила і Методія, апостолів слов'янських” (“*Život sv.Cyrilla a Methoda, apoštolov slovanských*”, Trnava, 1885), “Чехія у Х столітті” (“*Čechy v X. století*”, Praha, 1886), “Ульфїла і глаголичне письмо” (“*Ulfilas a glagolské písmo*”, Praha, 1886), “Заснування латинського єпископства у Празі” (“*Založení biskupství latinského v Praze*”, Praha, 1886), “Про церковну історію слов'ян” (“*O církevním dějepisú Slovanů*”, Praha, 1887), “Як виникла слов'янська богослужба?” (“*Jako povstala slovanská bohoslužba?*”, Pittsburg, 1892), “Великоморавська держава” (“*Država Velkomoravská*”, Ružomberok, 1896), “Словаки в Угорщині” (“*Slováci v Uhorsku*”, Turč. Sv. Martin, 1902 – druhé rozmnožené a opravené vydanie, Turč. Sv. Martin, 1905), “Історія словаків” (“*Dej-*

epis Slovákov”, Ružomberok, 1907), “Захист святого Мефодія” (“*Obrana svätého Methoda*”, Turč. Sv. Martin, 1907) та ін. [13, s.68–69].

У своєму багатому науковому доробку Фр.В.Сасінек, серед іншого, торкався й давньої минувшини нашого краю. Його зацікавлення історією угорських русинів припадає на 60-ті роки XIX ст. Так, у третій частині своєї другої монографічної праці “Історія першопочатків сучасної Угорщини” Фр.В.Сасінек виокремив розділ, який має назву “Rusi” [15, s.183–199]. Виклад матеріалу в цьому розділі він розпочинає інформацією про те, що на території сучасної Угорщини проживають також руси, яких у нас прийнято, що є хибним, називати русинами або руснаками. У своїй переважній більшості, відзначає Фр.В.Сасінек, вони населяють Березьку, Ужгородську (загальновживаною була назва Ужанська – *І.Л.*), Угочанську і Марамороську жупи. Натомість у Земплинській і Шариській жупах проживає дещо менша їх кількість [15, s.183].

Відтак Фр.В.Сасінек намагається з’ясувати походження угорських русів. Спираючись на свідчення готського історика Йордана та візантійського автора Прокопія Кесарійського (обидва жили в VI ст.), він відзначає, що за мовою угорські руси споріднені з антами чи русами закарпатськими. На його думку, йдеться про тих антів, яких давньоруський літописець Нестор називає дулібами. Під тиском аварів, наголошує Фр.В.Сасінек, дуліби перейшли через Карпати на територію сучасної Угорщини, а потім були ними поневолені. У цьому контексті вчений цитує літописця Нестора, який описує принизливе становище дулібів під гнітом аварського панування. Після падіння аварів, як стверджує Фр.В.Сасінек, карпатські дуліби потрапили під владу русичів (*Rusov*) і творять з ними спільну історію. Далі вчений простежує історію Київської Русі, зокрема правління князів Олега, Ігоря, Святослава і Володимира. Крім політичної історії, Фр.В.Сасінек також висвітлює питання язичницьких вірувань, простежує процес християнізації, розглядає звичаї побут, закони і освіту русів [15, s.183–199].

До цієї проблеми Фр.В.Сасінек знову повернувся під час свого перебування у Празі. Про це, зокрема, свідчать його студії “*Die Ruszen Ungarns*” та “*Geschichte Rusland*”. Першу з них він оприлюднив 1887 р. у 39-ому числі віденського часопису “*Parlamentär*”. Другу

статтю було надруковано наступного, 1888 р., у 26-ому числі цього ж видання [14, с.59]. А 1906 р. на сторінках часопису “Словацькі погляди” (“*Slovenské Pohľady*”) Фр. В.Сасінек опублікував статтю “Uhorskí Rusi” (“Угорські руси”) [17].

Заслугує на увагу той факт, що в цій студії, як і в праці “Історія першопочатків сучасної Угорщини”, Фр. В.Сасінек пише не про “рутенів” чи “русинів”, а про “угорських русів”. На думку сучасного вченого Міхала Отченаша, такий підхід свідчить про те, що Фр. В.Сасінек чітко усвідомлював відмінність між політичним та історичним поглядом на тогочасні реалії [14, с.59]. Аналізуючи середньовічні джерела, Фр.В.Сасінек переконується, що “давнє минуле русів в Угорщині не з’ясоване, а вкрите пільмою”. Тож він робить спробу бодай трохи привідкрити “історію старого світу” [17, с.637]. Тут, як і в “Історії першопочатків сучасної Угорщини”, Фр.В.Сасінек констатує, що в X ст. й деякий час по тому підкарпатські руси належали до Руської держави [17, с.639].

Події XI–XII століть Фр.В.Сасінек розглядає в контексті династичних зв’язків між руськими Рюриковичами й угорськими Арпадовичами. При цьому чимало місця відводиться розгляду претензій угорських правителів на Галичину. Населення ж цього регіону історик зазвичай називає русами закарпатськими (*Rusi zakarpatski*). Щодо підкарпатських русів, то у вказаний період Фр.В.Сасінек згадує про них як про підданих того чи іншого угорського володаря. Подальша ж їхня доля, наголошує історик, присипана пилом таємничості, а це й тому, що в Угорщині під назвою “рутени” розуміли не лише підкарпатських русів, але й вірників кириличного обряду [17, с.639–643]. Тож очевидним є те, вважає Фр.В.Сасінек, що територія під Карпатами творила країну і герцогство руське (*krajinu a Vojvodinu rusku*). У цьому контексті він наводить імена окремих володарів XIII ст., які титулувалися як “*banus de Rusznja*”, “*dux Ruthenorum*” тощо. Серед них згадано і жупана Березької жупи Грегора як “*officialis Leu, ducis Ruthenorum*”, тобто управителя галицького князя Лева (бл.1288 – бл.1301) [17, с.643].

Відтак Фр.В.Сасінек відзначає, що в останній третині XIII – на початку XIV ст. володарем Ужанської і Списької жуп (*panom Ungu*

a Spiša), а згодом потиським палатином і паном усієї руської території під Карпатами був Омодей з роду Аба, який разом із Матушем Чаком Тренчанським виступив проти угорського короля Карла Роберта, але 1311 р. в битві при Розгановцях його військо було розгромлено. З того часу руська територія під Карпатами була тісно пов'язана з угорською короною [17, s.643].

Описуючи далі події XIV ст., Фр.В.Сасінек звертає увагу на два міцні замки – Маковицький (*hrad Makovica*), володарем якого від 1381 р. був Цудар (*Cúdar, ako vojvoda Ruska*), і Мукачівський (*hrad Munkáč*). Серед володарів Мукачівського замку історик називає князя Федора Корятовича, якого було вигнано з Поділля. Тож, як пише Фр.В.Сасінек, у 1354 р. Федір Корятович уклав угоду з угорським і польським королем Лайошем I (Людовіком) Великим (1342–1382), згідно з якою передав йому право на свої маєтки на Поділлі, а натомість отримав у володіння Мукачівський замок і навколишню домінію. Та позаяк Ф.Корятович, який титулювався князем Мукачева (*dux de Munkács*), не мав дітей, то після його смерті замок і домінія перейшли у володіння угорської корони [17, s.643–644].

Слід відзначити, що подібне трактування подій навколо Федора Корятовича було притаманне історикам другої половини XVIII – першої половини XIX ст. Так, Михайло Лучкай (1789–1843) під впливом праць таких дослідників, як Ян-Крістіан Енгел (*J.-K. Engel*, 1740–1814), Антон Сірмаї (*A.Czirmay*, 1747–1812) та Йозеф Балайті (*Jozef Balajthy*), відзначає, що в 1351 р. Федір Корятович уклав з угорським королем Людовіком Великим угоду, згідно з якою передав тому свої права на Поділля, а за це отримав Мукачево й Маковицю. До речі, лише Й.Балайті вважав, що це сталося у 1351 р. Натомість А.Сірмаї вказував, що Ф.Корятович прибув в Угорщину в 1352 р., а Я.-К.Енгел відносив згадану подію до 1354 р. Так чи інакше, але всі вони пов'язували прихід Ф.Корятовича з правлінням Людовіка Великого [2, с.10; 5, с.142; 6, с.12 – 15, 58]. Схожих поглядів притримувалися й історики, праці яких узріли світ у другій половині XIX ст. Серед таких заслуговують на увагу дослідження єпископа Юліана Пелеша (*Julian Pelesz*, 1843–1896) “Історія унії рутенської Церкви з Римом” (“*Geschichte der Union*

der ruthenischen Kirche mit Rom", 1880) та єзуїта Ніколао Ніллеса (*Nicolao Nilles*, 1828–1907) "Символи" (*Symbolae ad illustrandam Historiam Ecclesiae Orientalis in terris coronae Sancti Stephani II*, 1885"). Саме на згадані праці й опирається Фр.В.Сасінек, коли пише про Федора Корятовича [17, s.643–644].

Зазначимо, що деякі сучасні дослідники схиляються до дещо іншої думки щодо Федора Корятовича. Так, Й.Кобаль доводить, що Федір Корятович покинув Поділля, ймовірно, восени 1393 р. внаслідок міжусобиці з великим литовським князем Вітовтом, і тоді ж мав відбутися його прихід в Угорщину. Тобто події розгорталися за правління угорського короля Жигмонда (Сигізмунда) Люксембурга (1387–1437), а не Людовіка Великого. Дослідник також вважає, що Ф. Корятович отримав від короля Жигмонда Мукачівський замок, деякі села і невеликі земельні наділи, кріпаків і майно в інших населених пунктах. Але не може бути й мови про якесь Мукачівське князівство, очолюване Ф.Корятовичем [1, с.39–40; 2, с.16].

Наукова діяльність Фр.В.Сасінка знайшла відгук і в середовищі культурно-освітніх діячів на Закарпатті. Одним із перших угро-руську інтелігенцію став знайомити із суспільним життям словацького народу Анатолій Кралицький (1834/35–1894), який у газеті "Светь" (виходила упродовж 1867 – 1871 роках в Ужгороді), опублікував біографічні відомості про Штефана Мойзеса, Янка Краля (1822–1876) та Фр.В.Сасінка. Інформацію про Фр.В.Сасінка А.Кралицький доповнив також перекладом невеликого уривку з його праці "Історія першопочатків сучасної Угорщини" [3, с.267–268].

На публікацію А.Кралицьким матеріалів про Фр.В.Сасінка чи не вперше звернув увагу відомий історик, проф. Пряшівського університету Міхал Данілак [11]. Відтак учень М. Данілака проф. Міхал Отченаш (1956–2009), теж пряшівський учений і один із активних дослідників історичної спадщини Фр.В.Сасінка, в окремій студії зробив спробу з'ясувати ставлення останнього до русинів-українців. При цьому він теж згадав про А.Кралицького [14, s.59]. Однак, на наш погляд, набагато більше у справі популяризації чину Фр.В.Сасінка в Угорській Русі зробив інший наш тогочасний краяннин Євгеній Фенцик (1844–1903). Цей відомий культурно-

освітній діяч і письменник готував до друку духовно-літературний журнал "Листокъ" і був його відповідальним редактором. Журнал видавався з 1885 по 1903 роки (з 1891 р. при "Листку" виходив також додаток "Полезныя знанія для оугро-русского народа").

Так, у 20 числі "Листка" від 15 жовтня 1892 р. на другій (непронумерованій) сторінці було вміщено інформацію такого змісту (подаємо зі збереженням мовностильових особливостей – І.Л.): „Словенскій исторіографъ О. Францъ Сасинекъ отпраздновалъ недавно сороко-лѣтній юбилей своій исторіографической дѣятельности, по котрому поводу удостоился многочисленныхъ овацій изъ всѣхъ концовъ славянскаго міра. Даже появилась брошурка подъ заглавіемъ : Pamiatka na styridsatrocie literarnej cinnosti Franka Vitiazslava Sasinka, въ которой обширно обговори-вается все его литературное дѣйствование. Брошурку эту можно получить въ Rosenberg-ъ (Ружомберку – І.Л.) у Карла Салви" [4].

Відтак упродовж 1894–1896 років на шпальтах "Листка" було надруковано язичієм ("руською" мовою з домішками церковнослов'янської) три праці Фр.В.Сасінка – "Спиське єпископство" [8], "Арпад і угри" [9], "Св.Мефодій і Угорщина" [10].

Слід відзначити, що крім великої кількості історичних праць, Фр.В.Сасінек долучився до заснування і видання гезети "Пештбудинські відомості" ("*Pešt'budínske vedomosti*"), був автором підручників з арифметики, латинської граматики та вступу до філософії для церковних шкіл, релігійних проповідей, "Християнського католицького пісенника" ("*Krest'anský katolícky spevník*", 1858), "Історичного катехизу для словаків" ("*Historický katechizmus pre Slovákov*", Ružomberok, 1896, друге видання – Ružomberok, 1901, третє видання – Ružomberok, без зазначення року) та низки інших публікацій богословського спрямування [13, s.19–21, 61–63, 68]. І хоча студії Фр.В.Сасінка з тих чи інших проблем історії були пройняті духом романтизму, містили чимало недоліків та хибних суджень, в умовах мадяризації вони відіграли дуже вагому роль. Завдяки ж А.Кралицькому та Є.Фенцикові про історичні дослідження Фр.В.Сасінка була досить добре поінформована й угорська інтелігенція.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кобаль Й. “Мархія Рутенорум” – країна руських ? / Йосип Кобаль // Екзиль 1’96. Науково-мистецький часопис. – Ужгород : Гражда, 1996. – С.37–40.
2. Кобаль Й. До питання про час приходу на Закарпаття подільського князя Федора Корятовича (Історіографічний нарис) / Йосип Кобаль // Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею / Упоряд. і наук. ред. П.Федака. – Ужгород : Патент, 2004. – Вип.VI. – С.6–18.
3. Кралицкий А. Словацкий Историкъ Fr. V. Sasinek о нашей Угорской Руси / А.Кралицкий // Свѣтъ. Литературная и общественная газета, издаваемая Обществом Святаго Василия Великаго. – 1870. – Р.IV. – Ч. 33. – С.267–268.
4. Листокъ. Духовно-литературный журналъ – Годъ VIII. – Унгваръ, 15. октября, 1892. – Нръ 20.
5. Лучкай М. М. Історія карпатських русинів: У шести томах / Михайло Михайлович Лучкай ; дешифрування рукопису, переклад українською мовою та покажчики Ю.М.Сака. – Т.II. – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 388 с.
6. Попович М. Федор Корятович – русинський войвода / Др. Михал Попович. – Пряшов : Русинська оброда, 1993. – 178 с. (Перекрочені сторіча I).
7. Пугач Е.П.История Словакии : монография / Е.П.Пугач. – Харьков : ХНУ имени В.Н.Каразина, 2013. – 344 с.
8. Сасинекъ Фр.В. Спишское епископство. / Фр.В.Сасинекъ // Листокъ. Духовно-литературный журналъ. – Годъ IX. – Унгваръ, 1. ноября, 1893. – Нръ 21. – С.245; Унгваръ, 15. ноября, 1893. – Нръ 22. – С.254–256; Унгваръ, 1. декабря, 1893.– Нръ 23. – С.266–267; Унгваръ, 15. декабря, 1893.– Нръ 24. – С.279–280; Годъ X. – Унгваръ, 1.января, 1894.– Нръ 1. – С.4–5; Унгваръ, 15. января, 1894.– Нръ 2. – С.16–17; Унгваръ, 1. февраля, 1894.– Нръ 3. – С.27 –29; Унгваръ, 1. апрѣля, 1894.– Нръ 7. – С.76; Унгваръ, 1. мая, 1894.– Нръ 9. – С.101–103; Унгваръ, 15. мая, 1894.– Нръ 10. – С.110–112.
9. Сасинекъ Фр.В. Арпадъ и Угры. / Фр.В.Сасинекъ // Листокъ. Духовно-литературный журналъ. – Годъ X. – Унгваръ, 15. ноября, 1894. – Нръ 22. – С.253–254; Унгваръ, 1. декабря, 1894.– Нръ 23. – С.265–266; Годъ XI. – Унгваръ, 1.января, 1895.– Нръ 1. – С.2–4;

- Унгварь, 15. января, 1895.– Нрѣ 2. – С.14–15; Унгварь, 1. февраля, 1895.– Нрѣ 3. – С.25–26; Унгварь, 15. февраля, 1895.– Нрѣ 4. – С.37–38; Унгварь, 1. марта, 1895.– Нрѣ 5. – С.49–51; Унгварь, 15. марта, 1895.– Нрѣ 6. – С.61–63; Унгварь, 15. апрѣля, 1895.– Нрѣ 8. – С.85–86; Унгварь, 1. мая, 1895.– Нрѣ 9. – С.97–98; Унгварь, 15. мая, 1895.– Нрѣ 10. – С.109–110; Унгварь, 1. іюня, 1895.– Нрѣ 11. – С.121–122; Унгварь, 15. іюня, 1895.– Нрѣ 12. – С.133–134; Унгварь, 1. іюля, 1895.– Нрѣ 13. – С.146–147; Унгварь, 15. іюля, 1895.– Нрѣ 14. – С.158–159; Унгварь, 1. августа, 1895.– Нрѣ 15. – С.171–172; Унгварь, 17. августа, 1895.– Нрѣ 16. – С.183–184; Унгварь, 15. сентября, 1895.– Нрѣ 18. – С.207–209; Унгварь, 1. октября, 1895.– Нрѣ 19. – С.220–221; Унгварь, 15. октября, 1895.– Нрѣ 20. – С.229–231; Унгварь, 1. ноября, 1895.– Нрѣ 21. – С.244–245; Унгварь, 15. ноября, 1895.– Нрѣ 22. – С.254–255; Унгварь, 1. декабря, 1895.– Нрѣ 23. – С.268–269.
10. Сасинекъ Фр. Св.Методій и Угорщина. / Фр.Сасинекъ // Листокъ. Духовно-литературный журналъ. – Годъ XII. – Унгварь, 1. января, 1896. – Нрѣ 1. – С.4–7; Унгварь, 15. января, 1896.– Нрѣ 2. – С.14–15; Унгварь, 1. февраля, 1896.– Нрѣ 3. – С.27–28; Унгварь, 15. февраля, 1896. – Нрѣ 4. – С.39–40; Унгварь, 1. марта, 1896.– Нрѣ 5. – С.51–52; Унгварь, 15. марта, 1896.– Нрѣ 6. – С.63–65; Унгварь, 1. апрѣля, 1896. – Нрѣ 7. – С.75 – 76; Унгварь, 15. апрѣля, 1896.– Нрѣ 8. – С.86–88.
  11. Danilák M. Anatolij Kralyuckij a Slováci / Michal Danilák // Дар служити науці. Науковий збірник на пошану доктора історичних наук, професора Володимира Задорожного. – Ужгород : 2001. – С.424–430.
  12. Otčenáš M. Slovenská historiografia v matičnom období 1863–1875. J.Záborský, F.V.Sasinek, P.Križko, J.Hložník / Michal Otčenáš // Acta Facultatis philosophicae Universitatis Šafarikanae. História III. Spoločenskovedný zborník. Prešov : Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P.J.Šafárika, 1994. – S. 79–96.
  13. Otčenáš M. František Vítazoslav Sasinek (Príspevok k jeho životu a dieľu) / Michal Otčenáš. – Košice : Slovo, 1995. – 96 s.
  14. Otčenáš M. Vzťah slovenského historika Františka Vítazoslava Sasinka (1830–1914) k rusínom-ukrajincom (pokus o náčrt) / Michal Otčenáš // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія ; Редкол. І.О.Мандрик (голова редкол.) та ін. – Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2003. – Вип. 8. – С. 57–60.

15. Sasinek Fr. V. Dejiny počiatkov terajšieho Uhorska / Fr.V.Sasinek. – Skalica 1868. – 254 с.
16. Sasinek Fr. V. Arpád a Uhorsko / Fr.V.Sasinek. – Druhé vydanie. – Turč. Sv. Martin: Nákladom spisovateľovým, 1885. – 48 s.
17. Sasinek Fr. V. Uhorskí Rusi / Fr.V.Sasinek // Slovenské Pohľady. Časopis zábavno-poučný / Redaktor a vydavateľ: Jozef Škultéty. – Rok 1906. – Ročník XXVI. – Sošit 11. – S.637–646.
18. Sasinek, František Vítězoslav // Reprezentačný biografický lexicon Slovenska. – Martin: Matica Slovenská, 1999. – S. 291.

**SLOVAK HISTORIAN FRANTISHEK VITYAZOSLAV SASINIEK
(1830–1914) AND HUNGARIAN RUTHENIAN**

Ihor LIKHTEY (Uzhhorod, Ukraine)

Summary. *In the given article is scrutinized the life of outstanding Slovak historian Frantisek Vityazoslav Sasiniek and analysed his works that reflected some historical aspects of Hungarian Ruthenian (Rusiv). Considerable attention is paid to the popularization of the scientific works of Fr. V. Sasiniek in the local periodical press of that time, such as news-paper “Svit”, ecclesiastical periodical “Lystok”, etc.*

Kew words: *Frantisek Vityazoslav Sasiniek (František Vítězoslav Sasinek), Matice slovenska, Hungarian Ruthenian, Anatolij Kralitskyy, Yevgeniy Fentsyk, Fedir Koryatovych, Mukachiv castle, news-paper “Svit”, ecclesiastical periodical “Lystok”, journal “Slovakian point of view”, Transcarpathian.*

УДК 821 [162.4 – 1: 162.2] «18».091

СЛОВАЦЬКА ПОЕЗІЯ В КРИТИЦІ ТА ПЕРЕКЛАДАХ НА СТОРІНКАХ ЗАКАРПАТСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ХІХ ст.

Тетяна ЛІХТЕЙ (Ужгород, Україна)

Ліхтей Тетяна. Словацька поезія в критиці та перекладах на сторінках закарпатських періодичних видань ХІХ ст.; 9 стор., кількість бібліографічних джерел – 19; мова українська.

Резюме. У статті простежується зацікавлення словацькою поезією з боку відомих закарпатських культурно-освітніх діячів Олександра Павловича, Анатолія Кралицького, Євгена Фенцика та ін. Їхні нариси, статті, переклади знаходимо на сторінках крайових видань тогочасся (“Поздравленіє Русиновъ на годъ 1852...”, “Листокъ”, “Свѣтъ”...). Особлива увага приділяється поезії Андрея Сладковича, Янка Краля, Гвездослава.

Ключові слова: словацька поезія, художній переклад, нарис, “Поздравленіє Русиновъ...”, “Листокъ”, “Свѣтъ”.

Словацька поезія завжди викликала зацікавлення з боку закарпатців. Воно й не дивно, адже наш край часто входив зі Словаччиною до одних і тих самих державних утворень, тож словаків і закарпатців поєднує спільний історичний і духовний спадок. Поглиблений інтерес до словацької поезії спостерігається в ХІХ столітті, надто, коли на літературну арену виходить потужна генерація романтиків на чолі з Людовитом Штуром.

Як відомо, у період 1843–1847 рр., тобто під час студій у Трнавській богословській семінарії, над перекладами словацької класики працював відомий закарпатський культурно-освітній діяч Олександр Павлович. Йому належить, крім іншого, кілька перекладів уривків з поеми “Марина” словацького романтика Андрея Сладковича. Ці переклади були опубліковані О. Духновичем в альманасі “Поздравленіє Русиновъ на годъ 1852 отъ Литературнаго Заведенія Пряшевскаго” [13]. Щоправда, без наведення прізвища

перекладача. Крім того, очевидно, саме О. Духнович чомусь дав цим поетичним строфам назви: першій і другій – “Мотыль”, третій – “Надежда”, четвертій – “Объявление любви”. Як ілюстрацію наводимо вірш “Мотиль”, який насправді є перекладом двох десятирядкових (87 і 88) строф з “Марини”:

87

*Motýľu zradný! srdce ti bije
strachom pod prstma mojima;
a v ňom sa špratná nevernosť kryje,
keď sladkú rúžu objima!
Vidíš tie slzy na lícach ruží,
čo od svtania bolestne túži
po ihrách tvojich láskavých?
Ty lietaš, zlodej, od milej k milej
a v lakomosti tak bezočivej
med kradneš z ústok voňavých.*

[13, c. 57]

88

*Čo si nezostal radšej zakliaty
v červíaka večnej podobe?
Alebo čo si, smrťou oviaty,
nezostal v hodvabnom hrobe?
Načo zlodeju krása prirody?
Načo zradcovi krídla svobody?
Podlosť má byť zemeplazom! –
Aj ľudská myseľ v tom zabľúdila,
že ťa byť slávnym ona súdila
z mrtvych povstania obrazom!*

[13, c. 57]

Мотиль

*Мотильку зрадний, серце ти бієт,
Страхом под перстами моїми.
А в нем ся мерзка невинність криєт,
Коль сладку руку обімаєт.
Видиш ли слези на лицах ружі,
Як проливаєт болесні тужі
По іграх твоїх ласкавих.
Літаєш, злодій, от милой к милой
А в лакомості так безочливой
Мед крадеш із уст пахнявих.
Чом єсь не остал лучше заклитий
В червака вічної подобі,
Альбо чему єсь смертю завитий
Не зостал в шовковім гробі:
На что злодію краса природи?
На что зрадцові крила свободи?*

*Злость природна есть лиш землелазом.
І премудрих мисль в том заблудила,
Же славним она тебе судила
Воскресенія бути образом.*

[3, с. 712]

Все це призвело до того, що протягом майже півтора століття автором згаданих перекладів помилково вважався О. Духнович. У 4-томному виданні творів О. Духновича, упорядкованому О. Рудловчак та В. Микитасем (1968), зазначено: „Духновичеві приписується переклад трьох поезій-фрагментів з поеми словацького поета А. Сладковича “Марина” (...). Спостерігається певна розбіжність між стилістичними особливостями і прийомами мовної практики та поезики Духновича в його оригінальній поезії та перекладі з угорської мови, з одного боку, і між цим перекладом, з боку другого (...). Ці та інші факти утрудняють розв’язання питання перекладача наведеної поезії, яке до цього часу залишається відкритим” [3, с. 712]. Цікаво, що в антології словацької поезії (К., 1964) першим перекладачем уривків з “Марини” також наводиться О. Духнович [14, с. 365].

Тільки 1981 р. у статті “Хто перекладач віршів А. Сладковича в “Поздравленні русинов на г. 1852” пряшівський дослідник Й. Шелепець на підставі ряду фактів як літературного, так і історико-документального характеру довів справжнє авторство перекладів “Марини”. Вчений твердить, що романтичний образ жінки, змальований Сладковичем, не узгоджується з класицистичними приписами отця Духновича й поема “Марина” не могла входити в коло його інтересів. Й. Шелепець на конкретних прикладах доводить, що при перекладі уривків з “Марини” О. Павлович застосовує той самий метод, проявляє той самий творчий підхід, що й при передачі язичієм творів інших словацьких авторів, наприклад Г. Гавловича. Стиль і творча манера О. Духновича цілком відмінні від Павловичевих [16; 18]. Зрештою, в “Автобіографії” є зізнання самого Павловича про роботу над перекладами з “Марини”. Інформацію про це знаходимо в закарпатському часописі “Листок” [4, с. 42].

Крім того, в монографії М. Мольнара “Словаки і українці” наведено текст передрукованого із часопису “Sokol” (1864) вірша О. Павловича, присвяченого улюбленому словацькому поетові А. Сладковичу “Поздравление славному сину Слави над Гроном, солодко піючому Андрію Сладковичу” [10, с. 263].

Принагідно зауважимо, що Й. Шелепцю вдалося віднайти словацьке джерело ще принаймні одинадцяти поезій О. Павловича, які довгий час вважалися автентичними творами митця. Насправді йдеться про переклади чи переспіви віршів зі збірки барокового автора Г. Гавловича “Вівчарська школа звичаїв стодола” [17, с. 85–96].

Зацікавлення з боку закарпатських митців викликала й романтично-революційна поезія Я. Краля. Так, 1869 року ужгородський тижневик “Свѣтъ” у 8 числі опублікував статтю А. Кралицького “Янко Краль” [6]. “Кто этотъ Янко Краль? спросить не один изъ читателей, уж не въ первый разъ ли услышавшій это славянское имя, – починає розповідь про словацького поета А. Кралицький. – Это одинъ изъ словянскихъ поэтовъ, довольно знаменитый своею музой. Это одна изъ тѣхъ человѣческихъ личностей, которыя отличаются таинственностью своего характера, человѣколюбивымъ пожертвованіемъ и одною цѣлью – цѣлью: народу своему, во что бы то ни было, прислужиться, какъ лишь это своею индивидуальностію можно” [6]. Як зауважує в студії “Анатолій Кралицький і Янко Краль” Франьо Р. Тихий, джерелом для згаданої статті А. Кралицькому послужила багатотомна праця “Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich” Костянтина Вурцбаха, а точніше – гасло “Král Janko”, вміщене у 18-му томі (С. 114–115), що вийшов 1865 р. Часто тут ідеться про дослівний переклад, деколи – про довільний, а деякі дані А. Кралицьким уточнюються й доповнюються [15]. До прикладу, коли К. Вурцбах розповідає, що Я. Краль не дозволяв без власної згоди публікувати свої вірші, а коли це раз сталося, то погрожував застрелити одного зі своїх друзів (*einem seiner Freunde*), що був до тієї публікації безпосередньо причетний, то А. Кралицький чудово знає, про кого тут ідеться: „Такъ однажды угрожалъ извѣстному Людовиту Штуру, что его застрѣлитъ, если еще разъ покусится стихи его

опублікувати во газетахъ, потому что они ещё необработаны и лишь такъ наброшены на бумагу” [6]. Натрапляємо в статті А. Кралицького ще на один цікавий момент, який засвідчує неординарність Кралевої особистості. Виявляється, Я. Краль не тримав удома жодної книжки. Прочитавши чергову, відразу віддавав її іншим. “Однажды получилъ одну книгу в подарокъ, – пише А. Кралицький, – которая причинила ему большую радость. Это собраніе украинскихъ народныхъ пѣсней. Когда другого дня кто-то спросилъ его, гдѣ книга – “Я ужъ прочиталъ её – отвечалъ – и лишилъ в коффейной на столѣ...” [6].

На особливу увагу заслуговує закарпатський журнал “Листокъ”, який під патронатом Євгена Фенцика популяризував словацьку літературу, спорадично друкуючи навіть переклади чи переспіви з доробку знакових словацьких поетів. Надзвичайно цінним є нарис про словацьку літературу, який засвідчує добру обізнаність автора з літературно-мистецьким життям сусідів [12]. Тут, крім іншого, простежено творчість таких визначних словацьких поетів ХІХ ст., як Ян Голлий, Людовіт Штур, Андрей Сладкович, Светозар Гурбан Ваянський, Павол Орсаг Гвездослав та ін. Питання авторства нарису до сьогодні залишається відкритим. 1958 року в рубриці “Повідомлення і документи” прашівського часопису “Дукля” з’явилася студія чеського дослідника Франя Р. Тихого “Анатолій Кралицький і Янко Краль”, у якій науковець стверджує, що “Очеркъ словацкой литературы”, опублікований у “Листку” (VII, 1892, № 1–4), написав письменник і священник А. Кралицький [15, с. 152]. З цього приводу сучасний закарпатський дослідник творчості А. Кралицького Валерій Падяк зазначає: “Серед наукових розвідок А. Кралицького немає жодної літературознавчого характеру. Такого змісту праці серед його колег полюбили Ю. Ігнатков та В[олодимир], за якими приховувався письменник Є. Фенцик. Пізніше, протягом 1900–1901 рр., Є. Фенцик у своєму “Листку” подав велике за обсягом дослідження “О славянских языках и литературах”. (Воно друкувалось по розділах за національною ознакою). На жаль, розпиленість архівів, фізична неможливість співставити обидва тексти, один з яких ми мали нагоду бачити в Публічній бібліотеці імені М. Є. Салтикова-

Щедріна в Петербурзі, не дає права на остаточне наукове закінчення” [9, с. 7–8].

Ось як, до прикладу, відгукується автор нарису про доробок А. Сладковича: “Сладкович (Браксаторисъ) ещё какъ лицеистъ въ Щемницѣ влюбился въ Машеньку Пишль, но которую не могъ взять себѣ въ супругу, по причинѣ своего убожества. Сію любовь свою воспѣваетъ онъ въ лирическомъ своёмъ эпосѣ “Марина” (...). Эта поэма отличается возвышенностью чувствъ, богатыми оборотами, живостью воображенія, и торжественностью языка (...). Сладковичъ вознёсъ словацкій языкъ на небывалую высоту (...). Сладковичъ, это настоящій поэтъ: онъ кротокъ и любезенъ, любовью обнимаетъ весь міръ. Не проклинаетъ никого, (...) любить всѣхъ. Съ Сладковичемъ собственно и начинается настоящая словацкая письменность...” [12, № 2, с. 16–17]. Щиро захоплюється невідомий закарпатський автор і творчістю визначного словацького реаліста Гвѣздослава: “У Гвѣздослава необыкновенный поэтический талантъ. Первые стихи свои писалъ онъ на мадьярскомъ языкѣ и былъ отличенъ. Но позже пришелъ къ самосознанію и сталъ трудиться для своей родной рѣчи и для своего родного словацкаго народа. Гвѣздославъ по причинѣ своей превыспренней фантазіи, глубинѣ чувствъ, богатству оборотовъ (...) безспорно принадлежитъ не токмо къ первымъ словацкимъ поэтамъ, но равное занимаетъ мѣсто и между европейскими первостепенными поэтами ” [12, № 4, с. 42]. Саме тому, переконаний автор нарису, “превосходныя стихотворенія Гвѣздослава переводятся на иностранные языки” [12, № 4, с. 42].

Щодо перекладів словацької поезії, то часто їх авторство викликало чимало запитань. До прикладу, під криптонімом “А. Н. М.” вийшов вірш “Первая встреча славян с римским кесарем” (перевод со словацького поета Халупки), який насправді в оригіналі звучить “Мог ho!” (“Змори його!”, “Души його!”, “Убий його!”). Деякі дослідники помилково приписали авторство перекладу самому Євгенові Фенцику. Насправді ж переклад є передруком зі збірки поезій “Славянские думы и голоса” (Кострома, 1876). Автор перекладу – відомий російський митець Аполлон Николаевич Майков (1886. – № 8–9) [9, с. 78–79].

Та чи не найбільше дискусій точилося аж донедавна навколо публікацій словацьких поезій Яна Голлого "Голос Татри" (1887. – № 17), Павла Шафарика "Сонет" (1887. – № 21), "Апотеози" С. Гурбана-Ваянського (1892. – № 12) і вірша "Не стень, род мой..." невідомого автора Дамасцени (1892. – № 10).

Припускаємо, що історія ця бере початок з уже згадуваної статті Франя Р. Тихого "Анатолій Кралицький і Янко Краль", у якій, зокрема, зазначено: "Позачерговий інтерес А. Кралицький проявив до словаків. У львівській газеті "Галичанин" (1868) описав свадьбу шариських словаків, в тамошньому "Временнику" (1872) дав "Národopisné drobnosti zo života Slovákov", в ужгородському "Світі" (1869) описав про свою подорож по Словаччині, в тамошньому "Листку" (1893) описав історію списької єпархії. Він старанно і перекладав із словацької мови. Всі ці переклади вийшли в ужгородському "Листку". Поетично перефразував "Глас Татри" Яно Голого, один сонет Шафарика і "Апотеозу" Ваянського, присвячену в 1892 році пам'яті Я. А. Коменського" [15, с. 152].

Як результат, не один поважний дослідник історії словацько-українських літературних взаємин сприйняв інформацію досвідченого науковця як незаперечну істину; не спростовували ці твердження й окремі укладачі бібліографій з проблем славістики. З цього приводу літературознавець В. Падыак зауважує: "А. Кралицький ніколи не писав віршів, тим більше не перекладав. Уже ця обставина мала насторожити вченого (Ф. Тихого – Т. Л.). Крім того, мова, якою виконані обидва переклади ("Голос Татри" Я. Голлого та "Сонет" П. Шафарика – Т. Л.), переконливо свідчили: перекладач блискуче володів російською мовою, чого не скажеш про письменників-будителів, в тому числі і А. Кралицького" [9, с. 34]. Далі В. Падыак аргументовано доводить, що згадані поезії є тільки передруками з російських перекладів, виконаних М. Бергом і вміщених в антології "Поэзия славян. Сборник лучших поэтических произведений славянских народов в переводах русских писателей" (Санкт-Петербург, 1871). Стосовно двох інших поезій (Ваянського та Дамасцени), які з'явилися в "Листку" відповідно в № 10 та № 12 за 1892 р., то вони, виявляється, взагалі подані в оригіналі, але кириличним письмом. З висновками Валерія

Падяка погоджуються і пряшівські дослідники Любиця Бабота [1, с. 134] та Йосиф Шелепець [19]. До речі, Й. Шелепець апелює ще й до статті словацького славіста Руда Бртаня "Slovenskí básnici v ruských prekladoch" (Slovanský zborník. – Turč. Sv. Martin: Matica Slovenska, 1947. – S. 198–203). Вчений, мовляв, давно "вніс у бібліографію словацької поезії, перекладеної на російську мову, цілий ряд творів, що їх переклали російські поети в XIX та на початку XX ст." [19, с. 43]. Є серед них і згадані вище вірші, вміщені в "Листку".

Отже, словацьку поезію в XIX ст. презентували такі поважні видання, як альманах "Поздравление Русиновъ на годъ 1852...", журнал "Листокъ", тижневик "Свѣтъ" та ін. Опубліковано, зокрема, надзвичайно докладний нарис про стан і розвиток тодішньої словацької літератури, дано оцінку окремим авторам і творам, пророкою виявилася прогностична думка щодо літературного майбутнього визначного словацького поета Гвездослава. На жаль, авторство нарису не встановлено донині. Чимало загадок доводилося розлущувати сучасним дослідникам і щодо з'ясування авторства окремих перекладів (чи переспівів) таких знакових творів словацької літератури, як поема "Марина" А. Сладковича, поема "Души його!" С. Халупки та ін. Велику роль у справі популяризації словацької літератури на наших теренах відіграли такі визначні культурно-освітні діячі, як Олександр Павлович, Анатолій Кралицький Євген Фенцик та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабота Л. Закарпатоукраїнська проза другої пол. XIX ст. / Любиця Бабота. – Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, Відділ української літератури в Пряшеві, 1994. – 255 с.
2. Болек А. Гвездославові "Криваві сонети" та їх український переклад / Антон Болек // Дукля. – 1972. – № 2. – С. 44–49.
3. Духнович О. Твори: В 4-х томах. Т. 1 / Олександр Духнович ; [упор. О. Рудловчак, В. Микитась]. – Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, Відділ української літератури в Пряшеві, 1968. – С. 712–713.

4. Къ автобіографіи Олександра Павловича // Листокъ. – 1901. – Річ. XVII. – № 8–9. – С. 42.
5. Кочур Г. Видано в Пряшеві / Григорій Кочур // Всесвіт. – 1962. – № 7. – С. 73–74.
6. Кралицкій А. Янко Краль / Анатолій Кралицкій // Свѣтъ. – 1869. – № 8. – С. 1.
7. Ладижець В. Традиції дружби / Володимир Ладижець // Літ. Україна. – 1962. – 12 червня.
8. Лазорик Ф. В боротьбі за мир : Про переклад “Кривавих сонетів” П. О. Гвездослава / Федір Лазорик // Дукля. – 1962. – № 1. – С. 81–84.
9. Ліхтей Т. Слов’янська планида: Словацька поезія XIX–XX століть у дискурсі українсько-словацьких літературних взаємин: моногр. / Тетяна Ліхтей; М-во освіти і науки України; ДВНЗ “Ужгород. нац. ун-т”; Філол. ф-т; Каф. словац. філол. – Ужгород: “Ліра”, 2010. – 304 с.
10. Мольнар М. Словаки і українці: Причинки до словацько-українських літературних взаємин з додатком документів / Михайло Мольнар ; [відп. ред. Л. Мольнар]; Словац. акад. наук; Ін-т світов. літ-ри та мов. – Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, Відділ української літератури в Пряшеві, 1965. – 404 с.
11. Орсак-Гвездослав П. Криваві сонети / Павол Орсак Гвездослав ; [пер. із словац. мови, післям. А. Патрус-Карпатський; передм. К. Розенбаум]. – Словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури, 1961. – 55(1) с.
12. Очеркъ словацкой литературы // Листокъ. – 1892. – № 1–4.
13. Поздравленіе Русиновъ на годъ 1852 отъ Литературнаго Заведенія Пряшевскаго. – Будинъ, 1851. – С. 59–61.
14. Словацька поезія: антологія / [ред. Г. Кочур, Л. Первомайський, М. Рильський; вст. ст. М. Пішут; прим. Г. Коновалов]. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1964. – 416 с.
15. Тихий Ф. Р. Анатолій Кралицкій і Янко Краль / Франьо Р. Тихий // Дукля. – 1958. – № 2. – С. 152–157.
16. Шелепець Й. Сладковичева “Марина” в українських перекладах / Йосиф Шелепець // Дукля. – 1995. – № 4. – С. 65–71.
17. Шелепець Й. Словацьке джерело поетичної творчості О. І. Павловича / Йосиф Шелепець // Наукові записки. Мат-ли семінару з нагоди 160-річчя з дня народження О. І. Павловича (12 жовтня 1979 р., м. Свидник) / ред. М. Ричалка [та ін.]. – Вип. 10. – Пряшів, 1982. – С. 85–96.

18. Шелепець Й. Хто перекладач віршів А. Сладковича в “Поздравленіі Русинов на годъ 1852” / Йосиф Шелепець // Дукля. – 1981. – № 4. – С. 66–69.
19. Шелепець Й. До історії перекладів словацької поезії в Україні / Йосиф Шелепець // Дукля. – 2004. – № 3. – С. 42–44.

SLOVAK POETRY IN TRANSLATIONS AND CRITICISM ON PAGES OF THE TRANSCARPATHIAN PERIODICALS OF THE XIX CENTURY

Tetiana LIKHTEY (Uzhhorod, Ukraine)

Summary. *The article traces the interest in the Slovak poetry of the known Transcarpathian cultural & educational figures, such as Oleksandr Pavlovych, Anatoliy Kralytsky, Yevhen Fentsyk and others. We find their essays, articles, translations on the pages of the regional publications of that period (“Congratulation of Rusyns to the year of 1852...”, “Leaflet”, “Light”. Special attention is paid to the poetry of Andrey Sladkovych, Yanko Kral, Hviezdoslav.*

Key words: *Slovak poetry, literary translation, essay, “Congratulation of Rusyns...”, “Leaflet”, “Light”.*

УДК 394.3–053.2(=161.2):070(477.87)

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ДИТЯЧІ ІГРИ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛІВ “ВІНОЧОК ДЛЯ ПІДКАРПАТСЬКИХ ДІТОЧОК” ТА “НАШ РІДНИЙ КРАЙ”

Максим МОЛНАР (Виноградово, Україна)

Молнар Максим. Українські народні дитячі ігри на сторінках журналів “Віночок для підкарпатських діточок” та “Наш рідний край”; 9 стор., кількість бібліографічних джерел – 19; мова українська.

Резюме. У статті висвітлено багатство і різноманіття народних дитячих ігор та забав. Вони свідчать, що наші пращури надавали велике значення розумовому, фізичному і духовному вихованню дітей. Опрацьований матеріал підтверджує загальноукраїнський контекст народної культури Закарпаття.

Ключові слова. Дитячі ігри та забави, журнал “Віночок для підкарпатських діточок”, журнал “Наш рідний край”, Закарпаття.

Молодіжні журнали “Віночок для підкарпатських діточок” (1920–1923 рр.) та “Наш рідний край” (1922–1939 рр.), що виходили на Закарпатті, є дуже цінними для дослідників побуту закарпатської дитини, оскільки містять безліч польових матеріалів. Надсилали ці матеріали, на заклик редакції, самі читачі. У даній статті зібрано народні дитячі ігри, опубліковані у названих журналах. Автором опрацьовані примірники, які зберігаються у відділі “Карпатика” Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету та у бібліотеці Закарпатського краєзнавчого музею. Деякі номери журналів знаходяться у поганому стані, через що встановити вихідні дані вдається лише частково.

Гуцульська забава “Мак”. Дівчата стають в коло, беруться за руки та співають:

„Ой на горі лен, лен,
На долині мак, мак.

*Гірські наші маківниці
Копаємо так, так”.*

І показують як потрібно копати. Потім співають:

*„Ой на горі лен, лен
На долині мак, мак.
Гірські наші маківниці
Гребемо ми так, так”.*

Потім вони полють, збирають, труть, чинять, прядуть і на кінець тчуть.¹

Інший варіант цієї ж забави поданий у “Нашому рідному краї” за 15 березня 1922 року² – “Лиш в декотрих селах на Верховині, а особливо у гуцулів, задержалися ще стародавні ігри і забави, котрими звикли хлопці і дівчата розвеселяти себе і старших на Великдень під церквою. Такою забавою є гра “Мак”. Дівки стають у коло і беруться за руки, а дві ломлять собі патички та сідають межи них. Ті, що сидять, звуться “маківочки”. Дівки стоять доколя тих двох і співають:

*„Ой по горі лен, лен,
По долині мак, мак;
Любі наші маківочки,
Просили Вас соколички
Оріть же го так, так!”*

Тай показують їм як мають робити. Ті так роблять, а всі інші продовжують співати:

*„Ой по горі лен, лен,
По долині мак, мак;
Любі наші маківочки,
Просили Вас соколички
Сійте же го так, так!”*

Показуючи як це треба робити, співають далі цю пісню. Замість “сійте” кажуть політь, сапайте, жніть, в’яжіть, складайте, во-

---

¹ Наш рідний край. – Вересень, 1938. – № 1.

² Наш рідний край. – Березень, 1922. – № 8.

зіть, молотіть, війте, продайте. При цьому “маківочки” все показують як це треба робити. Як уже “продадуть”, тоді так співають:

*„Горобелю, горобелю,
Десь бував, десь бував?
А в садочку на листочку.
Щось чував, щось чував?
Что не видів, горобелю,
Як мак труть, як мак труть?
Ой я видів, ой я бачив,
Що в долоні б'ють, що в долоні б'ють”.*

Тоді всі дівки б'ють у долоні та й розбігаються”.

Інша забава “Мак”. Діти стають в коло. Хтось один стає в центрі кола. Коло крутиться, а діти співають:

*„Ой маленька міщаночко,
Невеличка селяночко,
Ци ти чула, ци ти знаєш
Поле маком засіваєш”.*

Тоді всі починають показувати як треба сіяти і співають:

*„От так-так, от так-так,
Сіють люде в полі мак”.*

Тоді знову беруться за руки і співають. Перші три рядки пісні завжди повторюються, а четвертий міняється. У наступних куплетах діти наслідують рухи поливання, росту, цвіту і т.д.

*...Мачок в полі поливаєш
Ой так-так, ой так-так
Поливають люде мак.
...Як мак в полі виростає?
Ой так-так, ой так-так
Росте в полі пишний мак.
...Яким цвітом мак пишаєсь?
Ой так-так, ой так-так,
Цвіте цвітом буйний мак.*

*...Як головки виростають?
Ой так-так, ой так-так,
Достає головки мак.
...Як газдиня мак збирає?
Ой так-так, ой так-так,
Скоро ломить в полі мак.
...Як ти мачок заїдаєш?
Ой так-так, ой так-так,
Заїдаю в полі мак.*

Тоді всі розбігаються, а той, хто стояв у центрі кола, намагається когось спіймати. Той, кого піймає, стає в середину кола. Гра продовжується.³

Гра “Розвивати вінок” (веснянка). Діти стають у коло. В одному місці коло розірвуть, але інші продовжують триматися за руки. Котрий хлопець крайній, той стоїть на місці, а довкола нього діти “навивають вінок”. При цьому співають: *„Позирайте, дівчатонька, які цвіти маю, а який я із квіточок вінок ізвиваю”*. Так обмотуються довкола стоячого хлопця, доки стане “мотузка і квіток”. Як вже звили всіх, тоді розвиваються і співають: *„А у нашому віночку як мало квіточок, зато ми собі зове́ме новенький віночок!”*⁴

Гра “Голубка” (веснянка). Діти стають в коло і співають, обертаючись колом то в один, то в другий бік: *„Ми голубочку імили, доокола обступили. Ой, голубко, чого тужиш? Вибирай си кого любиш”*. Так по одному вибирають до середини. Коли в середині вже колесо велике, співають:

*“Цвіток до цвіточка,
Листок до листочка,
Нехай од нас вийде
Ганя паняночка”.*

І по одному виходять у велике коло.⁵

---

³ Наш рідний край. – Жовтень, 1929. – № 2.

⁴ Віночок для підкарпатських діточок. – Квітень, 1921. – № 4.

⁵ Віночок для підкарпатських діточок. – Квітень, 1921. – № 4.

Діти стають в коло, одна стає в середину. Всі ходять, тримаючися за руки і співають:

*“Десь тут була подоляночка,
Десь тут була молодесенька.
Тут вона стояла, до землі припала,
Личко не вмивала, бо води не мала.
Ой, ой, встань подоляночко,
Обмий личко як ту скляночку,
Возьмися за боки, за свої скоки,
Подскочи до раю, бери дівча скраю”.*⁶

Діти стають у коло. Одна дитина бігає в середині, махаючи руками. Діти співають:

*“Летіла сорока по зеленім гаю,
А за нею сороки при зеленім ручаю.
Чей же мало нас,
А ти Оленко (ім’я) ходи до нас”.*⁷

Діти зав’язують очі комусь одному і питають:

- На чому стоїш?
- На череп’ю.
- Що в том череп’ю?
- Каша з молоком.
- Кто то буде їсти?
- Циганка з поросятком.
- Яку хоч свадьбу?
- Голосну!

Тоді діти починають плескати, а він їх ловить. Кого впіймає, тому зав’язують очі і продовжують забаву.⁸

Діти стають в коло. Одна дитина говорить вірш-лічилку. На кого випаде слово “вон”, той відходить. Інші починають знову лічилку, поки з кола не вийдуть всі гравці. Той, хто лишився останній в колі, починає ловити інших.

---

⁶ Віночок для підкарпатських діточок. – Березень, 1920. – № 3–4.

⁷ Віночок для підкарпатських діточок. – Березень, 1920. – № 3–4.

⁸ Наш рідний край. – Червень, 1928. – № 10.

*Церков горить,
Велика юрба стоить;
Ти, Іване пелехатий,
Маєш на заді тристо лати,
Виступися вон!⁹*

В ярках при дорозі росте зілля, т.зв. “кадило”. Хлопці його зривають і говорять: *„Кадило по церкві ходило, всі дівки задушило, лише хлопці лишило”*, а дівчата відповідають: *„Кадило по церкві ходило, всі хлопці задушило, лише дівки лишило”*.¹⁰

Діти стають у два ряди навпроти один одного, беруться за руки, таким чином утворюючи “місток”. На той “місток” хтось один лягає (вверх обличчям). Тоді діти під ритм пісні (або ж лічилки) починають його гойдати і підкидувати, таким чином просувають його вперед. На іншому кінці містка “провідник” допоможе йому злізти. Діти співають: *„Щупачок-щупачок нам спіймавсь на гачок. Нуж його кидати, дальше подавати. Гоя раз, гоя два, а на три – враз мечи”*.¹¹

Декілька хлопців і дівчат стоять і вибирають “копальника”. Дівчата піднімають хлопця і пускають його на землю. Хто тричі впаде на землю стоячи, той і є “копальник”. Тоді той хлопець бере палицю, сідає і копає, а другі говорять:

- Що там коплеш?
- Ігли шукаю.
- Нащо тобі ігли?
- Міхи шити.
- Нащо тобі міхи?
- Каміння носити.
- Нащо тобі каміння?
- Тюрму мурувати.
- Нащо тобі тюрми?
- Вас запирати.

---

⁹ Наш рідний край. – Березень, 1928. – № 7.

¹⁰ Наш рідний край. – Грудень, 1924 – Січень, 1925. – № 4–5.

¹¹ Наш рідний край. – Грудень, 1929. – № 4.

Виговоривши це, “копальник” біжить за дівчатами і хлопцями. Кого впіймає, той і буде копальником. Гра продовжується (записано в Косівській Полянці).¹²

Всі дівчата стають у коло, беруться за руки. Найменша сідає посередині на землю. Дівчата крутяться і співають:

*Наш дід розстогнався,
Наш дід розболівся.
Вставай, діду, кури пасти!
(А дід далі «хворий». Продовжують співати)
Наш дід розстогнався,
Наш дід розболівся.
(далі кажуть: пасти гуси, воли, коні і т.д.).
Вставай, діду, на ніжки,
Варить баба пиріжки!*

(Тоді дід зривається на ноги і танцює, а дівчата співають)

*Ой дід, дід, розскакався,
Ой дід, дід, розгулявся!*¹³

Діти стали в коло, а один посередині. Той, що в центрі кола, співає:

*„Сам ходжу, сам!
Сам блуджу, сам!”*

Всі співають:

*„А діти, а діти де подів?”
Той, хто в центрі:
„Грім побив, грім побив,
Дощ потопив,
Лише я ся сиротонька на біду лишив”.*

Всі співають:

*„А ти мужу, журавелю,
Сам загинь, сам загинь,
Сам пропади!”*

¹² Наш рідний край. – Жовтень, 1937. – № 2.

¹³ Наш рідний край. – Травень, 1932. – № 9.

Той, хто в центрі кола, каже:

*„В неділю раненько прийде батенько,
Привезе дівоньку в рутівім віноньку,
Ліпшую, кращую, от сесю!”.*

Тоді вибирає когось із кола до середини, а сам стає на місце. І починають з початку.¹⁴

Гра “Пташник”. Один гравець є пташником, інший – купцем, а всі інші діти – птахами. Пташник дає кожному птахові назву: орел, когут, ластівка і т. д. Двох птахів з однаковим іменем не може бути. Купець стоїть так, щоб не чути як пташник своїх птахів назвав. Птахи стають у ряд на місці, яке зветься кліткою, а за 25 кроків від них є “дім купця”. Купець приходить до пташника, який стоїть за 10 кроків перед своєю кліткою, і питає:

- Маєш сойку?
- Ні!
- А гуску?
- Ні!
- А когута маєш?
- Маю, коштує дві корони. Когутику, вилітай, до дому вертай!

Коли пташник каже “маю”, то когут вже біжить якнайшвидше до дому купця, визначеного каменем, або деревом, доторкається до нього рукою і вертається бігом до клітки пташника. Купець під час цього виплачує домовлену вартість: стільки разів б’є пташника злегка по руці, скільки корон зажадав (більше ніж 10 просити не можна), а коли ціну виплатив, то доганяє птаха. Коли його дожене і вдарить один раз, то птах належить йому. Якщо не доганяє, то птах повертається до клітки і отримує іншу назву. Купець повинен також спочатку торкнутися свого дому, перед тим як бігти за птахом. Забава закінчується тоді, коли купець виловить усіх птахів.¹⁵

Гра “Ведмідь”. Діти стають у коло. У центрі присідає один гравець – ведмідь, який вдає ніби спить. Всі гравці починають іти по колу і співати:

---

¹⁴ Наш рідний край. – Вересень, 1929. – № 1.

¹⁵ Наш рідний край. – Травень, 1930.

*„Старий медвідь mocno спить.
Ми го не збудеме,
Бо ся всі боєме.
Як ся збудить то нас з’їсть”.*

Тут ведмідь прокидається і намагається когось спіймати. Всі розбігаються у різні сторони. Кого спіймає, той стає на його місце.¹⁶

Гра “Подай далі”. Гравці стають в коло лицем до середини, стоячи один від одного на один крок, за руки не тримаються. З рук до рук передають великий вузол, зроблений з ширінки. Один бігає навколо кола поза плечима гравців і намагається спіймати вузол. Коли спіймає, ударяє долонею того, що має в руці вузол, і стає на його місце, а той, у кого спіймали вузол, починає його наздоганяти. Вузол повинен проходити через руки кожного гравця. Передавати, кидати через гравців не можна. Хто випустить з рук вузол, той йде бігати навколо кола.¹⁷

Гра “Зайчик”. Діти стають в коло. В середині залишається один – зайчик. Всі співають:

*„Там у лісі малі діти
Ізбирають гарні цвіти,
І забаву ізробили,
І зайчика сполошили.
Гулі зайчик утікає
І лапками підкидає.
Якби ми такі лапки мали,
Ми би також утікали”.*

Всі розбігаються. Зайчик намагається когось спіймати. Кого спіймає, той стає на його місце. Гра продовжується.¹⁸

Гра “Почтильон”. Діти ходять одні за одними колом наперед, роблять млинок руками, потім показують на чоловічу шапочку і трублять в руки:

---

¹⁶ Віночок для підкарпатських діточок. – Березень, 1920. – № 3–4.

¹⁷ Наш рідний край. – Травень, 1930.

¹⁸ Віночок для підкарпатських діточок. – Березень, 1920. – № 3–4.

*„Іде, іде поштовий возочок,
На нім, на нім поштовий пан.
На голові шапочка, а в руках трубочка.
Труру-руру, поштовий пан”.*¹⁹

Зустрічаються в журналах і словесні ігри.
Дитяча приговорка:

*„Понеділок – дев’ять мірок,
Вівторок – всього тільки сорок,
Середа – чи не п’ята череда?
Четвер – завтра, завтра, но не тепер,
П’ятниця – красная дівиця,
Субота – найтяжча в тижні робота,
Неділя – на одпочинок скубсти пір’я”.*²⁰

Як за рядом вичислити гуцульські села від Ясіня до Бичкова:

*„Світлий топір – Ясінце,
Чесні люде – Квасівце,
Білі волокни – Білянце,
Писана тайстра – Рахівце,
Сердиті люде – Бирлибашце,
Закачай віз у воду – Требушанце,
Добра бринза – Кобиляне,
Недовари гриби – Росіщане,
Славний город – Косовляне,
Дай дорогу – Лужане,
Товсті люде – Бичківце,
Та вже дале і не є!”*²¹

“Діточа забава в Турянських Реметах. Поза корчувля бігають діти. Один стоїть коло корча та й приказує, поки всі інші сховуються:

---

¹⁹ Віночок для підкарпатських діточок. – Березень, 1920. – № 3–4.

²⁰ Наш рідний край. – Лютий, 1925. – № 6.

²¹ Наш рідний край. – 1932.

*„Пойме в ліс – там є збіс,
Пойме в шловк²² – там є вовк,
Пойме в терня – там є зерня,
Пойме в драча²³ – там є мача,
Пойме в млин – там є клин,
Пойме под мост – там є чоргуст,
Пойме в решето – там є помело,
Пойме в село – там ся розплело”²⁴*

Як діти кричать на ворону:

*„Кар-кар ворона, полетіла до Бога.
Вна до Бога із колом,
Бог за нев з подпором,
Она з неба суньголов.
Ходив заяць коло лому,
Просив дожджу, вломив ногу,
На камені яєчко, загрій Боже сонечко”²⁵*

Як діти на ворону кличуть:

*„Ворона літає, бо дітей не має.
Ми їх маєме, не продаєме!
Ворона літає, бо дітей не має.
Ба где їх дала? Ой, закопала.
Та что їм дала? Мало молока,
Мало молока, троє яблучка”²⁶*

Казка-забава. Одна дитина говорить: „Був дід Пряжка, була у него сіда стерняжка. Ци казати, ци лишати?”. Якщо діти відповідають “казати”, то ти повторюєш казку, або ж кажеш “ти кажеш казати, а я кажу лишати”. Якщо діти відповідають “лишати”, то

---

²² Шловк (діал.) – зруб, бутин.

²³ Драпаки – ожина.

²⁴ Наш рідний край. – Жовтень, 1922. – № 2.

²⁵ Наш рідний край. – Грудень, 1923. – № 4.

²⁶ Наш рідний край. – Листопад, 1923. – № 3.

ти або замовкаєш, або кажеш: „ти кажеш лишати, а я кажу казати” і повторяєш казку.²⁷

Багатство і різноманіття народних дитячих ігор та забав свідчать, що наші пращури надавали велике значення розумовому, фізичному і духовному вихованню підростаючих поколінь, а їх репертуар – про загальноукраїнський контекст народної культури українців Закарпаття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віночок для підкарпатських діточок. – Березень, 1920. – № 3–4.
2. Віночок для підкарпатських діточок. – Квітень, 1921. – № 4.
3. Наш рідний край. – 1932.
4. Наш рідний край. – Березень, 1922. – № 8.
5. Наш рідний край. – Березень, 1924. – № 7.
6. Наш рідний край. – Березень, 1928. – № 7.
7. Наш рідний край. – Вересень, 1929. – № 1.
8. Наш рідний край. – Вересень, 1938. – № 1.
9. Наш рідний край. – Грудень, 1923. – № 4.
10. Наш рідний край. – Грудень, 1924 – Січень, 1925. – № 4–5.
11. Наш рідний край. – Грудень, 1929. – № 4.
12. Наш рідний край. – Жовтень, 1922. – № 2.
13. Наш рідний край. – Жовтень, 1929. – № 2.
14. Наш рідний край. – Жовтень, 1937. – № 2.
15. Наш рідний край. – Листопад, 1923. – № 3.
16. Наш рідний край. – Лютий, 1925. – № 6.
17. Наш рідний край. – Травень, 1930.
18. Наш рідний край. – Травень, 1932. – № 9.
19. Наш рідний край. – Червень, 1928. – № 10.

---

²⁷ Наш рідний край. – Березень, 1924. – № 7.

**UKRAINIAN FOLK GAMES FOR CHILDREN IN MAGAZINES
“THE CORONET FOR CHILDREN OF PIDKARPATYA” AND
“OUR HOMELAND”**

Maksym MOLNAR (Vynohradovo, Ukraine)

Summary. *The article shows the richness and diversity of folk children's games and entertainment. They indicate that our forefathers attached great importance to the mental, physical and spiritual education of children. The worked up material confirms general Ukrainian context of the ethnical culture of Transcarpathia.*

Key words: *children's games and fun, magazine “The Coronet for Children of Pidkarpattia”, magazine “Our Homeland”, Transcarpathia.*

РЕЦЕНЗІЇ

Židia pred a za Karpatmi v priebehu stáročí / Ed. Peter Kónya.
– Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej university, 2013. – 440 s. (*“Євреї перед і за Карпатами у вирі віків” / упорядник Петер Коня.* – Пряшів : Видавництво Пряшівського університету, 2013. – 440 с.)

Під такою назвою у видавництві Пряшівського університету узрів світ збірник матеріалів міжнародної наукової конференції, що проходила в стінах цього вишу 8–9 листопада 2012 року. У роботі форуму взяли участь вчені зі Словаччини, Угорщини, Чехії, Польщі, Румунії і України, які намагалися перегорнути непрості, а почасти й трагічні сторінки в житті єврейського народу. Організаторами конференції стали Центр релігійних соціально-історичних і культурно-історичних студій та Інститут історії Пряшівського університету. Як зазначає упорядник, перший проректор цього вишу *Петер Коня*, “мета збірника – на основі результатів модерних історичних розвідок розширити проблематику історії євреїв на теренах колишньої Угорщини та сусідніх країн (Польське королівство, землі Чеської корони) від середньовіччя до другої половини ХХ ст.” (с.8).

Збірник матеріалів конференції складається з чотирьох розділів, у кожному з яких висвітлено той чи інший спектр життєдіяльності євреїв. У першому розділі містяться публікації, що охоплюють період від давнини до ХІХ ст. Цікавими і змістовними є статті декана православного факультету Пряшівського університету *Яна Шафіна* (“Російська релігія чи юдаїзм. До питання про російські секти жидовствующих”, с.26–35), завідувача кафедри історії Стародавнього світу і Середніх віків Ужгородського університету *Ігоря Ліхтея* (“Статус євреїв у Чеській державі Пршемисловичів у ХІ–ХІІІ ст.”, с.36–48), чеської дослідниці *Маріє Бунятової* (“Празькі євреї та християнські купці на сілезьких і польських ярмарках у ХVІ ст”, с.49–62), доцента Пряшівського університету *Яна Адама* (“Євреї в Шариші за переписом 1761 року”, с.134–140), професора *Петера Коні*, який висвітлив життя єврейського населення в

містечках Земплинської жупи у XVIII–XIX ст. (с.96–120), та низки інших дослідників.

Другий розділ має назву “Євреї в Центральній Європі у XIX–XX століттях”. Тут, зокрема, знаходимо публікації угорського вченого *Бели Бартока* (“Зміни кількості євреїв на території Рожнявського єпископства в другій половині XIX ст.”, с.167–183), польського історика *Казимира Карольчака* (“Єврейські власники нерухомості в Кракові на зламі XIX–XX ст.”, с.184–194), пряшівського дослідника *Патрика Дерфіняка* про Жигмунда Старка як пропагатора електрифікації Східної Словаччини та єдиної європейської валюти (с.195–202) та інші.

Дослідженню єврейської культури і освіти у XIX – XX ст. присвячено третій розділ збірника. Так, дослідниця з Пряшева *Анна-Марія Коньова* простежила особливості навчання євреїв у Пряшівському євангелічному колегіумі (с.240–248). Угорський історик *Вікторія Баняї* висвітлила особливості процесу мадяризації, чехізації та юдаїзації як освітньої стратегії підкарпатських євреїв у першій половині XX ст. (с.268–275). Освітній та просвітницькій діяльності єврейської релігійної общини у Пряшеві до 1945 р. присвятив свою студію *Едуард Лукач* (с.276–292). Огляд єврейських періодичних видань, що виходили у Східній Словаччині міжвоєнного періоду, зробив *Ян Джуйко* (с.308–315). Пряшівський історик *Мартін Явор* проаналізував діяльність ордену св.Яна Євангелісти з Азії “Азійські брати” у Центральній Європі (с.316–321).

Четвертий розділ збірника торкається трагічних сторінок Голокосту Ректор Вищої технічно-економічної школи в Ярославі (Польща) *Вацлав В’єржбінець* розповів про єврейську общину в Ярославі у міжвоєнний період та під час Голокосту (с.338–353). Заступник декана греко-католицького факультету Пряшівського університету *Ярослав Цоранич* розповів про сприяння та допомогу єпископа Павла Гойдича словацьким євреям у роки Другої світової війни (с.354–364). Угорська дослідниця *Чілла Фединець* презентувалася на сторінках збірника глибоким дослідженням “Повернення в нікуди”: єврейство Підкарпатської Русі в другій половині 40-х років XX ст.” (с.430–438).

Загалом збірник містить близько 40 публікацій на кількох європейських мовах.

Євреї, отже, їх спільнота й культура століттями належали до європейської цивілізації, пережили найбільш екстремальні прояви середньовічного антисемітизму та ксенофобії, що призводили до жакливого нищення єврейського суспільства. Попри те, єврейська культура в найширшому сенсі слова стала важливою частиною цивілізаційного розвитку європейських країн та їх народів.

Зараз, коли світова спільнота переживає непрості часи, матеріали збірника ніби закликають зупинитися й задуматися над минувиною заради збереження майбутнього людства.

Ігор Ліхтей

Rekatolizácia, protireformácia a katolícka reštaurácia v Uhorsku / Ed. Peter Kónya. – Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej university, 2013. – 426 s. (Рекатолизація, контрреформація і католицька реставрація в Угорщині / упорядник Петер Коня. – Пряшів : Видавництво Пряшівського університету, 2013. – 426 с.)

Збірник містить статті, що торкаються релігійних взаємин на теренах колишнього Угорського королівства. Складається з чотирьох частин, кожна з яких відображає ті чи інші аспекти, пов'язані з такими процесами, як Контрреформація та рекатолизація.

Перший розділ “Рекатолизація в XVI–XVII ст.”, зокрема, презентує наукову студію директора Пряшівського архіву, доцента *Милослави Боднарової*, яка простежила контрреформаційні процеси у Словаччині в першій половині XVI ст. (с.9–21). Розвідка першого проректора Пряшівського університету, професора *Петера Коні* присвячена дослідженню рекатолизації, що проходила в XVII ст. на теренах таких комітатів, як Спиш, Шириш, Земплин, Абауй, Торна. Унг, Берег, Угоча, Ґемер, Ґевеш, Боршод, Саболч та Сатмар (с.41–61). Стаття науковця Пряшівського університету *Анна-Марії Коньової* торкається рекатолизаційної діяльності Софії Баторі

на Земплинщині (с.62–71). Перебігу Контрреформації в Комарні та його околицях в другій половині XVII ст. присвятив своє дослідження угорський вчений *Аттіла Левай* (с.72–80).

Другий розділ “Рекатолизація та угорські протестанти” пропонує сім студій, авторами яких є польські, словацькі та угорські вчені, зокрема, *Єва Ковальська, Клара Папп, Янош Уграй, Лібуша Франкова* та інші.

Діяльності оновленої католицької церкви присвячено третій розділ збірника. До прикладу, *Едуард Лукач* знайомить з діяльністю Ордену єзуїтів як складової частини шкільної політики рекатолизації (с.256–271). Йому втворює *Лібор Бернат*, який простежив діяльність єзуїтських гімназій (с.272–289). Зміни в конфесійній структурі Пряшева у XVIII ст. докладно відслідкував науковець *Ян Адам* (с.290–297). Дві публікації аналізованого циклу певною мірою торкаються й релігійної політики, що спричинила конфесійні зміни на українських землях. Йдеться про статтю *Яна Шафіна* “Унія як форма католизації в Польсько-Литовському королівстві на зламі XVI – XVII ст.” (с.320–332) та студію *Антоні Лішки* “Ужгородська унія: генеза виникнення та аналіз унійного матеріалу з Ужгорода” (с.333–352).

В останньому, четвертому, розділі збірника “Постаті” висвітлено діяльність окремих особистостей, які були причетні до вище окреслених релігійних процесів (*Габор Бетлен, Дьордь Другет з Гуменного, Петер Пазмань, Алоїз Давид Фай*).

Таким чином, рецензоване видання, яке містить майже 30 ґрунтовних студій, пропонує нові погляди на складні релігійні процеси, що відбувалися на території Угорського королівства упродовж XVI – XVIII ст.

Ігор Ліхтей

ХРОНІКА НАУКОВОГО ЖИТТЯ

Міжнародна наукова конференція “Підкарпатська Русь в історії Чехословаччини 1919–1946”

Під такою назвою 6–7 листопада 2013 р. на філософському факультеті Пряшівського університету в Пряшеві пройшла міжнародна наукова конференція, серед організаторів якої був і Центр історичних студій з богемістики і словакістики, що діє при Ужгородському національному університеті. Форум було приурочено 80-літтю від дня народження відомого словацького історика-славіста *Міхала Данілака*, почесного доктора (*Doctor honoris causa*) Ужгородського національного університету.

Багато в чому він удався на славу завдяки копіткій роботі учнів М.Данілака – директора Інституту історії Пряшівського університету *Любиці Гарбульової* та професора цього вишу *Петера Шворца*. Конференція пройшла під патронатом першого проректора професора *Петера Коні*. У ній взяли участь учені зі Словаччини, Чехії, Угорщини, Польщі та України. Активно долучилося до її організації українське консульство у Пряшеві. Наш край презентували ужгородські дослідники *Ігор Ліхтей*, *Ігор Шніцер*, *Вікторія Кузьма* та берегівський науковець *Імре Сакал*.

Відкрив конференцію патріарх словацько-українських взаємин, подвижник співпраці між Пряшівським та Ужгородським університетами Міхал Данілак, який після численних привітань виступив з доповіддю “Мій шлях до вивчення історії русинів-українців”. У ній, крім іншого, з теплом і любов’ю було згадано вчених-істориків Ужгородського національного університету, з якими звела його доля. Це професори Ілля Шульга, Іван Гранчак, Михайло Троян, Едуард Балагурі, Василь Худанич, Василь Ілько, Іван Мандрик та ін. З великим сумом Міхал Данілак констатував, що більшість із них уже відійшла у Вічність. Але є учні, наступ-

ники, тож є надія, що галузка словацько-українських взаємин не зів'яне.

Загалом було заслухано 27 доповідей, які торкалися різних аспектів життя нашого краю у період з 1919 по 1946 роки. Можна зосередитися на кількох відправних точках, навколо яких групувалися пасажі доповідей.

Заспів до наукової частини конференції творили виступи *Маріана Віздала, Петера Коні, Аннамарії Коньової, Яна Адама та Мартіна Явора*, в яких простежувалися події з історії нашого краю аж до його включення в 1919 р. до складу Чехословацької республіки.

Відтак було презентовано досі невідомий фактичний матеріал, який сприятиме глибшому вивченню політичної історії Підкарпатської Русі та її міжнародного становища (доповідачі – *Петер Шворц, Мартін Явор, Ігор Ліхтей, Станіслав Конечний, Микола Мушинка, Ігор Шніцер, Богуміла Ференчугова, Андрей Ессен, Чілла Фединець, Маріан Гайдош, Любиця Гарбульова*).

Цікавими були доповіді про Підкарпатську Русь у польській історіографії (*Йозеф Бринкус*) та на сторінках тогочасної періодичної преси (*Вацлав В'єржбінець, Ян Джуйко*). Евристичними за суттю були доповіді про колонізаційну політику чехословацького уряду на Підкарпатській Русі (*Імре Сакал*) та залучення словацького фінансового капіталу для економічно-господарського розвитку нашого краю (*Патрик Дерфіняк*). Новаторством відзначалися й виступи, присвячені висвітленню питань розвитку музейної справи (*Вікторія Кузьма*), спорту (*Петр Скала*) та архітектури (*Ева Кральова, Адріана Пряткова, Романа Фіалова*) на Підкарпатській Русі.

За матеріалами конференції підготовлено науковий збірник.

Ігор Ліхтей

ЮВІЛЕЙ ЛЮБИЦІ БАБОТИ

4 вересня 1944 року у словацькому містечку П'єщани в родині Миколи та Марґарети Бабот народилася донька Люба. Молоді батьки на той час зазнали чимало лиха й поневірян, адже були активними учасниками величних і трагічних подій періоду Карпатської України. 1939 року вони змушені були покинути рідне Закарпаття і перебраться до сусідньої Словаччини. Життя тут було повне несподіванок, часто прикрих. Родині доводилося переїжджати з місця на місце, а малій Любі вчитися в різних школах – в П'єщанах, Братиславі, Дрні, Єсенському тощо. Однак, перебравши від своїх батьків сильний характер, дівчина не опускала рук. Середню школу з українською мовою навчання закінчила 1961 року у Пряшеві. Навчання продовжила на педагогічному факультеті університету ім.П.Й.Шафарика в Пряшеві, здобувши диплом учителя хімії та природознавства, хоча мріялося насправді про медицину... Тому Любиця вирішила розширювати свій світогляд і продовжила навчання на філософському факультеті цього вишу, студіюючи українську та англійську філологію. Така спеціалізація була ближчою до душі, адже все подальше життя майбутнього науковця пов'язане з карпатикою.

Пропрацювавши 7 років вчителькою української мови у Пряшівській гімназії з українською мовою навчання, Любиця Бабота повертається до рідного вишу і починає працювати в Науково-дослідному кабінеті україністики при кафедрі української мови та літератури. Сумлінна праця дає плоди – у 1987 році в університеті ім. Коменського в Братиславі за дослідження закарпатоукраїнської прози другої половини XIX ст. вона здобула науковий ступінь кандидата мистецтвознавства.

Згодом Любиці Баботі знадобилися й знання англійської, адже упродовж 1991–1992 років вона проходила стажування в Торонто (Канада), а в 1993–1995 роках навіть викладала в тамтешньому університеті українську мову, літературу та історію.

Після повернення до рідного Пряшева викладала в університеті теорію та історію української літератури, а 1999 року

здобула звання доцента за працю “Контекст і контакти українсько-словацьких літературних зв’язків у Словаччині в ХІХ ст.” Паралельно з активною науково-педагогічною діяльністю Л.Бабота вела й адміністративну роботу. Вона довгий час була завідувачем кафедри української мови та літератури, членом вченої ради, заступником декана з міжнародних зв’язків, директором Інституту русистики, україністики і славистики філософського факультету Пряшівського університету тощо. Любиця Бабота, як і її, нині вже покійні, батьки має чітку громадянську позицію. Вона є членом кількох міжнародних наукових організацій та незмінним секретарем Асоціації україністів Словаччини.

За свою наукову та педагогічну роботу Любиця Бабота отримала кілька нагород. Міжнародний академічний рейтинг “Золота фортуна”, що проходить у Києві, нагородив її медаллю “Честь. Слава. Труд”, а в 2009 р. Ужгородський національний університет обрав її своїм почесним доктором (*Doctor honoris causa*).

Про плідну наукову й навчально-методичну роботу Любиці Баботи більше скажуть її праці, вибір з бібліографії яких подаємо нижче.

Ігор Лихтей

БІБЛІОГРАФІЯ ПРАЦЬ ЛЮБИЦІ БАБОТИ

Монографії

1994

1. **Закарпатоукраїнська проза другої половини XIX століття.** – Пряшів : Словацьке педагогічне видавництво – відділ української літератури, 1994. – 256 с.

2009

2. **Vybrané kapitoly z ukrajinskej literatúry. Literatúra Rusínov-Ukrajincov od 19. storočia.** – Prešov, 2009. – 150 s.

Підручники для основних і середніх шкіл

1998

3. **Хрестоматія з української літератури для 4 класу гімназій, середніх фахових шкіл та професійно-технічних училищ / Л.Бабота, М.Белей.** – Пряшів : Слов'янське прогресивне видавництво-прима – відділ української літератури, 1998. – 224 с.

1999

4. **Хрестоматія з української літератури для 3 класу гімназій та середніх фахових шкіл / Л.Бабота, Й.Голенда.** – Пряшів : EXCO s. r. o., 1999. – 176 с.

2000

5. **Українська література для 4 класу гімназій та середніх фахових шкіл / Л.Бабота, Ю.Кундрат.** – Пряшів : EXCO s. r. o., 2000. – 200 с.

2001

6. **Хрестоматія з української літератури для 2 класу гімназій та середніх фахових шкіл / Л.Бабота, М.Белей.** – Пряшів : EXCO s. r. o., 2001. – 248 с.

Розділи в підручниках

1997

7. **Ukrajinská neoficiálna literature** // Babotová, Ľ. - Sisák, M. - Šišmišová, P. Svetová literatúra po roku 1945. III. – Prešov, 1997. – S. 24–35.

1998

8. **Literatúra Rusínov-Ukrajincov na Slovensku** // Rukoväť literarúry / Zost. V.Žemberová. – Košice : Pezolt PVD; Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľ'stvo, 1998. – S. 158–178.

1999

9. **Ukrajinská neoficiálna literatúra** // Babotová, Ľ. - Sisák, M. - Šišmišová, P. - Malinovská-Šalamonová, Z.: Svetová literatúra po roku 1945. III. – II. doplnené vydanie. – Prešov, 1999. – S. 24–35.

2000

10. **Ukrajinská neoficiálna literatúra** // Babotová, Ľ. - Kušník, J. - Malinovská -Šalamonová, Z. - Sisák, M. - Šimon, L. - Šišmišová, P.: Svetová literatúra po roku 1945. II. – Prešov, 2000. – S. 58–69.

Наукові та науково-популярні публікації

1973

11. **Іноземна мова в нашій школі. Do You Speak English?** // Дружно вперед, 23. – 1973. – Ч. 1 [Школа і життя. Додаток до журналу “Дружно вперед”, 10. – 1973. – Ч. 1. – С. 7].

1982

12. **Радянська література на сторінках журналу “Дукля” (в 1970–1980 роках)** // Дукля. – 1982. – XXX. – №1. – С. 57–65.

13. **Твори Івана Франка в Чехословаччині** // Дукля. – 1982. – XXX. – №3. – С. 66–68.

1983

14. **Переклади української радянської літератури чеською мовою в 1971-1982 роках** // Дукля. – 1983. – XXXI. – №5. – С. 63–72.

1985

15. **До питання вивчення закарпатоукраїнського літературного процесу другої половини XIX століття** // Дукля. – 1985. – XXXIII. – № 3. – С. 52–62.

16. **Федір Лазорик і Закарпаття** // Наукові записки Культурного союзу українських трудящих ЧССР. – Пряшів, 1985. – Том 12 / Ред. М. Ричалка. – С. 107–113.

17. **Юрій Ігнатков (14 травня 1840 – 14 вересня 1885)** // Дружно вперед, 45. – 1985. – № 9. – С. 26–21.

1986

18. **Гвоздєна Захова** // Дукля. – 1986. – XXXIV. – № 3. – С. 61.

19. **3 перекладацької кузні.** Інтерв'ю з Мартою Лесною // Дукля. – 1986. – XXXIV. – № 4. – С. 71–72.

20. **Властиміла Абжолтовська** // Дукля. – 1986. – XXXIV. – № 6. – С. 68–69.

21. **Поетеса Гуцульщини** (До 80-річчя Миколаї Божук) // Народний календар 1987 / Ред. Юрій Кундрат. – Пряшів : Словацьке педагогічне видавництво – відділ української літератури, 1986. – С. 43–46.

22. **Уродженка Збуцької Білої** (До 100-річчя від дня народження [І. Невицької]) // Нове життя, 36. – 19–26. 12. 1986. – Ч. 51–52. – С. 7.

1987

23. **Недоспівана пісня** (До 80-річчя з дня на-родження Миколаї Божук-Штефуци) // Дукля. – 1987. – XXXV. – № 1. – С. 50–59.

24. **Щирий друг українського народу** // Дружно вперед, 37. – 1987. – Ч. 2. – С. 18–19.

1988

25. **Закарпатська газета “Карпат” (1873–1886)** // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику / Ред. М. Сополі-

га. – Пряшів : Словацьке педагогічне видавництво у Братиславі, відділ української літератури в Пряшеві, 1988. – Том 15. – Частина перша. – С.69–84.

26. **Поширення книжкових перекладів чехословацької української літератури чеською та словацькою мовами** // Наукові записки Культурного союзу українських трудящих ЧССР. – Пряшів, 1988. – Том 14 / Ред. М. Ричалка. – С. 81–92.

27. **Від педагога до науковця** [З. Ганудель] // Народний календар 1989 / Упор. Б. Кузишин. – Пряшів, 1988. – С. 100–101.

28. **Літописець Закарпаття** // Народний календар 1989 / Упор. Б. Кузишин. – Пряшів, 1988. – С. 149–150.

29. **Один з ниви народної** // Народний календар 1989 / Упор. Б. Кузишин. – Пряшів, 1988. – С. 210–211.

30. **Одні з перших...** // Народний календар 1989 / Упор. Б. Кузишин. – Пряшів, 1988. – С.212–213.

31. **Діяч національного відродження** (До 170-річчя А. Добрянського) // Дружно вперед, 38. – 1988. – Ч. 1. – С. 19–20.

1989

32. **Knižné preklady Ukrajincov ČSSR do slovenčiny a češtiny po roku 1945** // Vývoj a postavenie ukrajinskej národnosti na Slovensku v období výstavby socializmu (Zborník podkladových štúdií) / Zost. Marián Gajdoš. – Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1989. – S. 253–266.

33. **Анатолій Кралицький** // Народний календар 1990 / Упор. П. Бегені. – Пряшів, 1989. – С. 54–55 [57].

34. **Іван Раковський** // Народний календар 1990 / Упор. П.Бегені. – Пряшів, 1989. – С.75–76.

35. **Денис Зубрицький** // Народний календар 1990 / Упор. П. Бегені. –Пряшів, 1989. – С.146–147.

36. **Співець нескорених Карпат** // Народний календар 1990 / Упор. П. Бегені. – Пряшів, 1989. – С.166.

37. **Віктор Федорович Кимак** // Народний календар 1990 / Упор. П. Бегені. – Пряшів, 1989. – С.226.

38. **Михайло Старицький** // Народний календар 1990 / Упор. П.Бегені. – Пряшів, 1989. – С. 227.

39. **Богдан Ігор Антонич у чехословацькій літературній критиці** / Л.Бабота, М.Роман // Дукля. – 1989. – XXXVII. – № 5. – С. 58–64.

40. **Джерело наснаги і гордості** (До рецепції Б. І. Антонича в Чехословаччині) / Л.Бабота, М.Роман // Жовтень. – 1989. – № 10. – С.111–115.

41. **Зачинатель славістики** // Дружно вперед, 39. – 1989. – Ч. 3. – С. 22–23.

42. **Із Збоя ... у Петербург.** До 225-річчя від дня народження і 160-річчя від дня смерті професора Петра Лодія // Дружно вперед, 39. – 1989. – Ч. 5. – С. 21.

43. **Олександр Павлович у колі друзів** // Дружно вперед, 39. – 1989. – Ч. 9. – С.18–20.

1990

44. **Твори Івана Франка в перекладах Юрія Жатковича та Гіадора Стрипського** // Наукові записки Культурного союзу українських трудящих ЧССР. – Пряшів 1990. – Том 15–16 / Ред. М. Ричалка. – С. 141–146.

45. **Повернення поета Зореслава** / Л.Бабота, М.Роман // Дукля. – 1990. – XXXVIII. – № 4. – С.50–53.

46. **З любов'ю до рідного** // Народний календар 1991/ Упор. Б. Кузишин і П. Часто. – Братислава-Пряшів-Ужгород, 1990. – С. 136–138.

47. **Дочка Лабірщини** // Народний календар 1991/ Упор. Б. Кузишин і П. Часто. – Братислава-Пряшів-Ужгород, 1990. – С.188–189.

48. **Людовіт Штур про русинів** // Нове життя, 40. – 23.3. 1990. – Ч. 12. – С. 5.

49. **Чи знаєте свого земляка?** // Дружно вперед, 40. – 1990. – Ч. 8. – С. 12–13.

50. **Зникають білі плями...** // Нове життя, 40. – 29.4.1990. – Ч. 17. – С. 6.

51. **Чеський дослідник Закарпаття** // Закарпатська правда. – 1990. – 5 серпня. – № 179. – С. 2.

1991

52. **Знайомлення закарпатських українців з творчістю Тараса Шевченка в Австро-Угорщині** // Наукові записки Союзу русинів-українців Чехо-Словаччини. – Пряшів, 1991. – Том 17/Ред. М. Ілюк. – С. 95–102.

53. **Талія і Мельпомена** // Закарпатська правда. – 1991. – 14 червня. – № 112. – С. 3.

54. **Долаючи людські пересуди** // Карпатський край. – 1991. – 6 серпня. – С. 11–12.

55. **Антонін Гартл** // Закарпатська правда. – 1991. – 29 серпня. – С. 2.

56. **Закарпатська проза другої половини XIX віку і українська література** // Шветлосц (часопис за літературу, культуру і уменосц), 29. – 1991. – Ч. 6 (ноявбер-децембер). – С.32–39.

57. **“Будь гордий за край, де прожив наш народ...”** // Карпатський край. – 1991. – 8 жовтня. – С.12.

1992

58. **Олександр Митрак** // Народний календар 1992 / Упор. М. Гирик. Пряшів [?]. – С.114–115.

59. **З історії фільму про Срібну землю** // Дукля. – 1992. – Рік видання 40. – № 6. – С. 59–64.

60. **Що ви знаєте про газету “Карпат”?** // Закарпатська правда. – 1992. – 1 грудня. – № 110. – С. 4.

1993

61. **Література русинів Угорщини в оцінці Антала Годинки** // Dolgozatok Hodinka Antal tiszteletére. Studia Ukrainica et Rusinica Nyíredyháziensa. – Nyíredyháza, 1993. – Tomus 1. – S. 73–82.

62. **Recepcia odkazu P. J. Šafárika zakarpatskými Rusínmi-Ukrajincami v 19. storočí** // Pavol Jozef Šafárik v slovenskej a českej slavistike. Zborník venovaný XI. medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae / Ved. red. P. Petrus. – Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1993. – S. 57–60.

63. **Спілка св. Йоанна Крестителя в роботі Миколи Руснака** // Карпатський світ, 1. – 1993. – Ч. 1. – С. 54–59.

64. **“Власними руками я гріб проти хвилі”** // Дукля. – 1993. – Рік видання 41. – № 4. – С. 70–76.

65. **“Жнива розпачу”** // Дукля. – 1993. – Рік видання 41. – № 4. – С. 77–78.

66. **Його зацікавлення.** Іван Панькевич і закарпатоукраїнська література // Закарпатська правда. – 1993. – 23 березня. – № 30. – С. 4.

67. **Олександр Духнович і Америка** // Закарпатська правда. – 1993. – 27 липня. – № 66. – С. 2.

1994

68. **Ірина Невицька** // Крайнка. Незалежний часопис. Перше видання. – Ужгород, 1994. – Ч. 1. – С. 82–84.

69. **Закарпатський соловейко** // Дукля. – 1994. – Рік видання 42. – № 1. – С. 55–58.

70. **Властимілі Абжолтовській – 90!** // Дукля. – 1994. – Рік видання 42. – № 5. – С. 51–53.

1995

71. **Іван Панькевич і закарпатоукраїнська література** // Науковий збірник Державного музею українсько-руської культури у Свиднику. – Пряшів, 1995. – Том 20 / Ред. М. Сополіга. – С. 643–653.

72. **Закарпатський соловейко** // Крайнка. Незалежний часопис. Друге видання. – Ужгород, 1995. – Ч.1. – С.15–18.

73. **Провісники.** Проза закарпатоукраїнських письменників другої половини XIX століття // Крайнка. Незалежний часопис. Друге видання. – Ужгород, 1995. – Ч.1. – С. 59–62.

74. **Kultúrne aktivity Rusínov-Ukrajincov po roku 1989.** / Ľ. Babotova, M. Mušínska // XXV. Fábry Napok Kassa '95./ Red. Dr. László Máté. – Kiadta: a Csemadok Országos Választmánya Pozsony-Kassa. – S. 27–31.

1996

75. **Metodika interpretácie umeleckého textu z obdobia romantizmu v slovenskej a ukrajinskej literature** // Slovenský jazyk

a literatúra v škole, 42. – R. 95/96. – Č. 9–10 (máj–jún). – S. 277–281.

76. **Про що говорять листи** // Дукля. – 1996. – Рік видання 44. – № 2. – С. 60–63.

77. **Рідне слово не було байдужим** // Дукля. – 1996. – Рік видання 44. – № 3. – С. 32–36.

78. **Про що писали наші предки** // Дукля. – 1996. – Рік видання 44. – № 5. – С. 58–61.

79. **Ігуна Невуска.** // Ukrainian Woman in the World (Toronto). – 1996. – Č. 23. – Р. 40–42.

80. **Духовна сила народу. До річниці народження і смерті Миколаї Божук** // Карпатський голос. – 28 грудня 1995 – 10 січня 1996. – № 21. – С. 3.

1997

81. **Umelecká prax interetnických kontaktov v próze Anatolija Kralyckého a Ivana Syl'vaja** // Obyvateľstvo Karpatskej kotliny I. / Red. P. Kónya a R. Matlovič. – Prešov : Univerzum, 1997. – S. 241–247.

82. **Художня проза Василя Гренджі-Донського після 1939 р.** // Дукля. – 1997. – Рік видання 45. – № 5. – С. 38–41.

83. **Народна поетеса.** До 90-річчя від дня народження Миколаї Божук // Календар “Просвіти” на 1997 рік. – Ужгород : Закарпатське крайове товариство “Просвіта”, 1997. – С. 30–31.

84. **Йду хмарі глядати кінець...** До 90-річчя з дня народження Миколаї Божук // Новини Закарпаття. – 1997. – 16 січня. – С. 6.

85. **“Руської матері син...”** // Дружно вперед, 47. – 1997. – Ч. 3–4. – С. 28–29.

1998

86. **Про теорію тексту у Львові** // Дукля. – 1998. – Рік видання 46. – № 1. – С. 67. [Крип. -лб-]

87. **Помер Яромир Томечек** // Дукля. – 1998. – Рік видання 46. – № 1. – С. 72–75.

88. **Українська література в перекладах Юрая Андрічіка** // Дукля. – 1998. – Рік видання 46. – № 2. – С. 55–61.

89. **Григорій Сковорода в Трановському календарі** // Дукля. – 1998. – Рік видання 46. – № 5. – С. 74–76.

90. **Листи Юрія Жатковича до Володимира Гнатюка** // Благовістник праці. Науковий збірник на пошану академіка Миколи Мушинки/Ред. М. Зимомря. – Ужгород, 1998. – С. 43-51.

91. **3 життя наших предків у минулому столітті** (Пропозиції та вимоги з Гостовиць та Білої) / Л.Бабота, Й.Шелепець // Дружно вперед, 48. – 1998. – Ч. 3. – С. 22–23.

1999

92. **Зореслав і католицький модернізм** (Примітки до творчості українського поета і словацької літературної групи) // Дукля. – 1999. – Рік видання 47. – № 5–6. – С. 38–42.

2000

93. **Literárnohistorický priestor detskej literatúry Rusínov-Ukrajincov na Slovensku** // Studia Philologica. Annus VII (Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitas Presoviensis). / Red. F. Ruščák. – Prešov, 2000. – S. 114–120.

94. **Hryhorij Skovoroda v kalendároch Tranoscia** // Acta Collegii Evangelici Prešovensis VII. MISCELLANEA ANNO 1999 / Zost. P. Kónya a R. Matlovič. – Prešov, 2000. – S. 199–202.

95. **Пісні зелених Карпат** // Дукля. – 2000. – Рік видання 48. – № 3. – С. 4–7.

96. **Emil Kubek – kňaz, básnik, publicist** // Slovo, 32. – 2000. – 23. 7. 2000. – Č. 15. – S. 9. [Podľa článku *Ruskoji materi syn*, ktorý bol uverejnený v časopise *Družno vpered* (1997. – Č. 3–4. – S. 28–29), spracovala V. Juríčková].

2001

97. **Transcarpathian Ukrainian Literature in the Twentieth Century**// Perspectives on Modern Central and East European Literature. Quest for Identity. Selected Papers from the Fifth World Congress of Central and East European Studies, Warsaw, 1995. – T. P. Armstrong, ed. Wiltshire (Palgrave) 2001. – S.38–46.

98. **Niekoľko poznámok k špecifike mesianizmu v literatúre Rusínov-Ukrajincov** // Fenomén mesianizmu I. Filozofické, teologické a literárnohistorické reflexie / Ved. red. R. Dupkala. – Prešov, 2001. – S. 154–162.

99. **Дитяча література русинів-українців Словаччини після 1945 року** // Vedecký zborník Múzea ukrajinsko-rusínskej kultúry vo Svidníku / Red. M. Sopoliga. – Č. 22. – Prešov 2001. – S. 398–405

100. **Україністика в Словаччині. Історія та сучасний стан** / Л.Бабота, М.Мушинка // Pagine di ucrainistica europea / Zost.: G. Brogi Bercoff, G. Siedina. – Alessandria : Edizioni dell’Orso, 2001. – S. 9–39.

2002

101. **Mesianizmus v súvislostiach vývinu ukrajinskej spoločnosti a literatúry** // Fenomén mesianizmu II. Filozofické, teologické a literárnohistorické reflexie / Zost. R. Dupkala. – Prešov, 2002. – S. 201–210.

102. **Пряшівщина на сторінках часописів, редагованих Іваном Панькевичем** // Ivan Paňkevyč a otázky spisovného jazyka. Štúdie a materiály / Zost. M. Mušinka. – Prešov, 2002. – S. 59–74.

103. **Українсько-словацькі контакти в літературі русинів-українців XIX століття** // Carpatica-Карпатика. – Ужгород, 2002. – Випуск 17. Українсько-словацькі взаємини в галузі історії, літератури та мови / Ред. М. Вереш. – С. 164–181.

2003

104. **Повертаємось до її імені** // Краянка. Незалежний часопис. П’яте-шосте видання. – Ужгород, 2002–2003. – С. 35–38.

105. **Словацька тематика в творчості Анатолія Кралицького** // Верховина. Збірник наукових праць на пошану професора Олекси Мишанича з нагоди його 70-річчя / Упор. Є. Пшеничний. – Дрогобич, 2003. – С. 57–65.

106. **Примітки до вивчення словацько-українських літературних контактів у XIX ст.** // Studia Slovakistica. 2. Перспективи розвитку словакістики в Україні-Perspektívy rozvoja slovakistiky na Ukrajině / Відповід. ред. С. Медвідь-Пахомова. – Ужгород, 2003. – С. 131–138.

107. **Епоха Будителя** // Белень М. Александер Духнович 1803–1865. – Ужгород : Мистецька лінія, 2003. – С. 219.

108. **Відійшла у вічність людина** // Дукля. – 2003. – Рік видання 51. – № 2. – С. 40–43.

2004

109. **Idea slovanstva v kultúre Rusínov-Ukrajincov** // Fenomén slovanstva, jeho filozofické, teologické, politologické a literárnohistorické reflexie na Slovensku I. / Zost. V. Bilasová, R. Dupkala a V. Žemberová. – Prešov, 2004. – S. 156–164.

2005

110. **Ukrajinsko-slovanské reflexie v literatúre buditeľského pokolenia Rusínov-Ukrajincov** (Tvorba spisovateľov 19. storočia) // Fenomén slovanstva II. / Ved. red. R. Dupkala. – Prešov, 2005. – S. 195–200.

111. **Кілька етюдів до українсько-словацьких зв'язків на зламі XIX і XX століть** // Studia Slovakistica 5. Ukrajinsko-slovenské dialógy. Literárna veda. História / Zost. S. M. Pachomovová a J. Džoganík. – Užhorod, 2005. – S. 7–16.

112. **Розвиток літературознавства на кафедрі** // 50 rokov Katedry ukrajinského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity 1953-2003. / Zost. J. Kredátusová a J. Kundrát. – Prešov, 2005. – С. 38–47.

113. **Михайло Андрійович Врабель: 140-річчя з дня народження фольклориста (1866–1923)** // Календар краєзнавчих пам'ятних дат на 2006 рік. Рекомендаційний бібліографічний покажчик / Наук. ред. В. Падык. – Ужгород, 2005. – С.4.

2006

114. **Mesianizmus v súvislostiach vývinu ukrajinskej spoločnosti a literatúry** // Konštanty romantizmu a Sergej Makara. Zborník vedeckých štúdií na počesť životného jubilea Doc. PhDr. Sergeja Makaru, PhD. / Ved. red. N. Kiseľová. – БаВУ, 2006. – S. 224–233.

115. **Знахідки і втрати** // Карпатський світ. Історико-краєзнавчий, літературно-мистецький часопис (Carpathian World, Journal of regional studies, history, literature and arts) / Гол. ред. Василь Кухта. – 2006 –№ 1. – С. 151–157.

116. **Широкий діапазон наукових інтересів** // Дукля. – 2006. – Рік видання 54. – № 2. –С. 51–54.

117. **Педагог, літературознавець, перекладач і критик** // Дукля. – 2006. – Рік видання 54. – № 2. – С. 62–66.

2007

118. **Україністика на філософському і педагогічному факультетах Пряшівського університету в 1953–2003 роках** / Л.Бабота, Ю.Кундрат // *Ucrainistica. Збірник наукових праць*. – Кривий Ріг, 2007. – С. 7–43.

119. **Асоціація українців Словаччини: сторінки діяльності** // Вісник Інституту досліджень діаспори (Newsletter of Institute of the Diaspora Studies), 13. – Київ (Kyjiv). – Березень 2007. – № 1 (12). – С. 22–25.

120. **Перші редактори світської закарпатоукраїнської преси** // Екзиль. Науково-мистецький часопис. – Ужгород, 2007. – № 9 (14). – С.15–16.

2008

121. **Примітки до діяльності скаутської молодіжної організації Пласт на Пряшівщині й Закарпатті** // Молодіжні організації русинів-українців на Словаччині 1928–2008 / Упор. Л. Довгович. – Кошиці, 2008. – С. 6–16.

2009

122. **Spoločenské a dejinné jedinečnosti formovania Rusínov-Ukrajincov v slovanskej Európe (následky kultúrnej netolerancie v 19. storočí)** // *Történeti Tanulmányok XV. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének kiadványa. Főszerk. Velkey Ferenc*. – Debrecen 2007 (2009). – С. 311–317.

123. **Literárnohistorický kontext a vývinové zvláštnosti literatúry a kultúry Rusínov-Ukrajincov v 19. storočí. Spoločenské, kultúrne a duchovné východiská** // *Genologické a medziliterárne štúdie. Priesečníky umenia a vedy* / Zost. V. Žemberová. – Prešov, 2009. – С.158–182.

124. **Миколая Божук** // Миколая Божук. Я зберу той жар у пісню... / Упорядкування, передмова Л. Бабота. – Ужгород, 2009. – С. 17–30.

125. **Джерела образності в поезії Зореслава** // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія. – Ужгород, 2009. – Випуск 21/ Відп. ред. І. Сенько. – С. 55–59.

126. **Примітки до видавничої діяльності учительського складу Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі** // *Ukrajínistika v slovanskom kontexte na začiatku nového tisícročia. Jazykovedný zborník vedeckých štúdií venovaný životnému jubileu doc. PhDr. Zuzany Hanudelovej, CSc. / Ved. red. J. Dudášová. – Prešov, 2009. – S.70–77.*

2010

127. **Ювілей визначного українця** (До 80-ліття від дня народження проф. Михайла Романа, к. ф. н.) // Дукля. – 2010. – Рік видання 58. – № 6. – С. 58–60.

2012

128. **Helena Rudlovčáková a jej miesto v slovenskej karpatisťke** // *Z dejín Prešova a jeho obyvateľov (osobnosti – udalosti – pamiatky) / Ed. Marcela Domenová. – Prešov, 2012. – S. 74–84.*

2013

129. **Культура, мистецтво, наука. Визначні особистості лемків** // Науковий збірник Музею української культури. – Свидник, 2013. – Том 27. Історія та культура Лемківщини / Гол. ред. Мирослав Сополіга. – С. 343–387.

130. **Чеський переклад творів Григорія Сковороди** // Переяславські Сковородинівські студії. Збірник наукових праць / Ред. М. Корпанюк. – Переяслав-Хмельницький : ФОП О. М. Лукашевич, 2013, – Вип. 2. – С. 21–23.

2014

131. **Українська література на сторінках REVUE SVETOVEJ LITERATURY на початку XXI століття** // *Studia Slovakistica. – Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2014. – Випуск 15: Словацька філологія в Україні / упоряд. і відп. ред. : С.Пахомова, Я.Джоганик. – С.140 – 144.*

132. **“Листи від Олени Дем’янівни для мене надзвичайно цінні...”** // Олена Закривидорога – книгознавець, бібліограф, пе-

дагог : збірник матеріалів, присвячених 90-річчю від дні народження [Текст] / уклад. В.В.Воробець, Л.О.Мельник, С.П.Слепньова ; відп. за вип. М.М.Медведь ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ “Ужгородський національний університет”, Наук. б-ка УжНУ. – Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2014. – С.149–150.

Статті за матеріалами конференцій

1989

133. **Zakarpatskoukrajinskí národní buditelia a slovenské národné hnutie v období romantizmu** // Jednota mládeže slovenskej a literárny romantizmus. Materiály z vedeckej konferencie 16. a 17. mája 1986 v Levoči / Red. Edmund Hleba. – Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1989. – S. 155–160.

1992

134. **Невтомний дослідник закарпатоукраїнської літератури – Антонін Гартл** // Матеріали наукової конференції “Від Наукового товариства ім. Т. Шевченка до Українського вільного університету” / Упор. М. Мушинка. – Київ, 1992. – С. 264–268.

1993

135. **Закарпатська проза другої половини XIX століття і українська література** // Матеріали міжнародної наукової конференції “Українські Карпати: етнос, історія, культура (Ужгород, 26 серпня – 1 вересня 1991) / Ред. П. Чучка. – Ужгород : Карпати, 1993. – С. 5–12.

1996

136. **Metodika interpretácie umeleckého textu z obdobia romantizmu** // Učiteľ a škola. Zborník z vedeckej konferencie III. pedagogická Levoča. – Metodické centrum Prešov a FF UPJŠ, 1996. – S. 35–38.

137. **Закарпатоукраїнська література початку XX століття** // III міжнародний конгрес україністів (Харків, 26–29 серпня

1996). Літературознавство / Упор. О. Мишанич. – Київ, 1996. – С. 479–483.

1997

138. **Співробітництво Пряшівського філософського факультету УПІШ з Ужгородським державним університетом та Науковою бібліотекою Ужгородського державного університету** / О.Рудловчак, Л.Бабота // Скарбниця духовності. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю Наукової бібліотеки Ужгородського державного університету (17-18 жовтня 1995 р.). – Ужгород, 1997. – С. 37–46.

1999

139. **Epika a romantizmus. Poznámky ku konštituovaniu prózy v romantickej literatúre Rusínov-Ukrajincov** // Slovanský romantizmus. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie / Ved. red. A. Červeňák. – Banská Bystrica, 1999. – S. 222–231.

2000

140. **Зореслав і католицький модернізм. Примітки до творчості українського поета і словацької літературної групи** // IV International Congress of Ukrainian Studies (Одеса, 26 – 29 серпня 1999). Літературознавство. Доповіді та повідомлення / упоряд. і відп. ред. О. Мишанич. – Київ : Обереги, 2000. – Книга II. – С. 229–236.

141. **Vývinový pohľad na detskú literatúru Rusínov-Ukrajincov na Slovensku** // Vývinové a druhové zákonitosti literatúry v literatúre (Národný a nadnárodný kontext v literatúre pre deti a mládež). Zborník materiálov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou, ktorá sa konala 7. - 8. októbra 1999 v Prešove / Ved. red. Z. Stanislavová a V. Žemberová. – Prešov, 2000. – S. 127–136.

142. **Літературна спадщина Миколаї Божук** // Zakarpatská Ukrajina v rámci Československa (1919–1939). Zborník materiálov zo 6. vedeckej karpatickej konferencie. Prešov 2. - 4. 9. 1998. / Zost. M. Mušinka. – Prešov, 2000. – S. 233–240.

143. **Špecifické znaky v noetike a estetike romantizmu Rusínov-Ukrajincov** // Slovanský romantizmus – o poetike. Zborník

príspevkov z medzinárodnej konferencie / Ved. red. A. Červeňák. – Banská Bystrica, 2000, – S. 69–77.

2001

144. **До проблеми вивчення творів українських класиків** // Nové trendy vo výučbe ukrajinského jazyka a literatúry. Zborník materiálov z odbornometodickej konferencie ukrajinistov, ktorá sa konala 26. októbra 2001 v Prešove. – Prešov, 2001. – S. 32–43.

145. **Transcarpathian Ukrainian Literature in the Twentieth Century** // Perspectives on Modern Central and East European Literature. Quest for Identity. Selected Papers from the Fifth World Congress of Central and East European Studies, Warsaw, 1995./ Ed.: T. P. Armstrong. – Palgrave Publishers (New York), 2001. – S. 38–46.

146. **Detská postava v prózach Iryny Nevyckej (*Dobrodružství Matija Kukolku - Pryhody Matija Kukolky*)** // Vnútrotextové priestory textu v literatúre pre deti a mládež. Zborník materiálov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou, ktorá sa konala 18. - 20. 10. 2000 v Prešove / Ved. red. Z.Stanislavová a V. Žemberová. – Prešov, 2001. – S.121–125.

2002

147. **K žánrovej a estetickéj charakteristike textu Ivana Syl'vaja Šestak** // Slovanský romantizmus – poetika romantična (obal). Poetika romantična v slovanských literatúrach. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej 12.-13. 9. 2001./ Ved. red. A. Červeňák. – Banská Bystrica, 2002. – S. 173–180.

148. **Ku genéze žánrov prózy v zakarpatskoukrajinskej literatúre** // Slovanský romantizmus – o žánrovosti. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej 5.-6.9.2002. – Banská Bystrica, 2002. – S. 66–73.

2003

149. **Жінки-письменниці в літературі русинів-українців XIX–XX ст.** // П'ятий конгрес Міжнародної асоціації українців. Літературознавство, Чернівці, 2002 [Текст] / упоряд. і відп. ред. О. Мишанич. – Чернівці : Рута, 2003. – Книга 2. – С. 24–30.

150. **Slovenské motívy v diele Julija Stavrovského-Popradova** // Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatúry, histórie a kultúry. Zborník materiálov z medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá sa konala 12.-13. 9. 2002 v Prešove / Eds.: Ľ. Babotová a J. Kredátusová. – Prešov, 2003. – S. 161–166.

151. **Slovenská literárna veda a Anatolij Kralyckyj** // Cestou vzájomnosti. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie *Slovensko-ukrajinské vzťahy a súvislosti*, konanej v Banskej Bystrici 23.-24. októbra 2003./ Ved. red. S. Makara. – Banská Bystrica, 2003. – S. 126–137.

152. **Medzi tendenciou a estetikou textu (Poviedka Rusínov-Ukrajincov v 19. storočí)** // Estetično genologických kategórií slovanského romantizmu. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej v Banskej Bystrici 4.-5. septembra 2003. / Zodp. red. A. Červeňák a I. Pospíšil. – Banská Bystrica, 2003. – S.56–64.

2004

153. **Примітки до концепції розвитку і перспективи дослідження літературної україністики в Пряшівському університеті** // Ukrajinstika: minulost, přítomnost, budoucnost. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Brně ve dnech 22.-23.10.2003 a věnované 10. výročí vzniku ukrajinstiky jako studijného oboru na Filozofické fakultě Masarykove univerzitě v Brně / Red. H. Myronova. – Brno, 2004. – S. 249–254.

2005

154. **Variabilita obrazu muža v próze Anatolija Kralyckého** // Slovanský romantizmus – obraz človeka v slovanskom romantizme. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej v Banskej Bystrici 11. novembra 2004. / Ved. red. S. Makara. – Banská Bystrica, 2005. – S.123–131.

155. **Emancipačné snahy ukrajinských spisovateliek 20. storočia** // Významové a výrazové premeny v umení 20. storočia. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá sa uskutočnila v dňoch 8. - 9.9. 2005 na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove / Výk. red. V. Žemberová. – Prešov, 2005. – S. 673–680.

156. Життєпис О. Духновича в енциклопедичних словникових виданнях (порівняння, неточності) // Науковий збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику. – Братислава, 2005. – Вип. 23. Олександр Духнович і наша сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції. Пряшів, 20-21 червня 2003 р. / Гол. ред. М. Сополига. – Братислава, 2005. – С. 99–106.

2006

157. Anda Ostapčuková – priekopníčka operného umenia // Harbul'ová, Ľ. - Ňachajová, M. - Babotová, Ľ. (eds).: Ruská a ukrajinská emigrácia na východnom Slovensku v rokoch 1919–1945. – Prešov, 2006. – S. 89–95.

2007

158. Національно-етнічний контекст сучасної української літератури Словаччини // Матеріали VI Міжнародного конгресу українців. Збірник наукових статей / ред. Г. Скрипник, В. Шевченко, Я. Яцків. – Київ, 2007. – Книга 4. Літературознавство. – С. 123–131.

159. Словацько-українські контакти в галузі культури і літератури на сторінках Наукового збірника Музею української культури у Свиднику // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Свидник, 2007. – Том 24. Словацько-українські взаємини в області історії, культури, мови та літератури. Матеріали міжнародної конференції. Свидник, 23-24 червня 2006 р. / Ред. М. Сополига. – С.123–132.

2008

160. Sava Zerkal' – organizátor spoločenského života ukrajinskej emigrácie // Harbul'ová, Ľ.- Ňachajová, M. - Babotová, Ľ. (eds).: Osobnosti ruskej a ukrajinskej emigrácie na východnom Slovensku. – Prešov, 2008. – S. 165–172.

161. Українська література Чехословаччини в міжвоєнний період (творчість В. Гренджі-Донського, І. Невицької та Зореслава) // Мова і культура. Наукове видання / Гол. ред. Д. С. Бурого. – Київ, 2008. – Випуск 10. – Том IX (109). – С. 172–179.

2009

162. Príchod sestier Rádu sv. Bazila Veľkého do ČSR v medzivojnovom období // Migrácia obyvateľov východnej Európy na územie Slovenska a Čiech (prvá polovica 20. storočia) / Ed. Ľ. Harbuľová. – Prešov, 2009. – S. 171–179.

2010

163. Доробок Федора Потушняка в часописі „Літературна Неділя” та в журналі “Зоря – Найна” // Науковий і мистецький світ Федора Потушняка. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження видатного українського письменника і вченого. Ужгород, 15-16 квітня 2010 року / Упор. І. Ліхтей. – Ужгород, 2010. – С. 120–128.

2012

164. Типологічні ознаки поетичного стилю Миколаї Божук // VII Міжнародний конгрес україністів. Літературознавство. Збірник наукових статей / Гол. ред. Г. Скрипник. – Київ, 2012. – С. 3–10.

165. Historiografické, literárnovedné a kulturologické vydaní ukrajinskej národnostnej menšiny na Slovensku v priebehu tisícročí // JAZYK – MÉDIÁ – TEXT. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej dňa 5.11.2010 na pôde Lingvokulturologického a prekladateľsko-tlumočnického centra excelentnosti pri Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove / Ved. red. J. Sipko. – Prešov : Prešovská univerzita v Prešove. Filozofická fakulta, 2012. – S. 13–20.

166. Slovensko-ukrajinské literárne vzťahy na rozhraní tisícročí // Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatúry a kultúry / Ed. J. Kredatusová. – Prešov : Prešovská univerzita v Prešove. Filozofická fakulta, 2012. – S. 375–389.

167. Život a dielo Vasil'a Grendžu-Donského // Slovensko-ukrajinské literárne vzťahy. Zborník príspevkov z medzinárodného seminára pri príležitosti 115. výročia narodenia Vasil'a Grendžu-Donského. – Bratislava : Vydavateľstvo Ekonóm, 2012. – S. 13–18.

Тези доповідей
за матеріалами наукових конференцій

1986

167. **Zakarpatskoukrajinskí národní buditelia a slovenské národné hnutie v období romantizmu [z diskusného príspevku]** // Kronika Literárnej Levoče VI. / Red. E. Hleba. – Spišská Nová Ves, 1986. – S.43.

1991

168. **Невтомний дослідник закарпатоукраїнської літератури – Антонін Гартл** // Від Наукового товариства ім. Т. Шевченка до Українського вільного університету. Тези доповідей і повідомлень міжнародної наукової конференції / Відп. ред. М. Мушинка. – Пряшів, 1991. – С. 11.

1996

169. **Література русинів Угорщини (закарпатських українців) другої половини XIX століття** // Debreceni szlavisztikai füzetek (Дни славянської філології 24-26 январа 1996 г.). – 4. szám. – Debrecen : Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1996. – S. 5.

1997

170. **Translations of Ukrainian Literature to Slovak Language by Juraj Andričík** // Conference proceedings. Literary and Sci-Tech Translation in Inter-Cultural Realtions. – Faculty of Arts Prešov University in Prešov. 25-27 September, 1997. – P. 26.

2000

171. **Ukrainian Minority Linguistic Rights in Slovakia** // **ABSTRACTS. VI ICCEES World Congress. Tampere, Finland. 29 July - 3 August 2000.** / Ed.: Petra Sinisalo-Katajisto and Paul Fryer. – Helsinki 2000. International Council for Central and East European Studies (ICCEES) and Finnish Institute for Russian and East European Studies (FIREES). – P. 41.

2003

172. **Життєпис О. Духновича в енциклопедичних словникових виданнях (порівняння з автобіографією, неточності)** // Олександр Духнович і наша сучасність. Міжнародна наукова конференція, присвячена 200-літтю від дня народження О.Духновича. Пряшів, 20–21 червня 2003 р. Тези доповідей / Упорядник М. Мушинка. – Пряшів (Додаток до газети “Нове життя”), 2003. – С. 20–21.

2005

173. **Emancipačné snahy ukrajinských spisovateliek 20. storočia**// Významové a výrazové premeny v umení 20. storočia. Anotačný blok prihlásených referátov na medzinárodnú vedeckú konferenciu/Zost. V. Žemberová. – Prešov, 2005. – S. 5.

Гасла в енциклопедичних виданнях України

1988

174. **Абжолтовська (Abžoltovská) Властими́ла** // Українська літературна енциклопедія в п'яти томах. – Київ : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1988. – Том 1: А-Г [ред. І. Дзеверін]. – С. 10.

175. **Гартл (Hartl) Антонін** // Українська літературна енциклопедія в п'яти томах. – Київ : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1988. – Том 1: А-Г [ред. І. Дзеверін]. – С.393.

176. **Гевеші (Neveši) Маріан** // Українська літературна енциклопедія в п'яти томах. – Київ : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1988. – Том 1: А-Г [ред. І. Дзеверін]. – С.402.

177. **Гулка (Hůlka) Рудольф** // Українська літературна енциклопедія в п'яти томах. – Київ : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1988. – Том 1: А-Г [ред. І. Дзеверін]. – С.517.

1990

178. **Затлоукал (Zatloukal) Ярослав** // Українська літературна енциклопедія в п'яти томах. – Київ : Головна редакція УРЕ, 1990. – Том 2: Д-К. [ред. І. Дзеверін]. – С.247–248.

179. **Захова (Zachová) Гвоздена** // Українська літературна енциклопедія в п'яти томах. – Київ : Головна редакція УРЕ, 1990. – Том 2: Д-К. [ред. І. Дзеверін]. – С. 251.

180. **Зубрицький Діонизій** // Українська літературна енциклопедія в п'яти томах. – Київ : Головна редакція УРЕ, 1990. – Том 2: Д-К. [ред. І. Дзеверін]. – С. 283 (авторство не наведено).

1995

181. **Кргоун (Krhoun) Мечислав** / Л.Бабота, Ф.Погребенник // Українська літературна енциклопедія в п'яти томах. – Київ : Головна редакція УРЕ, 1995. – Том 3: К-Н [ред. І. Дзеверін]. – С. 52.

182. **Лесна (Lesná) Марта** // Українська літературна енциклопедія в п'яти томах. – Київ : Головна редакція УРЕ, 1995. – Том 3: К-Н [ред. І. Дзеверін]. – С.168.

2001

183. **Абжолтовська Властиміла** // Енциклопедія сучасної України / Гол. ред. М. Железняк. – Київ, 2001. – Том 1. А. – С. 28.

2004

184. **Бонько Михайло** // Енциклопедія сучасної України / Відпов. ред. М. Железняк. – Київ, 2004. – Том 3. Біо-Бя. – С. 279–280.

185. **Брно** // Енциклопедія сучасної України / Відпов. ред. М. Железняк. – Київ, 2004. – Том 3. Біо-Бя. – С.465.

2006

186. **Ганудель Зузана** // Енциклопедія сучасної України / Відпов. ред. М. Железняк. – Київ, 2006. – Том 5. Вод-Гн. – С. 378.

187. **Гартл Антонін** // Енциклопедія сучасної України / Відпов. ред. М. Железняк. – Київ, 2006. – Том 5. Вод-Гн. – С. 409.

188. **Гевеші Маріан** // Енциклопедія сучасної України / Відпов. ред. М. Железняк. – Київ, 2006. – Том 5. Вод-Гн. – С. 431.

189. **Гулка Рудольф** // Енциклопедія сучасної України / Відпов. ред. М.Железняк. – Київ, 2006. – Том 6. Го-Гю. – С.610.

Гасла в словниках і енциклопедіях Словаччини

1988

190. **Юрій Ігнатков**. Матеріали до Словника культури українців Чехословаччини // Дукля. – 1988. – XXXVI. – № 2. – С.75–76.

191. **Кирило Сабов**. Матеріали до Словника українців Чехословаччини // Дукля. – 1988. – XXXVI. – № 2. – С. 77–78.

192. **Йосиф Лівчак (Ливчак)**. Матеріали до Словника культури українців Чехословаччини// Дукля. – 1988. – XXXVI. – № 3. – С.75–76.

193. **Антонін Гартл**. Матеріали до Словника культури українців Чехословаччини // Дукля. – 1988. – XXXVI. – № 6. – С.71–72.

194. **Флоріан Заплетал**. Матеріали до Словника культури українців Чехословаччини // Дукля. – 1988. – XXXVI. – № 6. – С. 72–73.

1989

195. **Ярослав Затлоукал**. Матеріали до Словника культури українців Чехословаччини // Дукля. – 1989. – XXXVII. – № 1. – С.76.

196. **Емілій Кубек**. Матеріали до Словника культури українців Чехословаччини // Дукля. – 1989. – XXXVII. – № 1. – С.76–77.

197. **Михайло Врабель**. Матеріали до Словника українців Чехословаччини // Дукля. – 1989. – XXXVII. – № 3. – С. 75–76.

198. **Діонізій Зубрицький**. Матеріали до Словника культури українців Чехословаччини// Дукля. – 1989. – XXXVII. – № 4. – С.75.

199. **Властимила Абданк-Абжолтовська**. Матеріали до Словника культури українців Чехословаччини// Дукля. – 1989. – XXXVII. – № 5. – С.74.

1990

200. **Володимир Бірчак**. Матеріали до Словника культури українців Чехословаччини // Дукля. – 1990. – XXXVIII. – № 4. – С.76.

1999

201. **Абжолтовська Властиміла** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С. 23.
202. **Божук Миколая** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С. 50.
203. **Врабель Михайло** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.76.
204. **Гартл Антонін** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.82.
205. **Гевеші Маріан** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С. 83.
206. **Геник-Березовська Зіна** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.83–84.
207. **Гомічков Микола** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.90.
208. **Гомічков Олександр** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.90.
209. **Гулка Рудольф** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.98.
210. **Єнковський Августин** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.133.
211. **Жидовський Іван** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.135.
212. **Жідліцький Вацлав** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.135.
213. **Заборський Йонаш** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.138.
214. **Заклинський Корнило** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С. 139.
215. **Заплетал Флоріан** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С. 144.
216. **Затлоукал Ярослав** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.145.
217. **Захова Гвоздена** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.145.

218. **Зубрицький Денис** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.50.

219. **Ігнатков Юрій** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.152.

220. **“Карпат”** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.160.

221. **Кондратович Іреней** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.175.

222. **Кргоун Мечислав** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.185.

223. **Кубек Емілій** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.188.

224. **Лазар Ервін** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.195.

225. **Легеза Іреней** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.198.

226. **Лесна Марта** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.199.

227. **Ливчак Йосиф** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.199.

228. **“Листок”** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.200.

229. **“Magyar Kárpát”** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.208.

230. **Марчанова Маріє** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С. 212–213.

231. **Мнягончак Анна** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.222.

232. **“Неділя”** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.241.

233. **Остапчук-Науменко Ада** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.252.

234. **Пачовський Василь** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.260.

235. **Пестременко Андрій** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.263.

236. **“Podkarpatoruská revue”** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.270.

237. **Прідавок Антон** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.282.

238. **Раковський Іван** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.288.

239. **Ріпай Андрій** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.290–291.

240. **“Русин”** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.297.

241. **Сабов Кирило** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.303.

242. **Сабол Степан** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.303.

243. **Стренк Михайло** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.328.

244. **Стрипський Гіядор** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С.328–329.

245. **Шлепецький Андрій** // Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина / Ред. Ф. Ковач. – Пряшів, 1999. – С. 382.

Рецензії в журналах і збірниках

1982

246. **Дві монографії про виховання** // Школа і життя. Педагогічний часопис. Додаток до “Дружно вперед”, 19. – Грудень, 1982. – № 12 (220). – С. 8.

1983

247. **Československá poezie ukrajinsky** // Literární měsíčník, 12. – 1983. – Č. 8. – S. 140 [Весняна Влтава. Молода чеська поезія. – Jarní Vltava. Mladá česká poezie. – Київ : Молодь, 1982. – 232 с; Веселка Татр. Молода словацька поезія. – Tatranská dúha. Mladá slovenská poezia. – Київ : Молодь, 1982. – 240. с.]

248. **Слідами історії** // Дружно вперед, 33. – 1983. – Ч. 9. – С. 21–22. [Jaroslav Rezník. Po literárnych stopách na Slovensku. – Bratislava, Mladé letá 1982. – 368 s.].

249. **Prózy Vasiľa Zozuláka** // Nové knihy. – 30. 11. 1983. – Č. 46. – S.1.

1984

250. **Smiech v ukrajinských stepiach** // Nové knihy. – 4. 4. 1984. – Č.15. – S. 1. [Pavlo Zahrebel'nyj. Levie srdce. – Bratislava : Pravda 1983. – 368 s.].

251. **Чеський переклад творів Григорія Сковороди** // Ду-кля. – 1984. – XXXII. – № 2. – С. 73–75. [Hryhorij Skovoroda. Rozmluva o moudrosti. Praha, Vyšehrad 1983. – 348 s.].

252. **Výber z poézie Jozefa Zbihleja** // Nové knihy. – 28. 11. 1984. – Č. 49. – S. 3. [Jozef Zbihlej. Len z lásky k človeku. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1984. – 112 s.].

1985

253. **Slnko nad Karpatmi** // Nové knihy. – 11. 9. 1985. – Č. 37. – S.4. [Slnko nad Karpatmi. Antológia krátkej prózy zakarpatských auto-rov. Red. V. S. Pop a V. P. Husti. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo v spolupráci s vydavateľstvom Karpaty, Užhorod 1985. – 296 s.].

1986

254. **Románový apokryf** // Nové knihy. – 18. 6. 1986. – Č. 25. – S. 4. [Valerij Ševčuk. Příbytek pokory aneb Nový synaxář kyjevský sepsaný hříšným Simeonem mnichem svatého kláštera Pečerského. Praha, Vyšehrad 1985. – 224 s.].

1987

255. **Výber z tvorby Fedora Ivančova** // Nové knihy. – 18. 2. 1987. – Č. 8. – S. 1. [Fedor Ivančov. Jantárová cesta. – Košice : Východosloven-ské vydavateľstvo 1986. – 160 s.].

256. **Literatúra a čas** // Nové knihy. – 9. 9. 1987. – Č. 37. – S. 2. [Михайло Роман. Література і час (Літературно-критичні статті і дослідження). – Пряшів : СПВ-ВУЛ, 1986. – 408 с.].

257. Výsledky podnetného výskumu. Nad monografiou profesora Michala Romana // *Východoslovenské noviny*, 36. – 30. 7. 1987. – Č. 176. – S. 4. [Михайло Роман. Література і час (Літературно-критичні статті дослідження). – Пряшів : СПВ-ВУЛ, 1986. – 408 с.].

1989

258. Významný počin vydavateľstva Madách // *Otvorené okná*, 3. – 1989. – Č. 1. Literárna príloha časopisu Spravodajca Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, 20. – 1989. – Č. 5-6. – S. 16–17. [A Kárpátok Éneke. Csehszlovákiai ukrán költők antológiája. Red. Árpád Tőzsér. Bratislava: Madách 1988. – 216 s.].

259. Pieseň Karpát v maďarčine // *Nové slovo*, 31. –9. 2. 1989. – Č. 6. – S. 14. [ed.: A Kárpátok Éneke. Csehszlovákiai ukrán költők antológiája / Red. Árpád Tőzsér. – Bratislava : Madách, 1988. – 216 s.].

1993

260. Брак наукової об'єктивності // *Дукля*. – 1993. – Рік видання 41. – № 6. – С. 69–72. [Československý biografický slovník / Red. Josef Tomeš, Alena Léblová a kol. – Praha : Academia. Encyklopedický institut ČSAV, 1992. – 840 s.].

261. Rozvoj medzinárodnej spolupráce vo vedeckom výskume Akadémie vied Ukrajiny v Kyjeve a UPJŠ v Košiciach * Stanislav Dnistrianskyj – zakladateľ náuky o ukrajinskom všeobecnom, civilnom a rodinnom práve // *Universitas Šafarikiana*, 23. – 1993. – Č. 7. – S. 6. [Druhá časť článku je recenzia na knihu: Академік Станіслав Дністрянський (1870–1935). Біо-бібліографія / Ред. Микола Мушинка. – Київ : Київська книжкова друкарня наукової книги, 1992. – 94 с.].

262. Keith P. Dyrud. The Quest for the Rusyn Soul: The Politics of Religion and Culture in Eastern Europe and in America, 1890-World War I. Philadelphia. 1992, 157 pp. // *Journal of Ukrainian Studies* [Canada], 18, numbers 1-2. – Summer-Winter, 1993. – P. 271–273.

1996

263. Над сторінками нового альманаху // *Дукля*. – 1996. – Рік видання 44. – № 1. – С.62–63. [Зерна. Літературно-мистецький альманах українців Європи, ч. 1, 1994. [Цвікав....]

264. **Ivan Krasko v ukrajinčine** // Sme (na východe kultúra). – 23.3.1996. – S. 6.

265. **Успішний дебют** // Карпатський голос. – 1996. – 9–22 травня. – №9. [Кобаль Тетяна. Оксамитова ніч. – Ужгород : МПП “Гражда”, 1995. – 72 с.].

1997

266. **Сковорода в Чехії** // Пороги [Прага], 5. – 1997. – Ч. 1. – С. 13. [Hryhorij Skovoroda, učitel života (1722–1794) / Předmluva Světlá Mathauserová. – IRIAN, 1994 (Edice ohlasy). – 44 s.] [Prevzaté z: Нове життя, 46. – 16. 8. 1996]. – Ч. 33–34. – С. 5].

267. **Dmytro Pavlyčko sa dobre zhostil úlohy prekladateľa** // Prešovské noviny, 40. – 9. 12. 1997. – Č. 95. – S. 4. [Антологія словацької поезії XX століття / Переклад, передмова та коментар Дмитра Павличка. – Київ : Основи, 1997 / Antológia slovenskej poézie XX. Storočia / Preklad, predhovor a komentár Dmytra Pavlyčka. – Kyjiv : Osnovy 1997. – 254 s.].

268. **Aleksander Dukhnovych. Virtue is More Important Than Reaches. A Play in Three Acts. Trans. & Intro. by Elaine Rusinko.** – New York : East European Monographs, CCCXCIII. Dist. Columbia U. Press, 1994. – 86 pp. / L. Babotová, L. Onyshkevych // The Ukrainian Quaterly, LIII, 1-2. – Spring-Summer 1997. – S. 109–111.

1998

269. **Повернення Анатолія Кралицького** // Нове життя. – 3. 4. 1998. – Ч. 13–14. – С. 6. [Падяк, В.: Коли мила єсть отчина... – Ужгород, 1998].

270. **Roman, Michal. Ukrajinská literatúra 11. st. – 18. st. – Banská Bystrica : Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela, 1998. – 156 s.** // Filologická revue, 1. – 1998. – Č. 2. – S. 77–78.

1999

271. **Нариси історії церкви Закарпаття** // Нове життя. – 16. 4. 1999. – Ч. 15–16. – С. 5 [Пекар А. Нариси історії церкви Закарпаття. – Львів, 1997].

272. **Aleksandr Dukhnovych. Virtue is More Important Than Reaches. A Play in Three Acts. Trans. & Intro. by Elaine Rusinko.**

– New York: East European Monographs, CCCXCIII. Dist. Columbia U. Press, 1994. – 86 pp. / Л.Бабота, Л.Онишкевич // Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка, CCXXXVII. – Львів, 1999. – С. 649–651.

2000

273. **Книга Марійки Підгірянки** // Нове життя. – 7. 1. 2000. – Ч. 1–2. – С. 4 [Марійка Підгірянка: Мати-страдниця. Книга 2. – Коломия, 1996].

2003

274. **Нові імпульси й для дослідників** [Imrich Sedlák: V čierťach búrok. Národno-politický, kultúrno-spoločenský a literárny integračný proces na východnom Slovensku 1848-1918. – Matica slovenská, 2001. – 448 s.] // Дукля. – 2003. – Рік видання 51. – № 2. – С. 63–67.

275. **Повніша уява про Василя Пачовського** [Василь Пачовський у контексті історії та культури України. Науковий збірник / Упорядник і відповідальний редактор Борис Галас. – Ужгород : Закарпаття, 2001. – 420 с.] // Дукля. – 2003. – Рік видання 51. – № 2. – С. 73–76 [у змісті наведено крипт. –ЛБ-, під текстом рецензії прізвище та ім'я подано повністю].

276. *International Conference „Russian, Ukrainian and Belorussian Emigration between the World Wars in Czechoslovakia: Results and Perspectives of Contemporary Research. Holdings of the Slavonic Library and Prague Archives“. Prague, 14–15 August 1995. Proceedings. 2 vols.* Praha, Národní knihovna České republiky 1995. – 992 s. // Journal of Ukrainian Studies / Ed. T. Zakydalsky. 28. – Winter, 2003. – № 1. – P. 119–123.

277. **Alena Morávková. Děti stepní Hellady. Pražská škola ukrajinských emigrantských básníků.** – Praha 2001. – 96 s. // Journal of Ukrainian Studies / Ed. A. Makuch. 28. – Winter, 2003. – № 2. – S.139–140.

2005

278. **Ucrainica I. Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury** / Ľ. Babotová, J.Kredátusová // Slavica Slovaca, 40. –2005. – Č. 1, – S. 87–91.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бабота Любиця – кандидат мистецтвознавства, доцент Пряшівського університету у Пряшеві (Словацька Республіка), почесний доктор (*Doctor honoris causa*) ДВНЗ “Ужгородський національний університет”.

Волянська Адріана – магістр історії, докторант Інституту історії Пряшівського університету у Пряшеві (Словацька Республіка).

Ліхтей Ігор – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії Стародавнього світу і Середніх віків ДВНЗ “Ужгородський національний університет”, координатор Центру історичних студій з богемістики і словакістики ДВНЗ “Ужгородський національний університет”.

Ліхтей Тетяна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри словацької філології ДВНЗ “Ужгородський національний університет”.

Молнар Максим – випускник історичного факультету ДВНЗ “Ужгородський національний університет”, історик, викладач історії.

Пеняк Павло – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України.

Турок Юліанна – бакалавр історії, студентка-магістрантка історичного факультету ДВНЗ “Ужгородський національний університет”

Наукове видання

ІСТОРИЧНИЙ ЧАСОПИС
З БОГЕМІСТИКИ І СЛОВАКІСТИКИ:
Словаки і чехи в історичних вітражах

Випуск 4

Дизайн обкладинки – Катерина Малько

Комп'ютерне верстання – Рената Кокіна

*Автор логотипу видання – Надія Пономаренко,
заслужений художник України*

Оригінал-макет виготовлено у “Поліграфцентрі “Ліра”
Серія ЗТ № 24 від 7 листопада 2005 року.

Підписано до друку 31.10.2014 р. Формат 60х84/16. Папір офсетний.

Друк офсетний. Гарнітура Cambria. Ум.друк.арк. 7,7.

Тираж 100 прим. Замов. № 969.

Видано та віддруковано у ТОВ “Поліграфцентр “ЛІРА”:

88000, м. Ужгород, вул. Митрака, 25.

www.lira-print.com

Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ЗТ № 24 від 7 листопада 2005 року.

I-90   ***Історичний часопис з богемістики і словакістики*** / Міністерство освіти і науки; ДВНЗ “Ужгородський національний університет”; Центр історичних студій з богемістики і словакістики ; [редкол.: І.М. Ліхтей (відповідальний редактор), С.В.Віднянський, Л.Гарбульова, В.Доубек, П.Коня, М.М.Кріль, Є.П.Серапіонова, П.Шворц, Я.І.Товтин та ін.; упоряд. І.М.Ліхтей]. – Ужгород : Поліграфцентр “Ліра”, 2014. – Вип. 4. Словаки і чехи в історичних вітражах. – 132 с.

ISBN 978-617-596-053-0 (серія)

ISBN 978-617-596-174-2

Четвертий випуск “Історичного часопису з богемістики і словакістики” продовжує розвивати тему українсько-чесько-словацьких взаємин у суспільно-культурному дискурсі. Видання презентує широку палітру тем і проблем від найдавніших часів до сьогодення.

Для науковців, учителів, студентів, усіх, хто цікавиться світовою історичною спадщиною.

ББК 63.3 (4 УКР) 5
УДК 94 (477.87)